

BARNAVERNDARSTOFA

Handbók um vinnslu barnaverndarmála

2020

Efnisyfirlit:

1. SKIPULAG BARNAVERNDARMÁLA	7
1.1 Félagsmálaráðuneytið.....	7
1.2 Úrskurðarnefnd velferðarmála	7
1.3 Barnaverndarstofa	7
1.4 Barnaverndarnefndir	8
1.4.1 Um hæfi nefndarmanna og barnaverndarstarfsfólks	8
1.4.2 Hlutverk barnaverndarnefndar og starfsmanna hennar	9
2. BARNAVERND SAMKVÆMT ÁKVÆÐUM BARNAVERNDARLAGA NR. 80/2002	10
3. STEFNUMÖRKUN Í BARNAVERNDARMÁLUM	11
3.1 Málavog fyrir vinnu málastjóra í barnavernd	11
4. NOKKUR GRUNDVALLARATRIÐI Í BARNAVERNDARSTARFI	12
4.1 Meginreglur barnaverndarstarfs	12
5. VALDSVIÐ BARNAVERNDARNEFNDA	14
5.1 Flutningur mála.....	16
5.2 Börn sem ekki eiga lögheimili á Íslandi	17
5.2.1 Fylgdarlaus börn	17
6. SKRÁNING MÁLA OG MEÐFERÐ PERSÓNUUPPLÝSINGA HJÁ BARNAVERNDARNEFND	18
6.1 Hvað er mál?	18
6.2 Skylda til að skrá öll mál og upplýsingar í máli.....	18
6.3 Varðveisla gagna – starfsstöðvar	19
6.4 Skráning, talning vegna ársskýrslu og sískráning	19
7. TILKYNNINGAR	20
7.1 Tilkynningarskyldan	20
7.2 Hvert á að tilkynna.....	20
7.3 Hvað er tilkynning.....	20
7.3.1 Tilkynningar frá einstaklingum og þeim sem afskipti hafa af börnum	20
7.3.2 Tilkynningar frá lögreglu.....	21
7.3.3 Börn leita eftir aðstoð	21
7.3.4 Foreldrar leita eftir aðstoð	21
7.3.5 Óskir um úrræði.....	22
7.3.6 Fundir með samstarfsaðilum.....	22
7.3.7 Mál í vinnslu	22
7.3.8 Tilkynning um að heilsu eða lífi ófæddis barns sé stefnt í hættu með óviðunandi eða háskalegu líferni þungaðrar konu.....	22
7.3.9 Nafnlausar tilkynningar	23
7.4 Fundir um tilkynningar.....	23

7.5	Upplýsingar til tilkynnanda	23
7.6	Almenn verndarákvæði.....	24
8.	NAFNLEYND	24
8.1	Nafnleynd einstaklinga	24
8.2	Þeir sem afskipti hafa af börnum vegna starfa sinna.....	24
8.3	Aflétting nafnleyndar	25
9.	ÁKVÖRÐUN UM KÖNNUN	25
9.1	Ákvörðun um að hefja könnun máls eða ekki hefja könnun máls	25
9.2	Tilkynning til forsjáraðila.....	26
9.3	Aðild	27
9.3.1	Aðild forsjáforeldris.....	27
9.3.2	Aðild forsjálaus foreldris.....	27
9.3.3	Aðild annarra	27
9.4	Réttur til aðgangs að gögnum.....	28
9.4.1	Aðgangur forsjáforeldra og forsjálausra foreldra að gögnum	28
9.4.2	Aðgangur forsjásviptra foreldra að gögnum	29
10.	SAMVINNA Í BARNAVERNDARMÁLUM	29
10.1	Áherslur í lögum um samstarf.....	29
10.2	Samvinna við barnið	30
10.3	Samvinna við foreldra	31
10.3.1	Samvinna við foreldra sem fara sameiginlega með forsjá en búa ekki saman.....	32
10.3.2	Samvinna við forsjálaust/forsjásvipt foreldri.....	33
10.4	Samvinna við aðra.....	34
10.4.1	Þörf á samvinnu.....	35
11.	KÖNNUN MÁLS	35
11.1	Skipan talsmanns	36
11.2	Upphaf könnunar.....	36
11.3	Skilgreiningar og flokkunarkerfi í barnavernd.....	37
11.4	Ósk um lögreglurannsókn	38
11.5	Rannsóknarheimildir	38
11.5.1	Heimildir til að tala við börn og fylgjast með hegðun þeirra.....	39
11.5.2	Heimildir til að leita upplýsinga hjá foreldrum.....	40
11.5.3	Heimildir til að leita upplýsinga hjá öðrum	40
11.6	Skriflegar upplýsingar	41
11.6.1	Heimildir til miðlunar upplýsinga	41
11.7	Mál barna sem eru grunuð um að hafa brotið af sér.....	42
11.7.1	Mál ósakhæfra barna sem grunuð eru um að hafa brotið af sér	42

11.7.2 Mál sakhæfra barna sem grunuð eru um að hafa brotið af sér	43
11.8 Almennt um skýrslutökur af börnum í sakamálum.....	44
11.8.1 Skýrslutaka fyrir dómi.....	46
11.8.2 Hlutverk starfsfólks barnaverndar við skýrslutökur	46
11.9 Niðurstaða könnunar.....	47
11.10 Að loka máli	47
12. ÁÆTLUN UM MEÐFERÐ MÁLS	48
12.1 Hvers vegna áætlun?	48
12.2 Hverjir taka þátt í gerð áætlunar?	49
12.3 Innihald áætlunar um stuðningsúrræði.....	49
12.4 Einhliða áætlun um beitingu þvingunar.....	50
12.4.1 Innihald einhliða áætlunar um beitingu þvingunar	50
12.5 Áætlun um umsjá barns í fóstri eða vistun utan heimilis	50
12.6 Mál ungmenna 18–20 ára.....	51
13. STUÐNINGSÚRRÆÐI	51
13.1 Samningur barnaverndarnefndar um stuðning eða beitingu úrræðis.....	52
13.2 Stuðningur inni á heimili samkvæmt 24. gr. barnaverndarlaga.....	53
13.2.1 Leiðbeina foreldrum um uppeldi og aðbúnað barns.....	53
13.2.2 Stuðla að því í samvinnu við hlutaðeigandi stofnanir að beitt verði úrræðum samkvæmt öðrum lögum.....	53
13.2.3 Útvega barni viðeigandi stuðning eða meðferð	53
13.2.4 Útvega barni eða fjölskyldu tilsjónarmann, persónulegan ráðgjafa eða stuðningsfjölskyldu	53
13.2.5 Aðstoða foreldra eða þungaða konu við að leita sér meðferðar vegna veikinda, áfengis- eða vímuefnaneyslu eða annarra persónulegra vandamála	55
13.3 Stuðningur með vistun barns utan heimilis samkvæmt. 25. gr. barnaverndarlaga.....	56
13.3.1 Ráðstöfun barns í fóstur	56
13.3.2 Vistun barns á stofnun eða heimili	56
13.4 Samþykki foreldra og barns sem náð hefur 15 ára aldri	56
13.5 Heimili og stofnanir á ábyrgð sveitarfélaga sbr. 84. gr. barnaverndarlaga.....	56
14. ÞVINGUNARÚRRÆÐI	57
14.1 Markmið þvingunarúrræða	57
14.2 Neyðarráðstafanir.....	58
14.3 Staða barnsins í þvingunarmálum	59
14.4 Undirbúningur þvingunar – málsmeðferð	59
14.4.1 Úrskurður barnaverndarnefndar	59
14.4.2 Styrkur til að greiða fyrir lögmannsaðstoð	60
14.4.3 Frágangur úrskurðar	61

14.4.4 Aðrar stjórnsluákvarðanir barnaverndarnefndar.....	61
14.5 Úrskurður dómstóls samkvæmt 28. gr. barnaverndarlaga.....	62
14.5.1 Málshöfðun samkvæmt 29. gr. barnaverndarlaga.....	62
14.5.2 Ein ráðstöfun tekur við af annarri samkvæmt 2. mgr. 28. gr. barnaverndarlaga.....	62
14.5.3 Krafa um sviptingu sjálfræðis samkvæmt 30. gr. barnaverndarlaga.....	63
14.5.4 Krafa um brottvikningu heimilismanns og nálgunarbann samkvæmt 37. gr. barnaverndarlaga.....	63
14.6 Þvingunarúrræði inni á heimili.....	63
14.6.1 Eftirlit með heimili.....	64
14.6.2 Fyrirmæli um aðbúnað og umönnun barns; svo sem dagvistun, skólasókn, lækniþjónustu, rannsókn, meðferð eða þjálfun.....	64
14.6.3 Ákvörðun um að heimilt sé að láta aðilum í té upplýsingar.....	64
14.6.4 Ákvörðun um að ekki megi fara með barn úr landi.....	64
14.7 Þvingunarúrræði utan heimilis.....	65
14.7.1 Úrskurður barnaverndarnefndar um vistun í allt að tvo mánuði.....	65
14.7.2 Úrskurður dómstóls um vistun í allt að 12 mánuði.....	65
14.8 Forsjársvipting.....	66
15. ÚRRÆÐI GAGNVART ÞEIM SEM VINNA MEÐ BÖRNUM	67
15.1. Ráðningar.....	67
15.2 Úrræði gagnvart þeim sem vinna með börnum.....	67
15.3 Heimildir Barnaverndarstofu til að gefa upplýsingar um dæmda kynferðisbrotamenn.....	68
16. BARNAHÚS	68
17. SÁLFRÆÐIÞJÓNUSTA VEGNA ÓVIÐEIGANDI KYNHEGÐUNAR BARNA	68
18. FJÖLKERFAMEÐFERÐ – MST	69
19. MEÐFERÐARHEIMILI Á VEGUM RÍKISINS	70
19.1 Framkvæmd vistunar barns á heimili eða stofnun skv. 79. gr. barnaverndarlaga.....	71
19.2 Réttindi barna og beiting þvingunar á meðferðarheimilum.....	72
19.3 Meðferð kvartana vegna meðferðarheimila.....	72
19.4 Heimili og stofnanir undir yfirstjórn Barnaverndarstofu.....	72
20. RÁÐSTÖFUN BARNIS Í FÓSTUR	73
20.1 Fóstur.....	73
20.1.1 Tímabundið fóstur.....	73
20.1.2 Varanlegt fóstur.....	74
20.1.3 Styrkt fóstur.....	74
20.2 Ráðstöfun barns í fóstur.....	75
20.2.1 Fósturráðstöfun barns með samþykki foreldra.....	75
20.2.2 Fósturráðstöfun barns á grundvelli úrskurðar barnaverndarnefndar eða dómsúrskurðar.....	75
20.2.3 Fósturráðstöfun barns þegar foreldrar hafa verið sviptir forsjá fyrir dómi.....	75

20.2.4 Fósturráðstöfun barns vegna andláts forsjáforeldra	75
20.2.5 Fósturráðstöfun barns sem komið hefur til landsins án forsjáraðila sinna	76
20.2.6 Fósturbarn og réttindi þess	76
20.3 Hlutverk Barnaverndarstofu í fósturmálum.....	76
20.3.1 Barnaverndarstofa tekur við umsóknum frá þeim sem óska eftir að taka barn í fóstur	76
20.3.2 Barnaverndarstofa óskar eftir umsögn barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi umsækjanda	77
20.3.3 Barnaverndarnefnd veitir Barnaverndarstofu umsögn um umsækjanda áður en stofan leggur endanlegt mat á hæfni til að taka barn í fóstur.....	77
20.3.4 Barnaverndarstofa heldur námskeið til mats á hæfni og þjálfunar fósturforeldra	78
20.3.5 Barnaverndarstofa afgreiðir umsóknir frá þeim sem óska eftir að taka barn í fóstur.....	78
20.3.6 Barnaverndarstofa afgreiðir sér umsókn fyrir hvert barn	79
20.3.7 Barnaverndarstofa heldur skrá um hæfa fósturforeldra.....	79
20.3.8 Barnaverndarstofa tekur við beiðni frá barnaverndarnefnd um fósturheimili	80
20.4 Hlutverk barnaverndarnefnda í fósturmálum.....	80
20.4.1 Barnaverndarnefnd sendir Barnaverndarstofu beiðni um fósturheimili.....	80
20.4.2 Fósturráðstöfun barns til kynforeldris sem ekki fer með forsjá, sbr. 67. gr. a. barnaverndarlaga	81
20.4.3 Ráðstöfun barns til kynforeldris sem fer með sameiginlega forsjá en barn býr ekki hjá, sbr. 67. gr. b. barnaverndarlaga	81
20.4.4 Undirbúningur barns undir að fara í fóstur	82
20.4.5 Við ráðstöfun barns í fóstur skulu barnaverndarnefnd og fósturforeldrar gera með sér skriflegan fóstursamning	82
20.5 Tilkynna um gerð fóstursamnings.....	86
20.6 Stuðningur við barnið, fósturforeldrana og foreldrana	86
20.7 Samstarf við aðra aðila	88
20.8 Endurskoðun fóstursamnings	88
20.9 Að segja upp eða rifta fóstursamningi	88
20.10 Eftirlit með barni í fóstur.....	88
20.11 Réttur foreldra og barns til að taka mál upp að nýju.....	89
20.12 Lok fóstursamnings.....	89
21. HEIMILI OG ÖNNUR ÚRRÆÐI Á ÁBYRGÐ SVEITARFÉLAGA	90
21.1 Sumardvöl á vegum annarra en barnaverndarnefnda.....	90
21.1.1 Sumardvöl á einkaheimili	90
21.2 Sumardvöl á vegum barnaverndarnefnda	91
21.2.1 Úttekt vegna umsóknar um að taka börn í sumardvöl.....	91
21.2.2 Endurnýjun á leyfi.....	93
21.3 Tilsjónarmaður og persónulegur ráðgjafi	93
21.4 Stuðningsfjölskyldur.....	94

21.5 Leyfisveitingar Barnaverndarstofu.....	95
21.5.1 Heimili og önnur úrræði sem barnaverndarnefndir skulu hafa tiltæk*	95
21.5.2 Sumarbúðir o.fl.....	95
22. HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT BARNALÖGUM	97
23. HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT ÆTTLEIÐINGARLÖGUM	98
24. HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT LÖGUM UM TÆKNIFRJÓVGUN	98

1. SKIPULAG BARNAVERNDARMÁLA

II. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

I. kafli reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

3. gr. stjórnýslulaga nr. 37/1993

Í II. kafla barnaverndarlaga er gerð ítarleg grein fyrir skipulagi og stjórn barnaverndarmála og þeim stofnunum sem einu nafni nefnast barnaverndaryfirvöld en það eru félagsmálaráðuneytið, Barnaverndarstofa, barnaverndarnefndir og úrskurðarnefnd velferðarmála.

1.1 FÉLAGSMÁLARÁÐUNEYTIÐ

Málaflokkurinn heyrir undir félagsmálaráðuneytið sem ber einnig ábyrgð á stefnumótun í barnavernd. Ráðherra leggur fyrir Alþingi framkvæmdaáætlun til fjögurra ára í senn að loknum sveitarstjórnarkosningum. Frekari upplýsingar um félagsmálaráðuneytið má finna á heimasíðu ráðuneytisins.

1.2 ÚRSKURÐARNEFND VELFERÐARMÁLA

Fjallað er um úrskurðarnefnd velferðarmála í lögum nr. 85/2015 um úrskurðarnefnd velferðarmála. Kemur þar fram í 1. gr. laganna að nefndin skuli úrskurða í kærumálum vegna stjórnvaldsákvarðana eftir því sem mælt er fyrir um í lögum sem kveða á um málskot til nefndarinnar. Úrskurðarnefndin er sjálfstæð og óháð í störfum sínum, skipuð tólf nefndarmönnum og átta varamönnum og er til húsa að Katrínartúni 2, 11. hæð, 105 Reykjavík. Á skrifstofunni starfar formaður nefndarinnar ásamt þeim nefndarmönnum sem skipaðir eru í fullt starf. Einnig starfa á skrifstofunni fjórir lögfræðingar og þrjár ritarar. Nánari upplýsingar um úrskurðarnefnd velferðarmála er að finna á heimasíðu nefndarinnar.

1.3 BARNAVERNDARSTOFA

Barnaverndarstofa er sjálfstæð stofnun sem heyrir undir yfirstjórn félagsmálaráðuneytisins. Hlutverk hennar er tíundað í 7. og 8. gr. barnaverndarlaga en helstu verkefni eru:

- Að samhæfa og efla barnaverndarstarf og vera ráðherra til ráðgjafar um stefnumótun í málaflokknum.
- Að hlutast til um að fram fari þróunar- og rannsóknarstarf á sviði barnaverndar.
- Að annast daglega stjórn barnaverndarmála.
- Að leiðbeina um túlkun og framkvæmd barnaverndarlaga.
- Að annast fræðslu og ráðgjöf fyrir barnaverndarnefndir.
- Að hafa eftirlit með störfum barnaverndarnefnda.
- Að annast leyfisveitingar til fósturforeldra og veita nefndum liðsinni í fósturmálum.
- Að hafa yfirumsjón og eftirlit með rekstri sérhæfðra meðferðarheimila.

Til þess að sinna eftirlitshlutverki sínu getur Barnaverndarstofa kafið barnaverndarnefndir um allar þær upplýsingar og skýrslur sem hún telur nauðsynlegar, bæði gögn í einstökum málum og skýrslur sem barnaverndarnefndir þurfa að vinna sérstaklega. Barnaverndarstofa getur jafnframt, á grundvelli kvartana eða annarra upplýsinga sem henni berast, og ef hún telur ástæðu til, aflað nauðsynlegra gagna, upplýsinga og skýringa hjá barnaverndarnefnd. Barnaverndarstofa er til húsa að Höfðaborg, Borgartúni 21 í Reykjavík, nánari upplýsingar um Barnaverndarstofu er að finna á heimasíðu stofunnar:

www.bvs.is

1.4 BARNAVERNDARNEFNDIR

Fjallað er um barnaverndarnefndir í III. kafla barnaverndarlaga. Á vegum sveitarfélaga skulu starfa barnaverndarnefndir og eru þær kosnar af sveitarstjórnnum, héraðsnefnd eða stjórn byggðasamlags. Að baki hverri barnaverndarnefnd skulu vera minnst 1.500 íbúar. Sveitarstjórnnum er ekki heimilt að gefa barnaverndarnefnd fyrirhæfi um meðferð einstakra barnaverndarmála og þeim er einnig óheimill aðgangur að gögnum og upplýsingum um einstök mál. Þá verður ákvörðunum og úrskurðum barnaverndarnefnda ekki skotið til sveitarstjórnar. Barnaverndarnefnd skal skipuð fimm einstaklingum og jafnmörgum til vara en heimilt er að skipa allt að sjö manns ef nefndinni er ætlað að þjóna fleiri en einu sveitarfélagi. Lögð er áhersla á að í nefndinni sitji einstaklingar af báðum kynjum sem skulu vera kunnir að grandvarleik og þekki vel til þeirra mála sem nefndin fjallar um og hafi sérþekkingu á málefnum barna. Leitast skal við að skipa lögfræðing í nefndina og við ákvarðanir er varða 26. og 27. gr. barnaverndarlaga skal kalla til lögfræðing eigi hann ekki sæti í nefndinni. Heimilt er að fela félagsmálanefnd störf barnaverndarnefndar. Nánari upplýsingar um skipan barnaverndarnefndar, starfslið o.fl. er að finna í 10.–15. gr. barnaverndarlaga. Í I. kafla reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd er einnig fjallað um þessi atriði.

1.4.1 UM HÆFI NEFNDARMANNA OG BARNAVERNDARSTARFSFÓLKS

Um hæfi nefndarmanna og barnaverndarstarfsfólks til að fara með einstök mál gilda ákvæði stjórnsýslulaga nr. 37/1993 en þar segir í 3. gr.:

Starfsmaður eða nefndarmaður er vanhæfur til meðferðar máls:

- Ef hann er aðili máls, fyrirsvarsmáður eða umboðsmáður aðila.
- Ef hann er eða hefur verið maki aðila, skyldur eða mægður aðila í beinan legg eða að öðrum lið til hliðar eða tengdur aðila með sama hætti vegna ættleiðingar.
- Ef hann tengist fyrirsvarsmanni eða umboðsmanni aðila með þeim hætti sem segir í punkti 2 hér að ofan.
- Á kærustigi hafi hann áður tekið þátt í meðferð málsins á lægra stjórnsýslustigi. Það sama á við um starfsmann sem fer með umsjónar- eða eftirlitsvald hafi hann áður haft afskipti af málinu á þeirri stofnun sem eftirlitið lýtur að.
- Ef hann á sjálfur sérstakra og verulegra hagsmuna að gæta, venslamenn hans skv. punkti 2, eða sjálfseignarstofnun eða fyrirtæki í einkaeigu sem hann er í forsvari fyrir. Sama á við ef næstu yfirmenn hans hjá hlutaðeigandi stjórnvaldi eiga sjálfir sérstakra og verulegra hagsmuna að gæta. Verði undirmaður vanhæfur til meðferðar máls verða næstu yfirmenn hans aftur á móti ekki vanhæfir til meðferðar þess af þeirri ástæðu einni.
- Ef að öðru leyti eru fyrir hendi þær aðstæður sem eru fallnar til þess að draga óhlutdrægni hans í efa með réttu.

Við mat á vanhæfi verður að nota almenna mælikvarða, þ.e. skoða hvort fyrirbyggjandi aðstæður séu almennt til þess fallnar að draga úr trú á óhlutdrægni hvers venjulegs manns. Sú regla er bæði reist á því sjónarmiði að rétt niðurstaða fái stíð í máli og að menn geti borið traust til stjórnsýslunnar. Flestar ákvarðanir barnaverndarnefnda snerta mjög persónuleg og viðkvæm atriði og miklu skiptir að ákvarðanir séu yfir gagnrýni hafnar. Það ber þó að varast að ganga svo langt í varkárni að nefndir verði óstarfhæfar sökum þess að nefndarmenn vilji víkjast undan því að fjalla um mál þeirra sem þeir kannast við eða starfa með.

- **Vinátta – óvinátta**

Náin vinátta eða fjandskapur við aðila máls getur valdið vanhæfi. Til að vinátta valdi vanhæfi nægir ekki að um kunningsskap sé að ræða eða fyrir hendi séu þær aðstæður, t.d. á fámennum stöðum, að „allir þekki alla” heldur verður að vera um nána vináttu að ræða. Þá er ekki talið að sjálfkrafa sé um vanhæfi að ræða þótt mál varði mjög náinn samstarfsmann heldur verður meira að koma til. Til að óvinátta valdi vanhæfi verður að vera um að ræða einhverjar sannanlegar hlutlægar ástæður sem almennt má telja til þess fallnar að draga óhlutdrægni í efa. Almennt er talið að einstaklingar geti ekki verið óhlutdrægir þegar yfirmenn þeirra eiga verulegra persónulegra hagsmuna að gæta, þar sem einstaklingar eru með vissum hætti háðir yfirmönnum sínum. Rétt er að minna á að formaður barnaverndarnefndar er ekki yfirmaður annarra nefndarmanna og því veldur vanhæfi formanns ekki endilega sjálfkrafa vanhæfi þeirra.

- **Fyrri afskipti af máli**

Það er ekki talið vera vanhæfi þótt nefndarmaður eða starfsmaður nefndar hafi áður fjallað um málefni viðkomandi barns, t.d. getur sami starfsmaður fjallað um það þegar er óskað endurskoðunar á fyrri ákvörðunum sbr. 34. gr. barnaverndarlaga.

- **Barnaverndarnefndarmenn í öðrum störfum**

Spurningar um hæfi til meðferðar máls vakna stundum ef í barnaverndarnefnd eiga sæti nefndarmenn sem hafa samhliða afskipti af einstaklingunum í öðrum störfum sínum; svo sem skólastjórar, kennarar, prestar, læknar og hjúkrunarfræðingar. Þeir sem gegna þessum störfum eru oft mikilvægustu samstarfsaðilar barnaverndarnefnda, bæði við könnun máls og meðferð þess að öðru leyti. Telja verður að nefndarmenn geti ekki komið að málum með þessum hætti. Þannig er rétt af skólastjóra að víkja sæti ef barnaverndarnefnd fjallar um málefni barns í hans skóla, það sama á við um aðra nefndarmenn ef þeir eru sérstaklega að fjalla um mál einstaklinganna á öðrum vettvangi.

1.4.2 HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDAR OG STARFSMANNA HENNA

Barnaverndarnefndir bera alla ábyrgð á grunnvinnu í barnaverndarmálum og ákvörðunum sem henni tengjast. Í þessu felst að taka við tilkynningum, taka ákvörðun um könnun, kanna mál, gera áætlanir, koma með viðeigandi stuðningsúrræði eða sjá til þess að beitt verði öðrum úrræðum.

Barnaverndarnefndir skulu hafa á að skipa sérhæfðu starfslíði og geta falið starfsmönnum könnun og meðferð einstakra mála eða málaflokka samkvæmt reglum sem nefndin setur. Reglur þessar skulu kynntar Barnaverndarstofu.

Ákvarðanir sem fela í sér úrskurð eða ákvarðanir um málshöfðun er ekki hægt að framselja til starfsmanna og eiga ætíð að vera teknar af nefndinni. Ákvarðanirnar sem hér um ræðir eru:

- Að kveða upp úrskurð samkvæmt barnaverndarlögum.
- Að taka ákvarðanir um málshöfðun skv. 28. og 29. gr. barnverndarlaga.
- Að setja fram kröfu um sjálfræðissviptingu skv. 30. gr. barnverndarlaga.
- Að taka ákvörðun um að krefjast brottvikningar heimilismanns eða nálgunarbanns skv. 37. gr. barnverndarlaga.

2. BARNAVERND SAMKVÆMT ÁKVÆÐUM BARNAVERNDARLAGA NR. 80/2002

Það getur verið flókið að meta hvort ákveðin atriði er varða umönnun og aðbúnað barna geri það að verkum að fjalla skuli um mál sem barnaverndarmál, með þeim skyldum og heimildum opinberra aðila sem það felur í sér, eða hvort um sé að ræða mál sem fjalla eigi um með hliðsjón af öðrum lögum; svo sem barnalögum, lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga, lögum um málefni fatlaðs fólks eða lögum um grunnskóla. Í barnaverndarlögum eru skýr ákvæði um þau réttindi og skyldur sem barnaverndarnefnd hefur þegar verið er að fjalla um barnaverndarmál, málsmeðferðina sem fara þarf eftir og nokkur þeirra stuðningsúrræða sem eiga að standa til boða. Þessi réttindi og skyldur eru ekki til staðar í öðrum lögum og þetta undirstrikar því þá sérstöðu sem barnaverndarmál hafa miðað við mál sem verið er að fjalla um á öðrum grunni svo sem laga um félagsþjónustu sveitarfélaga.

Í barnaverndarlögum nr. 80/2002 er að finna nokkur atriði sem líta má á sem leiðbeiningar þegar skilgreina á barnaverndarmál. Í 2. gr. laganna er talað um að tryggja eigi að börn sem *búa við óviðunandi aðstæður* eða *börn sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu* fái nauðsynlega aðstoð. Í 16. gr. er fjallað um *börn sem búa við óviðunandi uppeldisaðstæður, verða fyrir ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi eða stofna heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu* og einnig þegar *heilsu eða lífi ófædds barns er stefnt í hættu með óviðunandi eða háskalegu lífneri þungaðrar konu eða með því að þunguð kona er beitt ofbeldi eða ef ástæða er til að ætla að þunguð kona sé beitt ofbeldi*. Í 17. og 18. gr. er sérstaklega getið um skyldu tiltekinna starfsstétta til að fylgjast með hegðun, uppeldi og aðbúnaði barna.

Það ríkir hins vegar engin sátt um hvað hugtökin *óviðunandi aðstæður* eða *að stofna heilsu sinni og þroska í hættu* þýða. Rannsóknir hafa sýnt að ólíkir faghópar, svo sem félagsráðgjafar, starfsmenn heilbrigðisþjónustunnar, sálfræðingar og lögfræðingar, hafi ólík viðhorf til þess hvað sé börnum skaðlegt. Innlendar rannsóknir hafa staðfest að barnaverndarstarfsmenn leggja einnig ólíkt mat á það hvers konar tilvik eða aðbúnaður (eða skortur á aðbúnaði) leiði til barnaverndarafskipta.

Nokkrar umræður hafa verið hér á landi líkt og annars staðar um það hvort skilgreina eigi barnaverndarmál vítt eða þröngt. Með víðri skilgreiningu er átt við að notaðar séu almennar velferðaráherslur en þröng skilgreining felur frekar í sér „verndaráherslur“.

Í daglegu starfi er þó rétt að hafa markmið barnaverndarlaga og orðalag 21. gr. í huga þegar verið er að skilgreina barnaverndarmál. Leggja skal áherslu á stuðningshlutverk barnaverndarnefndar og beitingu meðalhófs, þ.e. barnaverndarnefnd skal hafa svigrúm til að beita vægari úrræðum áður en gripið er til þvingunar. Þá eru skilgreind tiltekin úrræði í barnaverndarlögum og reglugerðum sem hvergi eru skilgreind í öðrum lögum. Einnig er rétt að hafa í huga að ef vandi barns er þannig að rétt þykir að beita úrræðum barnaverndarlaga þá þarf að fylgja ákvæðum laganna við alla málsmeðferð.

3. STEFNUMÖRKUN Í BARNAVERNDARMÁLUM

5. og 9. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

Barnaverndarlögin kveða á um að bæði ríki og sveitarfélög marki sér stefnu og geri sér framkvæmdaáætlun um barnaverndarstarf.

Í 5. gr. laganna segir að ráðuneytið beri ábyrgð á stefnumótun í barnavernd og að ráðherra eigi að leggja framkvæmdaáætlun til fjögurra ára í senn fyrir Alþingi að loknum sveitarstjórnarkosningum. Áætlunina á að byggja á þeirri þekkingu sem til er hverju sinni um börn og aðstæður þeirra. Gert er ráð fyrir að hún sé endurskoðuð reglulega á grundvelli úttekta á barnaverndarstarfi og þeim úrræðum sem til eru hverju sinni og tryggi þannig að barnaverndarstarfið þjóni sem best þeim börnum sem í hlut eiga. Þess má vænta að mótun heildarstefnu í barnaverndarmálum geti orðið til þess að tryggja enn frekar en nú er að öll börn njóti sambærilegrar þjónustu.

Í 9. gr. barnaverndarlaga er ákvæði um að sveitarstjórnir skuli marka sér stefnu og gera framkvæmdaáætlun fyrir hvert kjörtímabil á sviði barnaverndar innan sveitarfélagsins. Framkvæmdaáætlunin skal send ráðuneyti og Barnaverndarstofu. Þar sem fleiri sveitarfélög en eitt standa saman að barnaverndarnefnd er heimilt að gera sameiginlega áætlun.

Áætluninni er ætlað að stuðla að vönduðum vinnubrögðum og markvissu og árangursríku barnaverndarstarfi. Einnig má ætla að framkvæmdaáætlunin auki sýnileika málaflokksins innan sveitarfélagsins. Í áætluninni eiga að koma fram atriði eins og:

- Markmið sveitarfélagsins í barnaverndarstarfi.
- Hvernig barnaverndarstarfið er byggt upp.
- Hver starfsmannapörfin er.
- Hver er helsti vandi barna í sveitarfélaginu.
- Hvers konar stuðningsúrræði eru til.
- Hver er pörfin fyrir stuðningsúrræði og þá hvers konar úrræði.
- Hver er áætlaður kostnaður vegna stuðningsúrræða.
- Ákvarðanir um verkefni sem ráðist verður í skv. áætluninni forgangsroðun þeirra.
- Hvernig eftirliti barnaverndarnefndar með aðbúnaði og uppeldisskilyrðum barna er háttað.

Við undirbúning áætlunarinnar er nauðsynlegt að safna saman upplýsingum um stöðu barna í sveitarfélaginu og þarfir þeirra á sviði barnaverndar. Því má gera ráð fyrir að auk starfsmanna barnaverndar þurfi kennarar, leikskólakennarar og aðrir sem hafa sérstaka þekkingu á högum barna að koma að starfinu.

3.1 MÁLAVOG FYRIR VINNU MÁLASTJÓRA Í BARNAVERND

Barnaverndarstofa þýddi og staðfærði mælitæki sem þróað var í Gautaborg til að mæla vinnuálag í barnavernd. Mælitækið er kallað Málavog og skráir það vinnuálag hjá hverjum barnaverndarstarfsmanni fyrir sig þannig að yfirmenn þeirra fái betri yfirsýn yfir stöðuna á vinnustaðnum og á breytingar yfir tíma. Aðferðin mælir vinnuálag en er ekki mælikvarði á gæði vinnunnar. Aðferðin hefur verið prófuð í ýmsum sveitarfélögum í Svíþjóð og reynst vel en einnig hefur Málavogin verið prófuð hjá barnaverndarnefndum

á Íslandi og var þróuð í samvinnu við stærstu barnaverndarnefndirnar. Þar sem sumir barnaverndarstarfsmenn eru í hlutastarfi í barnavernd og sinna einnig verkefnum á grundvelli annarra laga, s.s. laga um félagsþjónustu sveitarfélaga, gæti verið æskilegra að mæla álag í barnavernd á vinnustaðnum í heild. Nánari upplýsingar um málavogina má nálgast á heimasíðu Barnaverndarstofu.

4. NOKKUR GRUNDVALLARATRÍÐI Í BARNAVERNDARSTARFI

4. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

3. mgr. 76. gr. stjórnarskrár nr. 33/1944

Samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, auglýsing nr. 18/1992

Lög um samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, nr. 19/2013

Í 3. mgr. 76. gr. stjórnarskrárinnar nr. 33/1944 segir að börnum skuli tryggð í lögum sú vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst. Ákvæðið felur í sér stefnuyfirlýsingu og sækir m.a. fyrirmynd til ákvæða ýmissa alþjóðasamninga sem Ísland er aðili að. Þetta er mikilvægt ákvæði sem undirstrikar að vernd barna skuli vera í fyrirrúmi og að réttindi annarra geti þurft að víkja ef hagsmunir barns krefjast þess.

Sameinuðu þjóðirnar samþykktu haustið 1989 samning um réttindi barnsins og Ísland lögfesti hann 2013, sbr. lög nr. 19/2013. Samningurinn um réttindi barnsins er alþjóðalög og undirstrikar full mannréttindi allra barna. Í honum er að finna ýmis ákvæði sem jafnframt er að finna í barnaverndarlögum svo sem skilgreiningu á aldri barna, ákvæði um að hagsmunir barna skuli vera í fyrirrúmi við allar ákvarðanir og um rétt barna til lífs, ríkisfangs, fjölskylduverndar og þátttöku.

4.1 MEGINREGLUR BARNAVERNDARSTARFS

Í 4. gr. barnaverndarlaga eru taldar upp þær meginreglur sem barnaverndaryfirvöldum ber að hafa í huga þegar verið er að fjalla um málefni barns og fjölskyldu þess:

- **Beita skal þeim ráðstöfunum sem ætla má að barni séu fyrir bestu**

Það getur verið erfitt að meta hvað sé barni fyrir bestu og auðvelt að rangtúlka hugtakið til að rökstyðja ákvörðun um úrræði sem e.t.v. byggir frekar á óskum og hagsmunum hins fullorðna en á þörfum barnsins. Í öllu sínu starfi þarf barnaverndarnefnd að horfa stöðugt á barnið sjálft, kynnast því og taka ákvarðanir með hagsmuni þess í huga. Þetta þarf að gerast allt frá og með því að tekin er ákvörðun um könnun máls og þar til því lýkur. Oftast nær er um að ræða lausnir þar sem foreldrar eru í aðalhlutverki með því að veita barninu stuðning. Þeir geta þurft að læra nýjar leiðir við umönnun barnsins og þurfa ef til vill sjálfir að takast á við eigin vanda. Þó getur komið fyrir að óskir og vilji foreldra er ekki talinn samræmast þörfum barnsins, til dæmis vegna vímuefnaneyslu eða annars vanda sem þeir eru ekki tilbúnir að takast á við, og hindrar það að barnið geti öðlast öryggi í þeirra umsjón.

- **Hagsmunir barna skulu ávallt hafðir í fyrirrúmi**

Spurningin um hagsmuni barnsins er nátengd því að velja þær lausnir sem eru barninu fyrir bestu. Þegar ljóst er að forsendur eru fyrir því að barnaverndarafskipti hefjist skal ætíð horfa á hagsmuni barnsins við val vinnuaðferða og stuðningsaðgerða. Þetta felur ekki í sér að horft sé framhjá hagsmunum foreldra, enda er skýrt tekið fram í markmiðsgrein barnaverndarlaganna að leitast skuli við að ná markmiðum laganna með því að styrkja fjölskyldur í uppeldishlutverki.

Hin mikla áhersla sem lögð er á samvinnu við foreldra og barn, eftir aldri þess og þroska, getur hins vegar stundum leitt til þess að sjónarmið og þarfir foreldra verða sýnilegri í vinnslu málsins en líðan, óskir og þarfir barnsins, m.a. vegna þess að oft er mun meira rætt við foreldrana en barnið sjálft. Þetta getur átt sér eðlilegar skýringar; t.d. ungur aldur barnsins eða mikilvægi þess að foreldri breyti sínum aðstæðum til að geta betur tekist á við uppeldishlutverkið. Þessi regla getur t.d. verið áleitin þegar meta á hvort framlengja eigi ákveðnar stuðningsaðgerðir eins og að nota tilsjónarmann eða persónulegan ráðgjafa. Þá er það ekki fyrst og fremst spurning um hvort foreldri sé tilbúið til samstarfs um áframhaldandi stuðning, heldur hvort sá stuðningur sé líklegur til að bæta aðbúnað og líðan barnsins, eða hvort ef til vill sé komið að því að skoða hvort hagsmunum barnsins verði betur komið á annan hátt, t.d. hjá nýjum umönnunaraðilum.

- **Taka skal tillit til sjónarmiða og óska barna eftir því sem aldur þeirra og þroski gefur tilefni til**

Lögin leggja áherslu á að barnaverndarnefnd kanni sérstaklega sjónarmið barnanna og taki tillit til þeirra þegar leita á lausna á stöðu þeirra og vanda. Á hvern hátt það skuli gert fer eftir aldri barns og þroska. Í 46. gr. barnaverndarlaga kveður nánar á um réttindi og þátttöku barns við málsmeðferð, þar sem lögð er áhersla á að rætt sé við barnið og sjónarmið þess könnuð. Þetta þýðir ekki að þau ráði alfarið til hvaða ráðstafana er gripið, heldur að hlustað sé á sjónarmið þeirra og það metið á hvern hátt hægt sé að koma til móts við þau. Þegar barn er orðið 15 ára er það aðili máls í ákveðnum tilvikum og á þá óskoraðan rétt til að tjá sig um mál á sama hátt og foreldrar þess. Það hefur sjálfstæðan aðgang að öllum gögnum málsins og getur átt rétt á aðstoð lögmanns, auk þess sem heimilt er að skipa því talsmann með sömu skilmálum og gilda um yngri börn.

- **Stuðla skal að stöðugleika í uppvexti barna**

Eitt af því sem stuðlar að því að barn alist upp í öryggi er stöðugleiki. Umönnun barna þarf að einkennast af festu þar sem umönnunaraðilar eru, eins og frekast er unnt, þeir sömu og tilvera barnsins ekki lituð af stöðugum flutningum og nýju umhverfi. Þessi sjónarmið geta t.d. komið til athugunar þegar meta þarf hvort barn verði vistað utan heimilis hjá öðrum en forsjáraðilum en einnig þegar skoðað er hvort barn eigi að fara á ný til forsjáraðila eftir langa dvöl hjá öðrum.

- **Leitast skal við að eiga góða samvinnu við börn og foreldra þeirra og sýna þeim ávallt fyllstu nærgætni og virðingu**

Eitt höfuðatriðið í barnaverndarstarfi, eins og í öðrum störfum þar sem unnið er með fólki, er að sýna öllum þeim sem að málinu koma fulla virðingu. Þetta varðar börnin sjálf, foreldra, samstarfsaðila og alla aðra. Virðingin felur m.a. í sér að hlustað sé á sjónarmið þeirra er málið varðar og leitað lausna í samvinnu við aðila málsins með hagsmuni barnsins í huga. Virðingin felur ekki endilega í sér að öll hegðun og sjónarmið aðila séu viðurkennd og samþykkt.

- **Barnaverndarnefndir skulu leitast við að hafa góða samvinnu sín á milli og við aðrar stofnanir sem fjalla um málefni barna**

Barnaverndarnefndir þurfa oft að hafa samvinnu sín á milli þegar unnið er í málefnum barna, svo sem þegar verið er að kanna mál eða flytja mál á milli nefnda. Einnig þurfa barnaverndarnefndir oft að leita liðsinnis hvor hjá annarri, t.d. í tilvikum þegar barn sem

barnaverndarnefnd hefur afskipti af er statt í umdæmi annarrar nefndar. Þá er barnaverndarnefndum nauðsynlegt að vera í samstarfi við allar þær ólíku stofnanir sem sinna málefnum barna á einn eða annan hátt, þar sem þessar stofnanir geta búið yfir mikilvægum upplýsingum vegna könnunar máls en geta einnig veitt barninu mikilvægan stuðning. Löggin leggja áherslu á þessa samvinnu og sérstaklega er fjallað um hana á í kafla 10 í þessari handbók.

- **Í störfum sínum og öllum ákvörðunum skulu barnaverndaryfirvöld gæta samræmis og jafnræðis**

Í þessu felst m.a. að barnaverndarnefndir gæti þess ávallt að mál séu unnin af vandvirkni og samvirksemi, að verklags- og málsmeðferðarreglur séu haldnar í heiðri og fylgt sé lögum og reglugerðum sem í gildi eru.

- **Eftir föngum skal þess gætt að almenn úrræði til stuðnings fjölskyldu séu reynd áður en gripið er til annarra úrræða**

Ávallt skal miða við að beitt sé vægustu ráðstöfunum til að ná þeim markmiðum sem að er stefnt. Aðeins skal gert ráð fyrir íþyngjandi ráðstöfunum þegar lögmætum markmiðum verður ekki náð með öðru og vægara móti.

- **Allir þeir sem vinna að barnavernd skulu gæta fyllsta trúnaðar um hagi barna, foreldra og annarra sem þeir hafa afskipti af**

Til að ná þeirri samvinnu sem nauðsynleg er þurfa foreldrar og aðrir að geta treyst því að fullur trúnaður ríki um þau atriði sem fram kunna að koma við vinnslu barnaverndarmáls um hagi barns og/eða foreldra, enda er hér oftast um afar viðkvæmar persónuupplýsingar að ræða. Þá ber að hafa í huga að þó aðilar máls séu foreldrar og barn eftir atvikum, þá snertir hvert barnaverndarmál oft á tíðum ýmsa aðra, svo sem afa og ömmur, systkini og aðra sem láta sig hag barnsins varða. Trúnaðurinn skiptir alla miklu máli og getur orðið forsenda þess að hægt verði að vinna að farsælli lausn fyrir barnið.

5. VALDSVIÐ BARNAVERNDARNEFNDA

3. og 15. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

90. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

7. gr. reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Íslensku barnaverndarlögin taka til allra barna, þ.e. einstaklinga yngri en 18 ára sem eru á yfirráðasvæði íslenska ríkisins. Barnaverndaryfirvöld bera fyrst og fremst ábyrgð á málum barna sem eru búsett hér á landi en geta þurft að gegna ákveðnum skyldum gagnvart börnum sem eru stödd hér. Barnaverndaryfirvöld bera ekki ábyrgð á málefnum íslenskra barna ef þau eru búsett erlendis.

Samkvæmt 3. gr. barnaverndarlaga geta barnaverndaryfirvöld ákveðið, með samþykki ungmennis, að ráðstafanir sem gerðar eru á grundvelli laganna haldist eftir að þau eru orðin 18 ára, allt til 20 ára aldurs.

Barnaverndarnefnd, þar sem barn hefur fasta búsetu, hefur fyrst og fremst úrlausnarvald í málefnum þess, sbr. 1. mgr. 15. gr. barnaverndarlaga. Stundum getur þurft að meta hvar barn teljist hafa fasta búsetu og við það mat er fyrst horft til þess hvar barnið eigi lögheimili, enda löglíkur fyrir því að þetta fari

saman. Í 2. gr. laga um lögheimili og aðsetur nr. 80/2018 segir að lögheimili einstaklings sé þar sem hann hefur fasta búsetu. Einnig segir að föst búseta sé lögð að jöfnu við þann stað þar sem einstaklingur hefur bækistöð sína, dvelst að jafnaði í tómsundum sínum og er svefnstaður þegar hann er ekki fjarverandi um stundarsakir vegna náms, orlofs, vinnuferða, veikinda eða annarra hliðstæðra atvika.

Í lögum um lögheimili og aðsetur er sérstaklega tekið fram í 6. gr. að barn yngra en 18 ára hafi sama lögheimili og foreldrar þess ef þeir eru í hjúskap eða skráðri sambúð. Hafi foreldrar skilið eða slitið sambúð hefur barnið skráð lögheimili hjá öðru foreldri sínu. Hafi foreldrar ekki verið í hjúskap eða skráðri sambúð við fæðingu barns skal lögheimili barns vera hjá því foreldri sem fer með forsjá þess. Þá kemur jafnframt fram í framangreindri 6. gr. að barn í varanlegu fóstri hafi lögheimili hjá fósturforeldrum. Barn í tímabundnu fóstri hefur lögheimili hjá fósturforeldrum ákveði barnaverndarnefnd það. Ákveði hjón sem eiga börn yngri en 18 ára að skrá lögheimili hvort á sínum staðnum skal liggja fyrir ákvörðun þeirra um hjá hvoru þeirra lögheimili barna þeirra verði. Að öðru leyti gilda ákvæði barnalaga um lögheimili barna. Með hliðsjón af þessu er mikilvægt að athuga vel hvar barn er búsett áður en barnaverndarafskipti hefjast, sérstaklega ef barn býr ekki hjá báðum foreldrum sínum.

Í barnaverndarstarfi vaknar stundum spurning um valdsvið barnaverndarnefnda þegar barn er hjá forsjáraðilum sínum sem setjast að í öðru sveitarfélagi en þar sem þeir eiga lögheimili. Í þeim tilvikum þarf að meta hvort hér er um tímabundna búsetu að ræða eða hvort fjölskyldan búi í raun annars staðar en þar sem lögheimilið er. Ef barn er t.d. komið í skóla í nýja sveitarfélaginu má líta á það sem fasta búsetu.

Hér verður jafnframt að benda á að skv. 90. gr. barnaverndarlaga getur foreldri falið öðrum daglega umönnun og uppeldi barns síns með vissum skilyrðum. Ef slíkur samningur er örugglega fyrir hendi getur verið rétt að barnaverndarnefnd í umdæmi umsjáraðila fari með mál sem kann að koma upp. Oft kemur mál upp vegna ágreinings um slíkan samning, hvort hann er til staðar, hvers efnis og hver skuli vera búseta barnsins.

Í þessu samhengi bendir Barnaverndarstofa á úrskurð úrskurðarnefndar velferðarmála frá 2017. Samkvæmt þeim úrskurði ber almennt að líta til 15. gr. barnaverndarlaga hvað lögsögu varðar. Þar segir jafnframt að líta beri á 4. mgr. 90. gr. laganna sem sérákvæði varðandi lögsögu þegar svo háttar til að beita þurfi þvingunarráðstöfunum samkvæmt 27. gr., 28. gr. eða 29. gr. þegar foreldrar hafa sjálfir vistað barn sitt hjá öðrum samkvæmt heimild í 1. mgr. 90. gr. Framangreint sérákvæði um lögsögu gildir um slíka vistun þrátt fyrir að foreldrar hafi vistað barn í umdæmi annarrar barnaverndarnefndar en þeirrar sem hefur lögsögu þar sem þeir sjálfir eru búsettir. Heldur þá sú nefnd sem vistaði barnið á grundvelli 4. mgr. 90. gr. lögsögu málsins þrátt fyrir að barnið hafi þá þegar verið flutt í umdæmi annarrar nefndar á grundvelli 1. mgr. 90. gr. þ.e.a.s. ef foreldri hafði falið öðrum umsjá barnsins í öðru umdæmi. Þá lagði úrskurðarnefndin áherslu á að samkvæmt 3. mgr. 15. gr. barnaverndarlaga sé Barnaverndarstofu aðeins heimilt að ákvarða að barnaverndarnefnd utan þess umdæmis þar sem barn hefur fasta búsetu fari með málið, ef talið er að meðferð máls sé betur tryggð hjá barnaverndarnefnd í öðru umdæmi en því þar sem barn hefur fasta búsetu. Það er því föst búseta barnsins sem skiptir mestu við mat á því hvar mál barns skal unnið og skal almennt litið til 15. gr. þegar lögsögu er ákvörðuð.

5.1 FLUTNINGUR MÁLA

Oft vakna spurningar um hvenær eigi að flytja mál frá einni nefnd til annarrar þegar fjölskylda flytur. Í 15. gr. barnaverndarlaga segir að flytjist barn úr umdæmi nefndar á meðan hún hefur mál þess til meðferðar skuli nefndin tafarlaust tilkynna flutninginn til barnaverndarnefndar í umdæminu sem barnið flytur í, upplýsa viðtakandi barnaverndarnefnd um öll afskipti af málefnum barnsins og láta nefndinni í té öll nauðsynleg gögn málsins. Barnaverndarnefnd í umdæminu sem barnið flytur í ber að taka strax við meðferð málsins og leitast við að tryggja samfellu í vinnslu og meðferð málsins. Ef hægt er að koma því við er kostur ef starfsmaður sem unnið hefur að málefnum barnsins getur fundað með starfsmanni í nýju sveitarfélagi og þá e.t.v. með foreldrum og barni, hafi það aldur og þroska til. Ætíð skal skrifa greinargerð um málið og senda öll þau gögn sem talin eru skipta máli vegna áframhaldandi vinnslu málsins. Í flestum tilvikum er einnig eðlilegt að foreldrar fái afrit af þeim gögnum sem send eru á nýjan stað.

Barnaverndarlögin gera ráð fyrir því að þyki hentugra að mál sé að einhverju eða öllu leyti rekið í öðru umdæmi en þar sem barn hefur fasta búsetu geti viðkomandi barnaverndarnefndir samið um það sín á milli. Þetta getur t.d. átt við ef miklu skiptir að halda stöðugleika í vinnslu málsins eða ef nefndin sem farið hefur með mál barnsins þekkir fjölskylduna vel og er í góðu samstarfi við hana. Ef ágreiningur rís milli barnaverndarnefnda getur Barnaverndarstofa ákveðið hvar barn telst hafa fasta búsetu, svo og mælt svo fyrir að önnur nefnd en sú þar sem barn hefur fasta búsetu fari með mál ef það er talið tryggja betur meðferð þess. Skulu nefndirnar þá veita hvor annarri upplýsingar til skýringar málum og liðsinni við framkvæmd barnaverndarráðstafana. Ákvörðun Barnaverndarstofu er heimilt að skjóta til úrskurðarnefndar velferðarmála.

Samkvæmt 4. mgr. 15. gr. barnaverndarlaga skal barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur eða vistun í annað umdæmi fara með mál barnsins meðan ráðstöfun varir og á þetta við þó forsjáraðilar barnsins flytji í annað umdæmi á tímabilinu. Spurningar hafa vaknað um hvenær nefnd teljist hafa ráðstafað barni og er talið rétt að miða hér við að tekin hafi verið ákvörðun um ráðstöfunina, t.d. verið gerð áætlun um vistun með aðilum og sótt um meðferðarheimili og/eða fósturheimili til Barnaverndarstofu og fengist jákvætt svar. Barnaverndarstofa hefur leyst úr ágreiningi um lögsögu í tilvikum sem þessum og er unnt að skjóta ákvörðun hennar til úrskurðarnefndar velferðarmála.

Ef forsjáforeldri flytur í annað sveitarfélag meðan tímabundin ráðstöfun varir, þá er almennt miðað við að barnaverndarnefnd í hinu nýja umdæmi taki við málinu þegar ráðstöfun lýkur. Mikilvægt er að nefndir eigi gott samstarf í þessum málum, m.a. að barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni tilkynni mál tímanlega og láti hinni nýju nefnd í té öll gögn, enda kemur það í hennar hlut að gera nýja áætlun með foreldrum að lokinni vistun.

Stundum berast barnaverndarnefnd upplýsingar um vanda barns sem er stadd í umdæmi nefndarinnar en hefur fasta búsetu annars staðar á landinu; t.d. þegar barn er í útilegu, á útihátíð eða er tekið af lögreglu. Í þessum tilvikum ber nefndinni þar sem barnið er stadd tafarlaust að hafa samband við nefndina þar sem barnið hefur fasta búsetu og sú nefnd verður að bregðast við, annað hvort með því að koma og vinna að málinu á staðnum eða biðja um aðstoð. Ef brýn þörf er til aðgerða og ekki er mögulegt að hafa samband við þá barnaverndarnefnd sem ber að fara með málið, þá verður barnaverndarnefndin þar sem barnið er stadd að grípa til nauðsynlegra aðgerða, beita jafnvel 31. gr. um neyðarráðstafanir, en

koma svo máli í réttan farveg við fyrsta tækifæri. Hér skal undirstrika að um algjöra undantekningu er að ræða ef ekki vinnst tími til að koma málinu áleiðis til þeirrar barnaverndarnefndar sem lögsögu hefur, þ.e.a.s. þar sem barn hefur fasta búsetu. Hafa ber hagsmuni barnsins að leiðarljósi þegar teknar eru ákvarðanir við framangreindar aðstæður.

5.2 BÖRN SEM EKKI EIGA LÖGHEIMILI Á ÍSLANDI

Ef barn á ekki lögheimili á Íslandi, eða er hér án forsjáraðila sinna, skal sú nefnd þar sem barnið dvelst eða er statt fara með málefni þess. Barnaverndarnefnd fer þá með umsjá barnsins eftir því sem þörf krefur og ber að gera allar nauðsynlegar ráðstafanir til að tryggja hagsmuni þess. Barnaverndarstofa sker úr ágreiningi um hvaða barnaverndarnefnd skuli fara með mál. Ef fylgdarlaust barn sækir um alþjóðlega vernd tryggir Barnaverndarstofa hagsmuni þess eftir því sem nánar er kveðið á um í ákvæðum laga um útlendinga. Ríkissjóður endurgreiðir sveitarstjórn útlagðan kostnað sem af slíku máli hlýst. Rísi ágreiningur um hvaða nefnd beri að sinna málefnum barnsins getur Barnaverndarstofa skorið úr um það.

5.2.1 FYLGDARLAUS BÖRN

Um fylgdarlaus börn sem óska eftir alþjóðlegri vernd hér á landi gilda lög um útlendinga nr. 80/2016. Útlendingastofnun tilkynnir um slík mál til barnaverndarnefndar og upplýsir Barnaverndarstofu um það skv. 4. mgr. 25. gr. laganna. Samkvæmt 4. mgr. 45. gr. skal barnaverndarnefnd þegar í stað taka til sín forsjá barnsins og tryggja öryggi þess í samræmi við barnaverndarlög og eftir atvikum ráðstafa barninu í fóstur eða aðra vistun.

Barnaverndarlög nr. 80/2002 gilda um öll börn á yfirráðasvæði íslenska ríkisins, sbr. 2. mgr. 2. gr. í 15. gr. laganna segir að ef barni, sem er hér á landi án forsjáraðila sinna, er veitt alþjóðleg vernd eða dvalarleyfi á Íslandi ákveði Barnaverndarstofa hvaða barnaverndarnefnd skuli taka við forsjá barnsins og fara með málið eftir að leyfi er veitt. Ríkissjóður greiðir allan kostnað viðkomandi barnaverndarnefndar samkvæmt ákvæðum laganna vegna ráðstöfunar barnsins í fóstur.

Hlutverk barnaverndarnefndar er m.a. að kanna aðbúnað og uppeldisskilyrði barna, meta sem fyrst þarfir þeirra sem ætla má að búi við óviðunandi aðstæður eða sæti illri meðferð og að beita þeim úrræðum sem best eiga við hverju sinni til verndar börnum og heppilegust þykja til að tryggja hagsmuni þeirra og velferð, sbr. 1.–2. tölulið 1. mgr. 12. gr. laganna. Er barnaverndarnefndum skylt að afla nauðsynlegra upplýsinga um aðstæður barns og meta þörf fyrir úrræði, sbr. 1. mgr. 22. gr. og leita skal aðstoðar sérfræðinga eftir því sem þörf krefur. Barnaverndarnefnd þarf þannig að uppfylla þarfir fylgdarlausra barna á viðeigandi hátt samkvæmt ákvæðum laganna, ekki síst hvað varðar búsetu, heilbrigðisþjónustu og möguleika til menntunar.

Fjallað er um réttindi fylgdarlausra barna í 22. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, oft nefndur Barnasáttmálinn. Þar segir að tryggja skuli að barn sem leitar eftir réttarstöðu sem flóttamaður, eða sem talið er flóttamaður samkvæmt viðeigandi reglum og starfsháttum þjóðaréttar eða landslaga; fái, hvort sem það er í fylgd foreldra eða annarra eða ekki, viðeigandi vernd og mannúðlega aðstoð við að nýta sér þau réttindi sem við eiga og kveðið er á um í samningnum og öðrum alþjóðlegum löggerningum á sviði mannréttinda- eða mannúðarmála sem ríkið á aðild að. Meðal þeirra réttinda sem

samningurinn veitir, og tryggð eru fylgdarlausum börnum samkvæmt ákvæðinu, má nefna rétt barns til að hljóta þá vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst og að það sem er barni fyrir bestu skuli ávallt hafa forgang þegar stjórnvöld taka ákvarðanir sem varða börn, sbr. 1. og 2. mgr. 3. gr. samningsins. Réttindi barna samkvæmt samningnum skulu jafnframt tryggð hverju barni innan lögsögu ríkisins, án mismununar af nokkru tagi svo sem vegna uppruna sbr. 2. gr. Í þessu felst ekki síst skylda til þess að meta þörf fylgdarlausra barna fyrir búsetuúrræði, menntun og heilbrigðisþjónustu. Hafa verður í huga sérstakar aðstæður fylgdarlausra barna og viðkvæma stöðu þeirra en þau kunna jafnvel að hafa þurft að þola ofsóknir, pyndingar, ómannlega og vanvirðandi meðferð; sætt refsingu eða verið fórnarlömb vopnaðra átaka í upprunalandi sínu. Þurfa því varanlegar lausnir, í því skyni að aðlaga barnið að nýju samfélagi, að byggja á einstaklingsmiðaðri skoðun og mati á því sem er barni fyrir bestu. Þannig þarf barnaverndarnefnd ávallt að túlka barnaverndarlög og hlutverk sitt til samræmis við þau réttindi sem stjórnvöldum er skylt að tryggja börnum samkvæmt Barnasáttmálanum og á það ekki einungis við í málum er varða fylgdarlaus börn.

6. SKRÁNING MÁLA OG MEÐFERÐ PERSÓNUUPPLÝSINGA HJÁ BARNAVERNDARNEFND

VII. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

VIII. kafli reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Til að tryggja rétta málsmeðferð og til að hægt sé að skoða allan feril barnaverndarmáls hjá barnaverndarnefnd, er mikilvægt að málin séu skráð eins og barnaverndarlögin gera kröfu um.

6.1 HVAÐ ER MÁL?

Mál telst barnaverndarmál þegar barnaverndarnefnd hefur tekið ákvörðun um að hefja könnun, sbr. 5. mgr. 21. gr. barnaverndarlaga. Þannig er það ekki barnaverndarmál þó að tilkynning berist nefnd ef tekin er ákvörðun um að hefja ekki könnun. Barnaverndarnefnd verður þó að gæta þess að skrá með kerfisbundnum hætti og varðveita allar tilkynningar, sbr. 12. gr. reglugerðar um málsmeðferð.

Athuga þarf að stofna skal mál um hvert einstakt barn þannig að ef til dæmis fjallað er um málefni þriggja systkina eru það þrjú mál.

6.2 SKYLDA TIL AÐ SKRÁ ÖLL MÁL OG UPPLÝSINGAR Í MÁLI

Í 39. gr. barnaverndarlaga er áréttuð sú skylda barnaverndarnefnda að skrá mál sem koma til meðferðar hjá þeim á kerfisbundinn hátt. Málaskrá skal skipuleggja þannig að barnaverndarnefnd geti á hverjum tíma með auðveldum hætti fundið mál barns og mál sem forsjáraðilar barnsins tengjast. Þar þarf nafn barns og forsjáraðila að vera skráð svo og kennitölur og heimilisföng auk upplýsinga um hvenær barnaverndarmál hófst og hvenær því lauk.

Í 42. gr. laganna er fjallað um að barnaverndarnefnd skuli skrá upplýsingar um málsatvik sem henni eru veittar munnlega ef hún telur þær geta haft þýðingu fyrir úrlausn máls og þær ekki að finna í öðrum gögnum nefndarinnar. Í þessu felst að barnaverndarnefnd þarf að skrá vandlega niður öll málsatvik í hverju einstöku máli, allt frá því að tilkynning berst og þar til máli er lokað. Þá þarf einnig að vera tryggt að allar ákvarðanir nefndarinnar séu skráðar og rökstuddar, hvort heldur ákvörðunin felur í sér að gera

eitthvað; t.d. hefja könnun, bjóða stuðning eða annað, eða gera ekki neitt. Ákvarðanir þurfa að vera rökstuddar og byggja á upplýsingum sem að liggja fyrir.

Til viðbótar við málaskrá þarf að gæta þess að skrá hvert mál skipulega og varðveita öll gögn og upplýsingar um hvert og eitt mál. Þannig er skylt að búa til einhvers konar skrá eða möppu um hvert mál sem hefur m.a. að geyma:

- Tilkynningar.
- Afrit allra bréfa sem send eru vegna málsins.
- Skrifleg gögn sem aflað er við könnun málsins.
- Upplýsingar um málsatvik sem barnaverndarnefnd eru veittar munnlega, svo sem í símtölum eða á fundum.
- Allar greinargerðir og áætlanir.
- Alla samninga um úrræði, svo sem við tilsjónarmann eða persónulegan ráðgjafa eða um vistun eða fóstur.

Allar ákvarðanir barnaverndarnefndar, Barnaverndarstofu, kærunefndar barnaverndarmála og dómstóla.

6.3 VARÐVEISLA GAGNA – STARFSSTÖÐVAR

Öll gögn barnaverndarnefnda þarf að varðveita með skipulögðum hætti á starfsstöð nefndarinnar. Varðveisla gagnanna þarf að samrýmast reglum og stöðlum sem Persónuvernd setur. Þetta gildir einnig um eldri gögn nefndarinnar og gögn sem tilheyrðu nefndum sem síðan hafa sameinast. Við sameiningu nefnda þarf því að tryggja að eldri gögn flytjist á nýja starfsstöð og varðveitist þar.

Barnaverndarnefnd skal að jafnaði hafa eina fasta starfsstöð. Við sérstakar aðstæður, svo sem þegar fleiri en eitt sveitarfélag sameinast um skipan barnaverndarnefndar, má velja nefndinni fleiri en eina fasta starfsstöð. Í þeim tilvikum þarf að vera ljóst að um eina nefnd er að ræða þannig að sömu vinnureglur þurfa að gilda hjá öllum starfsstöðvunum, stuðningsúrræði þurfa að vera þau sömu sem og öll málsmeðferð og afgreiðsla mála. Einnig þurfa að vera til reglur um hvaða gögn eru geymd á hvaða stað og yfirsýn yfir þau gögn sem til eru. Jafnframt þurfa að liggja fyrir skýrar upplýsingar um heimilisfang nefndarinnar og hvert eigi að beina erindum.

6.4 SKRÁNING, TALNING VEGNA ÁRSSKÝRSLU OG SÍSKRÁNING

Í 1. mgr. 8. gr. barnaverndarlaga kemur fram að barnaverndarnefndir skuli fyrir 1. maí hvert ár senda Barnaverndarstofu skýrslu um starfsemi sína á liðnu almanaksári. Markmiðið með þessu er að tryggja að til séu upplýsingar um umfang barnaverndarmála í landinu. Með skipulagðri skráningu fá nefndirnar líka gott yfirlit yfir eigið starf, fjölda erinda, eðli þeirra og beitingu úrræða. Þá gefur þessi skráning einnig möguleika á að gera áætlun um framtíðarstarf, s.s. fjölda starfsmanna, uppbyggingu úrræða og hvaða áherslur beri að hafa í starfinu. Þessar upplýsingar eru einnig mikilvægar þegar verið er að meta þróun málaflokksins á landsvísu og móta stefnu. Þá er hér um að ræða upplýsingar sem eru mikilvægar þegar verið er að skoða þróun málaflokksins á Íslandi miðað við önnur lönd, við skýrslugerð og svör til alþjóðlegra stofnana, við framkvæmd rannsókna o.fl. Þá safnar Barnaverndarstofa mánaðarlega upplýsingum um fjölda tilkynninga og eðli þeirra og birtir reglulega á heimasíðu stofunnar.

Eyðublöð vegna ársskýrslu og sískráningu má finna á heimasíðu stofunnar ásamt leiðbeiningum. Eyðublöðin eru einnig send nefndunum.

7. TILKYNNINGAR

16., 17., 18. og 21. gr. barnaverndarlaga 80/2002

III. kafli reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Til að barnaverndarnefndir geti gegnt hlutverki sínu og komið börnum sem búa við vanrækslu, ofbeldi eða stofna heilsu sinni og þroska í hættu til aðstoðar, er mikilvægt að tilkynningarskyldan sé virk og að stöðugt sé unnið að því að kynna hana.

7.1 TILKYNNINGARSKYLDAN

Tilkynningarskyldan er ótvíræð og skýr í barnaverndarlögunum. 16. gr. fjallar um tilkynningarskyldu almennings, 17. gr. um tilkynningarskyldu þeirra sem afskipti hafa af börnum og 18. gr. um tilkynningar lögreglu. Í 2. mgr. 16. gr. er undirstrikað að tilkynningar geti einnig varðað ófætt barn þegar ástæða er til að ætla að heilsu eða lífi þess sé stefnt í hættu með óviðunandi eða háskalegu líferni þungaðrar konu; t.d. með ofneyslu áfengis eða fíkniefnaneyslu, eða með því að þunguð kona er beitt ofbeldi eða ef ástæða er til að ætla að þunguð kona sé beitt ofbeldi, eða um hvert það tilvik sem telja má að barnaverndarnefnd eigi að láta sig varða.

7.2 HVERT Á AÐ TILKYNNNA

Almennt ber að koma tilkynningu á framfæri við starfsmann á fastri starfsstöð barnaverndarnefndar þar sem barn er búsett. Upplýsingar um barnaverndarnefndir landsins, nefndarmenn, starfsmenn, heimilisföng og símanúmer er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu.

Með samningi barnaverndarnefnda við Neyðarlínuna er hægt að ná sambandi við allar barnaverndarnefndir landsins gegnum símanúmerið 112. Þar eru skráðar helstu upplýsingar og gefið samband við viðkomandi nefnd. Ef ekki er um neyðartilvik að ræða og símtalið berst utan venjulegs skrifstofutíma taka neyðarverðir við helstu upplýsingum og senda þær til nefndar sem tekur við vinnslu málsins þegar skrifstofan opnar næst.

7.3 HVAÐ ER TILKYNNING

Tilkynningar til barnaverndarnefnda geta komið símleiðis, skriflega og á fundi en einnig í tölvupósti og með SMS. Engin krafa er í lögum um form tilkynninga en eins og fram kemur í 6. kafla er það skylda nefndarinnar að skrá niður tilkynninguna komi hún ekki skriflega og halda upplýsingunum til haga.

7.3.1 TILKYNNINGAR FRÁ EINSTAKLINGUM OG ÞEIM SEM AFSKIPTI Hafa AF BÖRNUM

Í lögunum segir að tilkynna skuli um aðstæður barns þegar ástæða er til að ætla að barn búi við óviðunandi uppeldisaðstæður, verði fyrir ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi eða stofni heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu, sbr. 16. gr. Einnig ber að tilkynna þegar sá sem stöðu sinnar og starfa vegna hefur afskipti af málefnum barna og verður í starfi sínu var við að barn búi við óviðunandi uppeldisskilyrði, verði fyrir áreitni eða ofbeldi eða að barn stofni heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu, sbr. 17. gr. Tilkynningarskylda þeirra starfsstétta sem getið er um í 17. gr. gengur frammar ákvæðum laga

og siðareglna um þagnarskyldu. Nær tilkynningarskylda einstaklinga og þeirra sem stöðu sinnar og starfa vegna hafa afskipti af börnum jafnframt til ófæddra barna líkt og rakið er í kafla 7.1. og 7.3.8.

Gerðar hafa verið sérstakar verklagsreglur fyrir starfsfólk heilbrigðisstofnana og starfsfólk leik,- grunn- og framhaldsskóla til að auðvelda þeim mat á því hvenær beri að tilkynna til barnaverndarnefnda. Verklagsreglurnar er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu.

7.3.2 TILKYNNINGAR FRÁ LÖGREGLU

Tilkynningarskyldu lögreglu er að finna í 18. gr. þar sem sérstaklega er áréttað að til viðbótar við tilkynningar um aðstæður barns þá beri lögreglu að tilkynna þegar grunur leikur á að refsiverður verknaður hafi verið framinn, annaðhvort af barni eða gegn því, ef verknaðurinn getur varðað þyngri refsingu en tveggja ára fangelsi. Af þessu leiðir að allar lögregluskýrslur sem lýsa óviðunandi aðstæðum barna eða brotum sem börn hafa framið eða orðið fyrir, ýmist á eigin heimili eða utan þess, eru tilkynningar og þarf að meta á sama hátt og þær tilkynningar sem áður voru nefndar.

Þegar talað er um brot framín af eða gegn börnum er átt við refsiverð brot en barnaverndarlögin takmarka ekki þau refsilög sem kann að vera brotið gegn. Fyrst og fremst er átt við almenn hegningarlög en einnig koma til álita t.d. umferðalög, áfengislög, lög um ávana- og fíkniefni og refsíákvæði barnaverndarlaga.

7.3.3 BÖRN LEITA EFTIR AÐSTOÐ

Stundum kemur barn sjálf og lýsir aðstæðum sem það telur óviðunandi eða segir frá ofbeldi gegn sjálfu sér og/eða öðrum á heimilinu. Leiða má líkum að því að þessum tilkynningum eigi eftir að fjölga þar sem börn og ungt fólk verður æ meðvitaðra um rétt sinn og þá aðila sem eiga að geta komið þeim til hjálpar við erfiðar aðstæður. Þá þekkja flest börn símanúmer Neyðarlínunnar 112, og leita stundum aðstoðar þar. Ef vandi þeirra er þannig að það fellur undir ákvæði barnaverndarlaga er símtölum þeirra beint áfram til barnaverndarnefndar.

7.3.4 FORELDRAR LEITA EFTIR AÐSTOÐ

Foreldrar leita í mörgum tilvikum sjálfir eftir aðstoð vegna barnanna sinna. Vandinn getur verið margvíslegur; stundum er um að ræða vanda sem foreldri á sjálf við að etja, í öðrum tilvikum getur verið um að ræða vanda hjá barninu eða fjölskyldunni allri. Í þessum tilvikum þurfa starfsmenn að meta hvort hér sé um að ræða beiðni um félagslega ráðgjöf á grundvelli 17. eða 36. gr. laga um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991 eða hvort líta eigi á beiðni foreldris sem tilkynningu á grundvelli barnaverndarlaga. Hafa ber í huga að lög um félagsþjónustu sveitarfélaga gera fyrst og fremst ráð fyrir ráðgjöf til foreldra og/eða unglinga og takmarkast málsmeðferð alfarið við ákvæði þessara laga. Þá verður að undirstrika að samkvæmt lögum um félagsþjónustu er ekki hægt að bjóða upp á sértæk úrræði sem getið er um í barnaverndarlögum og reglugerð um úrræði á ábyrgð sveitarfélaga samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga, svo sem tilsjónarmann, persónulegan ráðgjafa, stuðningsfjölskyldu eða vistun barns utan heimilis á einkaheimili, sambýli, í fóstri eða á meðferðarheimili.

Meta verður hvort foreldri sé að lýsa óviðunandi aðstæðum barns sem krefst þess að tekin sé ákvörðun um könnun og í framhaldi af því metið hvort og þá hvaða úrræði séu líkleg til að breyta aðstæðum þess í samræmi við VI. kafla barnaverndarlaganna. Miklu skiptir að starfsmenn skilgreini málið í upphafi og taki ákvörðun um eftir hvaða lögum sé unnið þar sem málsmeðferð og réttarstaða barnsins og fjölskyldunnar fer eftir því hvort hér sé um ráðgjöf á grundvelli félagsþjónustulaga að ræða eða tilkynningu á grundvelli barnaverndarlaga.

7.3.5 ÓSKIR UM ÚRRÆÐI

Samstarfsaðilar, svo sem skóli, leikskóli, BUGL og aðrir, biðja oft um tiltekin stuðningsúrræði fyrir barn og/eða fjölskyldu þess. Þarna er í raun verið að óska eftir stuðningi við viðkomandi barn á grundvelli barnaverndarlaga, svo sem persónulegum ráðgjafa, tímabundnu fóstri eða stuðningsfjölskyldu, vegna þess að aðstæður barnsins eru á einhvern hátt óviðunandi. Hér er því um tilkynningu að ræða sem meta þarf þegar hún berst. Ef ákveðið er að kanna málið þarf að skoða hversu umfangsmikil könnunin eigi að vera eða að hve miklu leyti mat samstarfsstofnunar nægi til að hægt sé að gera greinargerð um niðurstöðu könnunar og áætlun um stuðning.

7.3.6 FUNDIR MEÐ SAMSTARFSADILUM

Á fundum með samstarfsaðilum þar sem verið er að fjalla um málefni barna, eins og t.d. á nemendaverndarráðsfundum, getur stundum verið erfitt að meta hvort um barnaverndartilkynningu er að ræða eða ekki. Þumalflugregla er að ef verið er að leita til fulltrúa barnaverndarnefndar eftir almennri ráðgjöf í máli, sem ekki varðar vanrækslu eða ofbeldi, er ekki um tilkynningu að ræða. Eðlilegast er þá að ræða þessi mál nafnlaust. Um leið og farið er að ræða um aðstæður tiltekins barns sem talið er að búi við ófullnægjandi aðstæður er um tilkynningu að ræða og málið þarf að meta í samræmi við það. Í þessum tilvikum getur barnaverndarstarfsmaðurinn þurft að taka af skarið og undirstrika að hér sé um tilkynningu að ræða, enda má gera ráð fyrir að málið hafi verið tekið til umræðu til að finna á því lausn sem tilkynningaraðili, eins og skóli, hefur ekki yfir að ráða.

7.3.7 MÁL Í VINNSLU

Þegar ábending berst um mál sem þegar er í vinnslu þarf að gera greinarmun á því hvort um er að ræða upplýsingar frá einhverjum sem barnaverndarnefnd er í samstarfi við vegna málsins eða hvort hér er um að ræða upplýsingar frá öðrum. Í fyrra tilvikinu getur verið um að ræða upplýsingar sem verða liður í því að meta hvernig tilteknar stuðningsaðgerðir ganga, svo sem barn mætir ekki í leikskóla þrátt fyrir að gerð hafi verið áætlun um það. Ef um er að ræða tilkynningu frá öðrum sem ekki er á neinn hátt þátttakandi í stuðningsaðgerðum við barnið og þekkir ekki til vinnslu málsins, eins og t.d. frá nágranna, er hér um nýja tilkynningu í málinu að ræða.

7.3.8 TILKYNNING UM AÐ HEILSU EÐA LÍFI ÓFÆDDS BARNIS SÉ STEFNT Í HÆTTU MEÐ ÓVIÐUNANDI EÐA HÁSKALEGU LÍFERNI ÞUNGAÐRAR KONU

Í 16. og 17 gr. barnaverndarlaganna er ákvæði um tilkynningar til barnaverndarnefnda ef þunguð kona stofnar heilsu og lífi ófædds barns í hættu með óviðunandi eða háskalegu líferni, eða er beitt ofbeldi eða

ef ástæða er til að ætla að þunguð kona sé beitt ofbeldi, eða um hvert tilvik sem telja má að barnaverndarnefnd eigi að láta sig varða. Þau tilvik sem hér er helst verið að fjalla um er ofneysla áfengis eða fíkniefna, kona býr við ofbeldi á heimili eða sinnir ekki ráðlagðri meðferð. Hér undir geta einnig fallið tilvik þar sem þunguð kona er haldin alvarlegum geðsjúkdómi eða þroskaskerðingu sem leiðir til þess að hún með hegðun sinni kunni að valda ófæddu barni sínu skaða.

7.3.9 NAFNLAUSAR TILKYNNINGAR

Samkvæmt 19. gr. barnaverndarlaga skal hver sá sem tilkynnir til barnaverndarnefndar segja á sér deili. Ástæðan er sú að sá sem tekur við tilkynningunni þarf að geta haft samband við tilkynnandann aftur til að fá nánari upplýsingar og einnig þarf að vera hægt að fá upplýsingar um hvernig viðkomandi hefur fengið þær upplýsingar sem verið er að tilkynna um og þannig styrkt trúverðugleika tilkynningarinnar. Enn fremur er vert að benda á að tilkynningar geta í sumum tilvikum verið nafnlausar og barnaverndarnefnd hefur ekki tök á að komast að því hver tilkynnandi er. Slíkar tilkynningar geta engu að síður verið fullt tilefni fyrir barnaverndarnefnd til að hefja rannsókn máls og grípa til ráðstafana ef því er að skipta.

7.4 FUNDIR UM TILKYNNINGAR

Hjá Barnavernd Reykjavíkur hefur verið reynt verklag sem gengur út á að í vissum málum er boðað til fundar í kjölfar tilkynninga frá skólum. Starfsmenn nefndarinnar boða til þeirra. Lögð er áhersla á að finna strax á þessum tímapunkti styrkleika í umhverfi barnsins sem stuðlað geta að því að tryggja aðbúnað þess og umönnun.

Þó er mikilvægt að hafa í huga að áður en slíkur fundur er haldinn þarf nefndin að vera búin að taka ákvörðun um að hefja könnun máls. Er það vegna þess að eftir að tilkynning berst er aðeins heimilt að afla frekari upplýsinga frá tilkynnanda eða úr málaskrá nefndarinnar um viðkomandi barn eða börn viðkomandi foreldra. Er því ekki heimilt að boða foreldra og barn til fundar til að grennslast fyrir um aðstæður áður en að tekin hefur verið ákvörðun um að hefja könnun máls, sjá nánar í kafla 9.1.

7.5 UPPLÝSINGAR TIL TILKYNNANDA

Barnaverndarnefndir eru oft gagnrýndar af þeim sem tilkynna fyrir það að viðkomandi fái ekki neinar upplýsingar til baka um afdrif tilkynningarinnar. Í þeim tilvikum sem tilkynning fer fram á fundi, þar sem tilkynnandinn er mættur ásamt foreldri og barnaverndarstarfsmanni, kemur þessi spurning ekki upp. Öðru máli gegnir þegar tilkynnt er í síma eða skriflega. Ljóst er að viðkomandi á ekki rétt á neinum persónuupplýsingum um barnið sem tilkynnt er um eða fjölskyldu þess og undir þetta falla upplýsingar um hvort mál er kannað eða ekki og allar upplýsingar um vinnslu málsins í kjölfarið. Hins vegar ber barnaverndarnefnd að staðfesta við tilkynnanda að tilkynning hafi borist og gefa almennar upplýsingar um málsmeðferð vegna tilkynningar sbr. 4. mgr. 21. gr. barnaverndarlaga. Það getur verið ákjósanlegt að viðkomandi fái bréf um að tilkynningin hafi verið móttækin og að málið verði unnið í samræmi við lög og reglugerðir. Tilkynnandinn sér þá að einhver hefur tekið eftir tilkynningunni og verður rólegri með að henni verði sinnt. Svar af þessu tagi skapar ákveðið traust og getur einnig skipt máli ef upp kemur spurning um samstarf vegna stuðnings við barnið og/eða fjölskyldu þess síðar.

7.6 ALMENN VERNDARÁKVÆÐI

Í XVII. kafla barnaverndarlaga er að finna nokkur almenn verndarákvæði. Hér má nefna ákvæði um útvistartíma barna í 92. gr., eftirlit með sýningum og skemmtunum í 93. gr. og almennt eftirlit barnaverndarnefnda í 95. gr. Ef barnaverndarnefnd berst ábending vegna þessara ákvæða sem varðar almenn atriði en ekki tiltekið barn eða börn, er ekki um tilkynningu að ræða. Ef ábendingar varða ákveðið barn eða börn er hins vegar rétt að líta á þær sem tilkynningar og meðhöndla þær samkvæmt því.

8. NAFNLEYND

19. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

13. gr. reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Tilgangur nafnleyndarinnar er að gera þeim sem hefur áhyggjur af aðbúnaði og aðstæðum barns auðveldara fyrir að hafa samband við barnaverndarnefnd og um leið að veita honum ákveðna vernd fyrir mögulegum afleiðingum tilkynningarinnar. Oft á tíðum er tilkynnandinn einhver sem er í nánu tilfinningasambandi við fjölskylduna eða einhver sem barnið hefur leitað athvarfs og stuðnings hjá og mikilvægt að viðkomandi geti haldið því hlutverki sínu áfram. Vert er að undirstrika að nafnleyndin nær eingöngu til nafns tilkynnanda og þeirra atriða sem gefa nafn hans augljóslega til kynna en barnaverndarnefnd verður að leitast við að gefa foreldri að öðru leyti sem mestar upplýsingar um efni tilkynningarinnar, svo sem vanrækslu eða ofbeldi.

8.1 NAFNLEYND EINSTAKLINGA

Nafnleyndin nær eingöngu til einstaklinga sem tilkynna til barnaverndarnefnda samkvæmt 16. gr. barnaverndarlaga. Hér er oftast um að ræða ættingja, nágranna eða aðra sem þekkja til aðstæðna barnsins og mikilvægt er að þeir geti notið ákveðinnar verndar samanber það sem að framan segir. Þó að barnaverndarnefnd haldi nafni tilkynnanda leyndu kemur það ekki alltaf í veg fyrir að sá sem tilkynnt er um geti sér til um hver tilkynnandinn er þar sem efni tilkynningarinnar er oft á tíðum aðeins þekkt hjá afmörkuðum hópi eða að rætt hefur verið opið um að tilkynna þurfi barnaverndarnefnd um ákveðið ástand. Í þeim tilvikum sem tilkynnandi treystir sér til að tilkynna undir nafni verður vinnsla málsins oft auðveldari vegna þess að upphaf málsins liggur ljóst fyrir. Áréttað er að hér er aðeins átt við nafnleynd gagnvart aðilum máls en ekki barnaverndarnefndinni en hún þarf ávallt að hafa nafn tilkynnanda skráð hjá sér. Hér þarf þó að hafa í huga það sem kemur fram í kafla 7.3.9 um nafnlausar tilkynningar.

8.2 ÞEIR SEM AFSKIPTI Hafa AF BÖRNUM VEGNA STARFA SINNA

Þeir sem starfa sinna vegna hafa afskipti af börnum sbr. 17. og 18. gr. barnaverndarlaga njóta ekki nafnleyndar. Hér er m.a. um að ræða starfsmenn stofnana sem þekkja aðstæður barnsins vel, annað hvort vegna náinna tengsla við barnið, s.s. í skóla eða leikskóla, eða vegna þekkingar á högum barnsins vegna samskipta við foreldra þess, svo sem á sjúkrahúsi. Í flestum tilvikum er um að ræða tilvik sem þegar er búið að ræða við foreldra án þess að jákvæð breyting hafi orðið á, svo sem mæting barns í skóla eða ófullnægjandi útbúnaður barns í leikskóla, og þær bjargir sem viðkomandi stofnun hefur yfir að ráða duga ekki. Málið er því tilkynnt til barnaverndarnefndar til að hægt sé að beita öðrum og stundum sterkari úrræðum. Eðlilegast er að þessar tilkynningar komi í nafni þeirrar stofnunar sem um ræðir en ekki frá einstökum starfsmanni sem er í nánustu tengslum við barnið og/eða foreldra þess, svo sem

nafngreindum kennara eða hjúkrunarfræðingi. Í flestum tilvikum er eðlilegt að viðkomandi stofnun láti foreldra vita að málið hafi verið tilkynnt barnaverndarnefnd en það er þó ekki skylda.

Í þeim tilvikum sem tilkynning varðar grun um líkamlegt eða kynferðislegt ofbeldi gegn barninu skiptir miklu máli að *ekki* sé haft samband við foreldra áður en tilkynning er send barnaverndarnefnd. Ástæðan er sú að tryggja þarf öryggi barnsins um leið og farið er að ræða gruninn við foreldra, sérstaklega ef meintur gerandi er í nánu umhverfi barnsins. Verði foreldrum tilkynnt um þennan grun áður en tilkynning er send barnaverndarnefnd er hættu á því að barnið verði beitt hótunum eða frekara ofbeldi af hendi geranda. Einnig er hættu á að lögreglurannsókn máls spillist en þessi mál eru að öllu jöfnu kærð til lögreglu í kjölfar barnaverndartilkynningar.

8.3 AFLÉTTING NAFNLEYNDAR

Fái barnaverndarnefnd rökstuddan grun um að tilkynnandi hafi vísvitandi komið á framfæri rangri eða villandi tilkynningu getur hún tekið ákvörðun um að aflétta nafnleyndinni sbr. 13. gr. reglugerðar um málsmeðferð nr. 56/2004. Gefa skal tilkynnanda kost á að tjá sig áður en ákvörðun er tekin. Heimilt er að skjóta ákvörðun barnaverndarnefndar til úrskurðarnefndar velferðarmála. Ef tekin er ákvörðun um að aflétta nafnleynd geta barnaverndarnefnd og/eða forsjáraðilar barns óskað lögreglurannsóknar á meintu broti gegn 96. gr. barnaverndarlaganna.

9. ÁKVÖRÐUN UM KÖNNUN

21. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

14. gr. reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Við ákvörðun um hvort hefja skuli könnun máls eða ekki skal hafa í huga að öll afskipti barnaverndaryfirvalda eru til þess fallin að trufla einkalíf viðkomandi fjölskyldu. Barnaverndarnefndir þurfa því að geta rökstutt afskipti og öll íhlutun barnaverndarnefnda verður að styðjast við heimild í lögum. Ákvörðun um könnun þarf að taka með hagsmuni barns í huga.

9.1 ÁKVÖRÐUN UM AÐ HEFJA KÖNNUN MÁLS EÐA EKKI HEFJA KÖNNUN MÁLS

Eftir að barnaverndarnefnd hefur fengið tilkynningu eða upplýsingar á annan hátt um að líkamlegri eða andlegri heilsu barns eða þroska geti verið hættu búin vegna vanrækslu, vanhæfni eða framferðis foreldra, áreitni eða ofbeldis af hendi annarra eða eigin hegðunar, þarf hún að meta hvort um rökstuddan grun sé að ræða. Skal sú ákvörðun tekin eins fljótt og hægt er og *eigi síðar en 7 dögum* eftir að upplýsingarnar berast sbr. 21. gr. barnaverndarlaga. Enginn greinarmunur er hér gerður á tilkynningu sem berst utan frá eða upplýsingum sem nefndinni geta borist á annan hátt, t.d. vegna könnunar á öðru barnaverndarmáli eða við vinnslu máls samkvæmt lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga.

Sömu ákvæði gilda einnig um málefni þungaðrar konu sem nefndin hefur fengið vitneskju um að geti stofnað heilsu eða lífi ófæddis barns síns í voða.

Hafa ber í huga að skyldur barnaverndaryfirvalda gagnvart einstökum börnum felast fyrst og fremst í því að grípa til viðeigandi úrræða ef og þegar aðstæður barns eða aðbúnaður er óviðunandi. Hér er átt við að:

- Heilsu barns og þroska sé hættu búin vegna vanrækslu, ofbeldis, vanhæfni eða annarrar vanvirðandi háttsemi foreldris.
- Barn verði fyrir ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi af hálfu annarra en foreldra.
- Barn stofni heilsu sinni og þroska í hættu með hegðun sinni eða lífverni.
- Lífi ófæddis barns sé stefnt í hættu með óviðunandi eða háskalegu lífverni þungaðrar konu, eða með því að þunguð kona er beitt ofbeldi eða ef ástæða er til að ætla að þunguð kona sé beitt ofbeldi, eða um hvert það tilvik sem telja má að barnaverndarnefnd eigi að láta sig varða.

Þegar verið er að meta hvort forsendur séu fyrir því að hefja könnun máls eða ekki getur verið gagnlegt að velta fyrir sér eftirfarandi:

- Er líkamlegur, tilfinningalegur og vitsmunalegur þroski barnsins í hættu?
- Er barnið í hættu? – hvað er það sem bendir til þess?
- Er barnið vanrækt? – hvað er það sem bendir til þess?
- Hver tilkynnir og hver eru tengsl viðkomandi við barnið og fjölskylduna?

Til að hægt sé að glöggva sig frekar á þessum spurningum getur barnaverndarstarfsmaður gert tvennt:

- Rætt aftur við tilkynnanda um þær aðstæður eða atvik sem tilkynnt er um.
- Skoðað upplýsingar eða gögn sem barnaverndarnefnd kann að hafa í fórum sínum vegna afskipta af barninu sem tilkynnt er um eða öðrum börnum foreldranna.

Heimildir til að afla frekari gagna eða upplýsinga á þessu stigi eru ekki fyrir hendi.

Hafa þarf í huga að ákvörðun um hvort ástæða sé til að hefja könnun skal taka sérstaklega fyrir hvert barn, sbr. 4. mgr. 14. gr. reglugerðar nr. 56/2004.

Eftir að hafa skoðað tilkynninguna, eða þær upplýsingar sem nefndin hefur og þau atriði sem að framan greinir, er tekin ákvörðun um hvort kanna eigi málið eða ekki.

Í þeim tilvikum sem ákveðið er að kanna málið ekki frekar eru foreldrar upplýstir um tilkynninguna og þá ákvörðun að aðhafast ekkert frekar.

9.2 TILKYNNING TIL FORSJÁRAÐILA

Þegar tekin er ákvörðun um hvort hefja eigi könnun máls skal barnaverndarnefnd láta foreldra vita um tilkynninguna og ákvörðun nefndarinnar um könnun. Ef nefndin telur að könnun málsins, og möguleg rannsókn lögreglu, gæti á einhvern hátt eyðilagst eða barnið verið í hættu fái foreldrar vitneskju um tilkynninguna, er heimilt að fresta því að láta foreldra vita. Þau tilvik sem hér um ræðir eru fyrst og fremst tilkynningar er varða ofbeldi gegn barni þar sem meintur gerandi er á heimili barnsins og því hættu á að hann gæti haft áhrif á vitnisburð barnsins og/eða beitt það enn frekara ofbeldi eða hótunum. Í þeim tilvikum þar sem um er að ræða vanrækslu eða annað er eðlilegt að foreldrum sé strax skýrt frá tilkynningunni og innihaldi hennar. Meginreglan er því að tilkynna foreldrum strax um ákvörðun um könnun. Örugast er að tilkynna foreldrum ákvörðunina skriflega en ef það er gert munnlega er mikilvægt að skrá samskiptin í dagál. Minnt er á að hafi tilkynning borist frá einstaklingi samkvæmt 16. gr. getur verið um nafnleynd að ræða.

Ákvörðun barnaverndarnefndar um að hefja könnun máls eða láta mál niður falla á þessu stigi er hvorki kæránleg til úrskurðarnefndar velferðarmála né annars stjórnvalds.

9.3 AÐILD

Aðilastaða í barnaverndarmálum er mjög mikilvæg þar sem að aðili barnaverndarmáls hefur þau réttindi sem tryggð eru í stjórnsýslu- og barnaverndarlögum; þar með talið upplýsingarétt, andmælarétt, kæruheimild o.fl. Því er nauðsynlegt að afmarka hverjir teljast aðilar máls.

9.3.1 AÐILD FORSJÁRFORELDNIS

Í 3. mgr. 3. gr. barnaverndarlaga er aðilastaða foreldra að barnaverndarmálum að vissu leyti afmörkuð en þar segir að í lögunum sé með foreldrum að jafnaði átt við þá sem fara með forsjá barns. Á það við hvort sem að foreldrar sem fara með sameiginlega forsjá búa saman eða ekki. Því er mikilvægt að barnaverndarnefndir virði aðilastöðu forsjáforeldra þar sem að barnaverndarlögin gera ráð fyrir ýmsum réttindum þeim til handa þegar mál barna þeirra eru til meðferðar.

9.3.2 AÐILD FORSJÁRLAUSS FORELDNIS

Hvað varðar aðild forsjárlaus foreldris að máli barns þá má benda á þau sjónarmið sem reifuð eru í lokabréfi umboðsmanns Alþingis frá 9. nóvember 2009 (5186/2007). Þar kemur m.a. fram að ekki sé unnt að meta aðild foreldris að barnaverndarmáli einungis á grundvelli þess hvort foreldri fari með forsjá hlutaðeigandi barns. Þess í stað beri að meta hvert tilvik fyrir sig á grundvelli heildstæðs mats á hagsmunum og tengslum hins forsjárlausa foreldris við það úrlausnarefni sem til meðferðar er. Við slíkt mat þarf m.a. að horfa til þess hvort hagsmunir foreldrisins séu slíkir að því sé þörf á að njóta verndar þeirra reglna um réttaröryggi sem sérstaklega er mælt fyrir um í VIII. kafla barnaverndarlaganna. Í framangreindum kafla er m.a. fjallað um andmælarétt aðila máls. Séu atvik til að mynda með þeim hætti að barnaverndarmál hefjist vegna ásakana á hendur forsjárlausu foreldri, t.d. þegar grunur er um ofbeldi af hálfu þess gagnvart barninu, eru hagsmunir þess foreldris og tengsl við úrlausnarefnið með þeim hætti að telja verði viðkomandi aðila að þeim þætti barnaverndarmálsins. Nýtur viðkomandi þá réttar samkvæmt 1. mgr. 45. gr. til aðgangs að öllum gögnum varðandi þann tiltekna þátt málsins, nema sérstaklega sé úrskurðað um annað, sbr. 2. mgr. sama ákvæðis, þar sem kveðið er á um heimild barnaverndarnefnda til þess að takmarka aðgang aðila að tilteknum gögnum, með rökstuddum úrskurði, ef nefndin telur að það geti skaðað hagsmuni barns og samband þess við foreldra eða aðra.

9.3.3 AÐILD ANNARRA

Hvað varðar aðild annarra náinna aðstandenda þá er það til að mynda svo að þeir aðilar sem rétt eiga samkvæmt barnaverndarlögum til þess að óska eftir umgengni við barn, sem vistað er á vegum barnaverndarnefndar, njóta aðildar að þeim hluta málsins sem lýtur að beiðni þeirra um umgengni. Þá eru fósturforeldrar eða aðrir vistunaraðilar einnig aðilar að þeim þáttum máls er lúta að ráðstöfun barns til þeirra í fóstur eða vistun, sem og öðru sem við kemur þeim þáttum málsins og varða viðkomandi aðila með beinum hætti.

Með hliðsjón af framangreindu er ljóst að forsjá barns afmarkar ekki alltaf aðild að barnaverndarmáli.

9.4 RÉTTUR TIL AÐGANGS AÐ GÖGNUM

Í 45. gr. barnaverndarlaga segir að barnaverndarnefnd skuli með nægilegum fyrirvara láta aðilum máls í té öll gögn sem málið varða og koma til álita við úrlausn þess. Einnig er kveðið á um rétt aðila máls til aðgangs að gögnum í 15. gr. stjórnslulaga nr. 37/1993. Í 1. mgr. 15. gr. laganna er nánar tiltekið kveðið á um að aðili máls eigi rétt á aðgangi að skjölum og öðrum gögnum er málið varða. Ef því verður við komið skal veita aðgang að gögnum á því formi eða sniði og á þeim tungumálum sem þau eru varðveitt á, nema þau séu þegar aðgengileg almenningi með rafrænum hætti. Þegar skjöl eru eingöngu varðveitt á rafrænu formi geti aðili valið á milli þess að fá þau afhent á því formi eða útprentuð á pappír. Af 15. gr. stjórnslulaga gildir að aðili máls getur hvenær sem er óskað eftir að fá gögn máls afhent og er skylt að verða við þeirri beiðni nema undantekningarheimildir 2. mgr. 45. gr. barnaverndarlaga eða 16.–17. gr. stjórnslulaga eigi við. Eru slíkar ákvarðanir kærarlegar til úrskurðarnefndar velferðarmála.

Sérstaklega er tekið fram í 2. mgr. 45. gr. barnaverndarlaga að barnaverndarnefnd geti með rökstuddum úrskurði takmarkað aðgang aðila að tilteknum gögnum ef hún telur að það geti skaðað hagsmuni barns og samband þess við foreldra eða aðra. Í lokamálslið ákvæðisins er tekið fram að nefndin geti einnig úrskurðað að aðilar og lögmenn þeirra geti kynnt sér skjöl og önnur gögn án þess að þau, eða ljósrit af þeim, séu afhent. Slíkir úrskurðir barnaverndarnefndar eru samkvæmt sama ákvæði kærarlegir til úrskurðarnefndar velferðarmála.

9.4.1 AÐGANGUR FORSJÁRFORELDRA OG FORSJÁRLAUSRA FORELDRA AÐ GÖGNUM

Líkt og rakið hefur verið má leiða af 3. mgr. 3. gr. barnaverndarlaga að almennt eru það forsjáraðilar barna sem teljast aðilar að barnaverndarmálum og eiga þar af leiðandi rétt á aðgangi að gögnum málsins. Framangreint felur í sér að að jafnaði hefur forsjárlaust foreldri ekki aðild að barnaverndarmáli barns síns. Hins vegar verður einnig að hafa í huga það sem fram hefur komið í framangreindu álitum umboðsmanns Alþingis að ekki er unnt að meta aðild foreldris að barnaverndarmáli einungis á grundvelli þess hvort foreldri fari með forsjá hlutaðeigandi barns líkt og rakið er í kafla 9.3.2. Þess í stað ber að meta hvert tilvik fyrir sig á grundvelli heildstæðs mats á hagsmunum og tengslum hins forsjárlausa foreldris við það úrlausnarefni sem til meðferðar er. Ætti því hið forsjárlausa foreldri ætíð rétt á að fá aðgang að þeim hluta málsins sem lýtur að aðild þess að málinu, til að mynda ef mál hefst vegna gruns um ofbeldi af hálfu hins forsjárlausa foreldris líkt og rakið var í dæmaskyni í kafla 9.3.2.

Réttur foreldris, sem ekki fer með forsjá barnsins og hefur ekki aðilastöðu í málinu vegna beinna hagsmuna, til aðgangs að gögnum fer hins vegar eftir upplýsingalögum nr. 140/2012. Í 14. gr. þeirra laga er fjallað um rétt aðila til aðgangs að gögnum sem geyma upplýsingar um hann sjálfan. Í 3. mgr. sama ákvæðis kemur hins vegar fram að heimilt sé að takmarka slíkan aðgang hafi gögn einnig að geyma upplýsingar um einkamálefni annarra enda vegi hagsmunir þess þyngra en hagsmunir þess sem fer fram á aðgang að gögnum. Í 17. gr. upplýsingalaga er fjallað um málshraða við afgreiðslu beiðna um afhendingu gagna. Þar kemur fram að afgreiða skuli slíkar beiðnir eins fljótt og verða má. Hafi beiðnin ekki verið afgreidd innan sjö daga frá móttöku hennar skal skýra aðila frá ástæðum tafanna og hvenær ákvörðunar sé að vænta. Framangreint felur í sér að beiðni um gögn þarf ekki að afgreiða samstundis heldur þarf að fara yfir hana og meta heildstætt hvaða gögnum viðkomandi á rétt á aðgangi að. Er slíkt

sérstaklega mikilvægt í málum sem varða viðkvæmar persónuupplýsingar líkt og barnaverndarmál. Jafnframt er mikilvægt að hafa í huga að þegar beiðni um gögn er sett fram af lögmanni aðila verður ávallt að vera til staðar umboð þar sem fram kemur að viðkomandi lögmaður komi fram fyrir hönd aðila gagnvart barnaverndaryfirvöldum.

Þá ber jafnframt að nefna að skv. 2. mgr. 52. gr. barnalaga á forsjárlaus foreldri rétt á að fá munnlegar upplýsingar um barnið frá barnaverndarnefnd en er þó sérstaklega tekið fram að þetta feli ekki í sér rétt til að fá upplýsingar um hag forsjárforeldris. Forsjárlaus foreldri þarf sjálfst að hafa frumkvæði að því að leita eftir upplýsingum og á eingöngu rétt á munnlegum upplýsingum, eins og áður sagði, en á ekki rétt til aðgangs að gögnum á þessum lagagrundvelli.

9.4.2 AÐGANGUR FORSJÁRSVIPTRA FORELDRA AÐ GÖGNUM

Forsjársvipt foreldri á almennt engan rétt til aðgangs að gögnum. Forsjársvipt foreldri á þó almennt rétt til umgengni við barnið skv. 2. mgr. 74. gr. barnaverndarlaga og á þá rétt á aðgangi að gögnum máls sem kann að verða rekið um þessa umgengni. Þá getur forsjársvipt foreldri óskað eftir endurupptöku máls skv. 34. gr. laganna og ætti þá rétt á aðgangi að þeim gögnum sem varða þá ákvörðun sem tekin yrði þar að lútandi.

10. SAMVINNA Í BARNAVERNDARMÁLUM

4., 20., 23. og 43. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

17., 18., 19., 22., 23. og 29. gr. reglugerðar nr. 56/2004

Í öllu barnaverndarstarfi er lögð áhersla á mikilvægi samvinnu. Þessi krafa um samvinnu getur stundum virst mótsagnarkennd. Í lögnum er annars vegar lögð áhersla á það hlutverk barnaverndarnefndar að tryggja öryggi og umönnun barnsins, hins vegar ber nefndinni að styðja barnið og/eða fjölskyldu þess. Þannig fela þessi hlutverk í sér ákveðið eftirlit og stuðning en undirstrika einnig það vald sem nefndin hefur og ber að beita telji hún öryggi og aðbúnaði barnsins ógnað. Stundum er um það rætt að sú skýra málsmeðferð sem gerð er krafa um í lögum, sem m.a. felur í sér nákvæma skráningu og greinargerðaskrif, sé til trafala þegar verið er að vinna að því að ná samstarfi við barn og/eða foreldra í barnaverndarstarfi. Nákvæm skráning og skýrslur sem aðilar máls fá eintak af eru þó einnig tæki til að skapa öryggi, sýna markviss vinnubrögð og er góður grundvöllur fyrir umræðu um skilgreiningar á vanda og leiðum til úrbóta. Þegar verið er að byggja upp samstarf við barnið og/eða foreldra þarf jafnframt að ræða og skýra hvaða þætti hægt er að hafa samvinnu um og að í ákveðnum tilvikum beri starfsmanni að grípa inn í, jafnvel gegn vilja barns og/eða foreldra. Þá þarf einnig að undirstrika að samvinnan á ætíð að snúast um hagsmuni barnsins en ekki um vilja og óskir foreldra sem í sumum tilvikum kunna að vera í andstöðu við þarfir barnsins.

10.1 ÁHERSLUR Í LÖGUM UM SAMSTARF

Í barnaverndarlögum má finna fjölmörg ákvæði sem leggja áherslu á samvinnu, ekki bara við börnin og foreldrana heldur alla þá sem á einhvern hátt koma að barnaverndarstarfinu. Helstu greinar eru:

- 4. gr. – Samvinna við börn og foreldra og samvinna við aðrar barnaverndarnefndir og stofnanir sem sinna málefnum barna.

- 20. gr. – Öllum sem stöðu sinnar og starfa vegna hafa afskipti af málefnum barna er skylt að hafa samstarf. Barnaverndarnefndir skulu einnig leitast við að hafa samstarf við sömu aðila.
- 20. gr. – Sjúkrastofnunum, geðdeildum og áfengismeðferðarstofnunum ber að taka tillit til hagsmuna barns þegar teknar eru ákvarðanir um meðferð og innlög foreldra.
- 20. gr. – Lögreglu og fangelsismálayfirvöldum er skylt að hafa samstarf við barnaverndarnefndir og veita þeim aðstoð eftir atvikum við úrlausn barnaverndarmála.
- 23. gr. – Áætlun um meðferð máls skal unnin í samvinnu við foreldra og eftir atvikum barn sem náð hefur 15 ára aldri.
- 43. gr. – Leitast skal við að könnun fari fram í samráði og samvinnu við foreldra.

Reglugerð nr. 56/2004 um málsmeðferð hefur einnig að geyma fjölmörg ákvæði um samvinnu. Helstu greinar þar eru:

- 17. gr. – Samvinna barnaverndarnefndar og forsjáradila við könnun.
- 18. gr. – Samvinna við barn við könnun.
- 19. gr. – Samvinna við aðra við könnun.
- 22. gr. – Samvinna við aðila við gerð áætlunar.
- 23. gr. – Samvinna við aðra við gerð og framkvæmd áætlunar.
- 29. gr. – Talsmaður barns.

10.2 SAMVINNA VIÐ BARNIÐ

Mikil áhersla hefur verið lögð á það í öllu barnaverndarstarfi á undanförunum árum að tala meira við börnin. Ástæðan er m.a. sú aukna áhersla sem lögð hefur verið á þátttöku og samvinnu barna og fjölskyldna í starfinu en jafnframt er hér verið að bregðast við niðurstöðum ótal rannsókna sem sýna að almennt hafa barnaverndarstarfsmenn talað lítið við börnin. Í umræðum um þetta hefur komið fram að starfsmennirnir hafa viljað verja börnin fyrir erfiðum og krefjandi umræðum um aðstæður sínar; að aðrir fagmenn, s.s. leikskólakennarar og kennarar, þekki börnin betur og því hafi verið talið réttara að fá þessa aðila til að tala við þau. Loks má nefna að margir barnaverndarstarfsmenn hafa ekki talið sig hafa þá færni sem þeir telja nauðsynlega til að ræða við börnin og hafa lagt áherslu á að fá frekari kennslu og þjálfun í því. Einnig eru vísbendingar um að þegar rætt er við börn er það frekar til að útskýra fyrir þeim ákveðin atriði en að taka þau með sem ákveðna samstarfsaðila í eigin málum. Þessi mynd breytist þó nokkuð þegar um unglinga er að ræða þar sem áherslan er frekar á að leita eftir þeirra sjónarmiðum og kanna vilja þeirra. Það er einnig athyglisvert að í rannsókn dr. Guðrúnar Kristinsdóttur um börn í fóstri kom fram að þau vissu yfirleitt ekki af starfsmönnum meðan þau voru í fósturinu og flest upplifðu engan stuðning frá þeim. Í þessu samhengi ber þó að nefna að barnaverndarlögum hefur verið breytt frá því að framangreind rannsókn fór fram, með lögum nr. 80/2011, og er nú í 89. gr. barnaverndarlaga gerð sú krafa að barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur fylgist náið með aðbúnaði og líðan þess sem og því að ráðstöfun nái tilgangi sínum. Barnaverndarnefnd skal afla nauðsynlegra upplýsinga í þessu skyni eftir því sem ástæða þykir til. Barnaverndarnefnd skal leitast við að vera í reglubundnu sambandi við barn sem vistað er utan heimilis og gefa barni kost á að tjá sig um aðbúnað og líðan sína í samræmi við aldur og þroska. Þá skal barnaverndarnefnd heimsækja með reglubundnum hætti börn sem vistuð eru á vegum nefndarinnar á heimilum og stofnunum. Barnaverndarnefnd skal heimsækja fósturheimili

eins oft og ástæða þykir til, þó eigi sjaldnar en tvisvar sinnum fyrsta árið sem ráðstöfun varir og einu sinni á ári eftir það.

Barnaverndarstarfsmaður þarf í öllum málum og á öllum stigum þess að velta fyrir sér samvinnu við barnið og meta hvernig hún á að vera. Aldur og þroski barnsins ræður að sjálfsögðu miklu þar um. Engu að síður skiptir nær alltaf máli að barnaverndarstarfsmaðurinn þekki barnið að einhverju marki. Það að sjá barnið og vita hvernig það lítur út, jafnvel þó um kornabarn sé að ræða, hjálpar starfsmanninum að halda athyglinni á barninu og vinna málið út frá því. Barn sem farið er að tjá sig getur veitt mikilvægar upplýsingar um líf sitt þegar mál er í könnun, getur sagt frá því sem skiptir máli í umhverfi þess, frá áhugamálum og styrkleikum. Þá þarf einnig að hafa í huga að yngri börn finna oft fyrir þeirri spennu sem getur fylgt könnun barnaverndarmáls eða því ástandi sem ríkja kann á heimilinu og því er mikilvægt að ræða um það þannig að þau átti sig betur á því sem er að gerast. Stálpuð börn og eldri hafa oft á tíðum skýrar hugmyndir um vandamál sem kunna að vera fyrir hendi um leið og þau hafa velt fyrir sér mögulegum lausnum. Það getur einnig verið barnið mikilvægt að fá upplýsingar um gang málsins, ákvarðanir barnaverndarnefndar, hvernig stuðning barnið getur fengið og hvað í honum felst. Þannig verður hlutur barnsins í vinnslu málsins ekki eingöngu sá að taka við upplýsingum og skýringum frá barnaverndarstarfsmanninum heldur er það samstarfsaðili sem veitir upplýsingar og kemur með hugmyndir að lausnum við ákveðna þætti málsins. Eins og áður segir þarf hér ætíð að miða þátttöku barnsins út frá aldri þess og þroska. Í sumum tilvikum getur verið nauðsynlegt að fá tulk til aðstoðar eða aðra sérfræðinga, svo sem þroskaþjálfar ef um þroskahömlun er að ræða. Í mörgum tilvikum getur verið rétt að skipa barni talsmann og verður fjallað um það nánar í kafla um könnun. Samkvæmt barnaverndarlögunum eru börn 15 ára og eldri aðilar að barnaverndarmálum þegar gripið er til tiltekinna ráðstafana. Í þeim tilvikum skiptir samvinna og samþykki barns sköpum um þær leiðir sem færar eru í málinu og þá málsmeðferð sem ber að beita. Nánar er gerð grein fyrir þessu í umfjöllun um þvingunarúrræði.

10.3 SAMVINNA VIÐ FORELDRA

Samvinna við foreldra barns er í langflestum tilvikum lykillinn að farsælli lausn barnaverndarmáls. Þegar rætt er hér um foreldra er fyrst og fremst átt við þá sem fara með forsjá barns og barnið býr hjá. Samvinnan þarf að vera virk allt frá því að könnun máls hefst og þar til því er lokað. Eins og bent var á hér að framan þarf strax í byrjun að ræða samvinnuna og jafnframt benda á að ákveðnar aðstæður geta leitt til þess að ekki er unnt að vera í samstarfi, t.d. ef tryggja þarf öryggi barns. Samstarfið felur í sér að hlustað sé á skoðanir og hugmyndir foreldra, að tekið sé tillit til þeirra að því marki sem það þjónar hagsmunum barnsins, að foreldrum (og barni út frá þroska þess og aldri) sé kunnugt um fyrirætlanir barnaverndarnefndar og að þeir fái aðgang að þeim gögnum sem tillögur og ákvarðanir byggja á.

Foreldrar sem ekki hafa vald á íslensku eiga rétt á aðstoð túlks í allri samvinnu við barnaverndarnefnd. Þá er rétt að vísa til auglýsingar nr. 5/1987 um fullgildingu Norðurlandasamnings sem felur í sér að ríkisborgarar annarra norrænna ríkja eiga rétt á að nota eigin tungu í samskiptum við yfirvöld og stofnanir hér á landi.

Ennfremur er rétt að hafa í huga að oft geta verið fleiri hindranir í samskiptum foreldra og barnaverndarnefndar. Ef um alvarlega þroskahömlun er að ræða getur þurft að meta hvort rétt sé að fá

aðstoðarmann í málið sem er vanur að vinna með þroskaskertum og er líklegri til að geta tryggt að foreldrarnir geri sér grein fyrir því mati og þeim áætlunum sem gerðar eru. Sama gildir ef foreldri er t.d. mállaust og/eða heyrnarskert.

Sú meginregla um samvinnu sem finna má í lögnum er ekki algild. Í undantekningartilvikum er samvinna ekki talin þjóna hagsmunum barnsins. Þetta kemur t.d. fyrir þegar foreldri sem barn dvelur hjá er grunað um að beita það líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi.

Undantekningar frá meginreglunni um samvinnu er að finna í eftirfarandi greinum barnaverndarlaganna:

- 19. gr. – Ákvörðun um nafnleynd tilkynnanda.
- 21. gr. – Ákvörðun um að hefja könnun eða ekki skal taka án nokkurs samráðs við aðila.
- 5. mgr. 21. gr. – Heimilt er að fresta því að tilkynna foreldrum að tilkynning hafi borist og ákvörðun verið tekin um að hefja könnun eða að láta mál niður falla.
- 1. mgr. 43. gr. – Könnun er ekki háð samþykki aðila þó leita skuli eftir samvinnu.
- 5. mgr. 43. gr. – Heimild til að tala við og/eða fylgjast með barni án vitneskju eða samþykkis foreldra.
- 4. mgr. 23. gr. – Barnaverndarnefnd skal semja einhliða áætlun um framvindu máls og beitingu úrræða náist ekki samstarf um stuðningsaðgerðir.
- 26. gr. – Úrræði án samþykkis foreldra án þess að taka barn af heimili.
- 27., 28. og 29. gr. – Úrræði án samþykkis um töku barns af heimili og um forsjárviptingu.
- 2. mgr. 30. gr. – Heimild til að gera kröfu um sviptingu sjálfræðis þungaðrar konu.
- 31. gr. – Neyðarráðstafanir.
- 37. gr. – Heimild til að krefjast brottvikningar heimilismanns eða nálgunarbanns.
- 2. mgr. 45. gr. – Heimild til að takmarka aðgang aðila að tilteknum gögnum.

Í reglugerð nr. 56/2004 um málsmeðferð er að finna frekari ákvæði um frávík frá meginreglunni um samvinnu:

- 13. gr. – Ákvörðun um nafnleynd.
- 14. gr. – Ákvörðun um könnun og frestun tilkynningar til foreldra.
- 20. gr. – Ósk um lögreglurannsókn á alvarlegu refsiverðu broti gegn barni.
- 24. gr. – Einhliða áætlun um beitingu þvingunarúrræða.
- 26. gr. – Neyðarráðstafanir.

10.3.1 SAMVINNA VIÐ FORELDRA SEM FARA SAMEIGINLEGA MEÐ FORSJÁ EN BÚA EKKI SAMAN

Í barnaverndarstarfi er nauðsynlegt að gera sér grein fyrir því strax í upphafi máls hver fari með forsjá barns en það verður æ algengara að foreldrar fari sameiginlega með forsjá barns þó þeir búi ekki saman. Réttarstaða forsjáforeldris sem býr ekki með barninu sínu er ekki sú sama og forsjáforeldris sem býr með barninu. Samkvæmt ákvæðum barnalaga nr. 76/2003 geta foreldrar sem búa ekki saman gert samning sín á milli um að þau fari sameiginlega með forsjá barnsins en þau verða jafnframt að ákveða hjá hvoru þeirra barnið skuli eiga lögheimili. Foreldrið sem barnið býr hjá þarf ekki að hafa samráð við hitt foreldrið um alla hluti er varða líf barnsins og í barnaverndarstarfi verður að leggja megináherslu á samvinnu við það foreldri sem barnið býr hjá. Hér getur þurft að meta eðli þeirrar ákvörðunar sem tekin

er í máli á hverju stigi en ljóst er að barnaverndarnefnd verður að taka meira frumkvæði að samvinnu við forsjáforeldri sem barnið býr ekki hjá heldur en t.d. hjá forsjárlausu foreldri sem fjallað verður um hér á eftir. Þá þarf að meta hvernig best er að haga samvinnu, t.d. hvort talað er við forsjáforeldra saman eða sitt í hvoru lagi. Um rétt forsjáforeldris sem barn býr ekki hjá má sérstaklega nefna eftirfarandi ákvæði barnaverndarlaga:

- 21. gr. – Skytt er að tilkynna forsjáforeldri að tilkynning hafi borist og um ákvörðun í tilefni af henni.
- 22. gr. – Gefa skal forsjáforeldri kost á að tjá sig um könnun og fá upplýsingar um hvernig könnun verði háttáð.
- 1. mgr. 23. gr. – Kynna greinargerð um niðurstöður könnunar.
- 4. mgr. 23. gr. – Kynna einhliða áætlun um beitingu þvingunar.
- 4. mgr. 25. gr. – Samþykki fyrir vistun utan heimilis.
- 29. gr. – Forsjársvipting eftir atvikum.
- 67. gr. b. – Ef foreldri sem barn býr hjá þegar foreldrarnir fara sameiginlega með forsjána, afsalar sér umsjá barns skv. 25. gr. eða kveðinn er upp úrskurður um tímabundna vistun barns utan heimilis skv. 27. eða 28. gr., skal barnaverndarnefnd kanna grundvöll þess að ráðstafa barninu til hins foreldrisins.

10.3.2 SAMVINNA VIÐ FORSJÁRLAUST/FORSJÁRSVIPT FORELDRI

Foreldri getur verið *forsjárlaust* samkvæmt ákvæðum barnalaga nr. 76/2003, þ.e. hefur ekki verið gift eða í skráðri sambúð með hinu foreldrinu, eða ef fyrir liggur staðfestur samningur eða dómur um að öðru foreldri sé falin forsjá barns.

Hugtakið *forsjársvipt* foreldri er notað um þá sem hafa afsalað sér forsjá barns til barnaverndarnefndar skv. 25. gr. barnaverndarlaga eða hafa verið sviptir forsjá skv. 29. gr.

Forsjársvipt foreldri hefur almennt engan rétt til íhlutunar um málefni barnsins. Það á ekki rétt á að fá upplýsingar um ráðstafanir vegna barnsins, né aðgang að gögnum og ekki ber að leita eftir samvinnu við það um aðgerðir svo sem um val á fósturforeldrum eða öðrum vistunarstað. Foreldri á almennt rétt á umgengni við barnið samkvæmt 2. mgr. 74. gr. barnaverndarlaga og á þá rétt á aðgangi að gögnum í máli sem kann að verða rekið um þessa umgengni. Þá getur foreldri óskað eftir endurupptöku máls skv. 34. gr. laganna.

Forsjárlaust foreldri á samkvæmt ákvæðum barnalaga nokkuð ríkari rétt. Samkvæmt 2. mgr. 52. gr. barnalaga á forsjárlaust foreldri rétt á að fá upplýsingar um barnið frá barnaverndarnefnd en tekið er fram að þetta feli ekki í sér heimild til að fá upplýsingar um hagi forsjáforeldris. Forsjárlaust foreldri þarf sjálf að hafa frumkvæði að því að leita eftir upplýsingum og á eingöngu rétt á munnlegum upplýsingum um barnið en ekki rétt til aðgangs að gögnum. Sérstaklega þarf að hafa í huga að trúnaðarskylda barnaverndaryfirvalda er fyrst og fremst til þess að vernda barnið og forsjáraðila fyrir því að nokkur óviðkomandi fái upplýsingar um barnaverndarmál og því verður ekki um neina samvinnu að ræða við forsjárlaust foreldri nema með samþykki forsjáraðila eða ef það leiðir beinlínis af öðrum ákvæðum laga. Hér reynir helst á 67. gr. a. í barnaverndarlögum sem fjallar um réttarstöðu þess foreldris sem ekki fer með forsjá barns. Þar kemur fram að ef foreldri sem fer eitt með forsjá barns afsalar sér umsjá eða forsjá

þess skv. 25. gr., eða kveðinn er upp úrskurður um tímabundna vistun barns utan heimilis skv. 27. eða 28. gr., eða forsjárvipting á sér stað skv. 29. gr. skuli barnaverndarnefnd kanna grundvöll þess að ráðstafa barni til hins foreldrisins. Sé talið barni fyrir bestu að hitt foreldrið taki við umsjá meðan tímabundin ráðstöfun varir gilda um það sömu reglur og um tímabundið fóstur eftir því sem við á. Barnaverndarnefnd er heimilt, ef hún telur hagsmuni barns best tryggða með þeim hætti, að afsala forsjá þess til hins foreldrisins. Í þeim tilvikum metur barnaverndarnefndin hæfni foreldrisins og gerir skriflegan samning um breytta forsjá. Áður en barni er ráðstafað í fóstur skal barnaverndarnefnd ávallt leita umsagnar þess foreldris sem ekki fer með forsjá barns. Forsjárlaus foreldri á einnig rétt á umgengni við barn sem vistað hefur verið utan heimilis á grundvelli barnaverndarlaga. Í þessu samhengi er jafnframt minnt á að hið forsjárlausa foreldri á aðild að máli barnsins hvað framangreinda þætti varðar, þ.e.a.s. þegar tekin er ákvörðun er varðar þeirra réttindi skv. barnaverndarlögum. Ætti hið forsjárlausa foreldri því rétt á aðgangi að gögnum málsins er varðar þær ákvarðanir sbr. það sem fram kemur í kafla 9.4.1.

Eins og áður hefur verið rætt getur skipt miklu máli fyrir barnið að samstarf takist milli barnaverndarnefndar og ólíkra aðila sem eru mikilvægir í lífi barnsins. Þetta getur að sjálfsögðu átt við um forsjárlaus foreldri. Við vinnslu málsins þarf ætíð að gera sér grein fyrir tengslum barnsins við hið forsjárlausa foreldri og hvernig sambandi þeirra er háttað. Þó svo að lögin setji ýmsar skorður um rétt forsjárlausa foreldrisins til upplýsinga og þátttöku í málsmeðferðinni þarf að meta hvort rétt sé að leita eftir samþykki forsjáforeldris og barnsins um að leitað sé eftir samstarfi við forsjárlausa foreldrið á ólíkum stigum málsins, svo sem við könnun þess, áætlunargerð eða sem lið í stuðningi við barnið.

10.4 SAMVINNA VIÐ AÐRA

Hér að framan hefur verið fjallað um samstarf við þá sem mestu máli skipta til að takast megi að bæta aðbúnað og umönnun barna, þ.e. barnið sjálft og foreldra þess. Ótal aðrir þurfa þó að koma að þessu starfi og nauðsynlegt er fyrir barnaverndarnefndir að vera í góðu samstarfi við flesta þá aðila sem sinna málefnum barna. Samvinnan getur oft á tíðum verið flókin og erfið í reynd og litast af tortryggni. Helstu ástæður þess eru:

- Vanþekking á tilkynningarskyldunni.
- Vanþekking á barnaverndarkerfinu og uppbyggingu þess.
- Vanþekking á þeim úrræðum sem barnaverndarnefndir hafa og starfsaðferðum þeirra.
- Lítil þekking á verkaskiptingu og verkstjórn við vinnslu barnaverndarmála.
- Ótti um að grunur sé ekki nægilega sterkur (rökstuddur) eða misfellingur ekki nægilega alvarlegur.
- Grunur eða víska um að búið sé að tilkynna og að barnaverndarnefnd þekki mál barnsins.
- Grunur um að afskipti barnaverndarnefndar verði barninu erfið og það muni ekki hafa gagn af þeim.
- Ótti um að trúnaðarsamband gagnvart skjólstæðingum verði í hættu.
- Hræðsla um að yfirstandandi meðferð á barni og/eða fjölskyldu gæti truflast.
- Vantraust á kerfum og fagfólki sem maður er ekki sjálfur hluti af.

Ofangreind atriði skipta máli þegar barnaverndarstarfið, málsmeðferð og úrræði eru kynnt fyrir samstarfsaðilum og ástæða til að fjalla sérstaklega um hvað það er sem getur hindrað þá í að tilkynna.

Einnig þarf að ræða og verða sammála um helstu þætti samvinnunnar, í hverju hún eigi að felast og hvert verði ábyrgðarsvið hvers og eins. Þá þarf sérstaklega að ræða um trúnaðarskyldu barnaverndarnefndar og hvers vegna ekki er unnt að gera samstarfsaðilum grein fyrir gangi máls. Í þeirri umræðu þarf barnaverndarstarfsmaðurinn einnig að leggja áherslu á að með samþykki foreldra, og í sumum tilvikum barnsins, er hægt að gera samstarfsaðilum grein fyrir ákveðnum þáttum málsins sem geta skipt miklu þegar meta á hvernig best er hægt að mæta þörfum barnsins og styðja það. Til þess að það geti gerst þurfa barnaverndarstarfsmenn einnig að leggja áherslu á að kynna sér helstu þætti í starfi samstarfsaðila þannig að þeir þekki styrkleika og möguleika þeirra til að veita stuðning.

10.4.1 ÞÖRF Á SAMVINNU

Barnaverndarnefnd þarf að vera í samvinnu við aðra á öllum stigum barnaverndarmáls og getur ekki unnið að máli barns án þess. Markmiðið með samstarfinu er mismunandi eftir því hvar málið er statt eins og sjá má hér á eftir:

- Við móttöku tilkynninga,
til að barnaverndarnefnd fái upplýsingar um barn sem mögulega býr við óviðunandi aðstæður eða er sjálfu sér hættulegt.
- Við könnun máls,
til að hægt sé að fá sem besta mynd af aðstæðum og stöðu barnsins.
- Við gerð áætlunar,
til að fá mynd af hvað samstarfsaðilar geta gert til að styðja barnið.
- Við beitingu úrræða,
til að fá upplýsingar um hvernig samstarfsaðilar styðja barnið og hvernig sá stuðningur reynist.

11. KÖNNUN MÁLS

22. gr. og VIII. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

V. og VII. kafli reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd

Þegar fyrir liggur ákvörðun um að hefja könnun verður að hafa hugfast að lögin leggja áherslu á að sýna þurfi þeim er málið varðar fyllstu nærgætni og að könnun megi ekki vera umfangsmeiri en nauðsyn krefur. Koma þarf fram við alla aðila málsins af virðingu og jafnframt að hafa í huga að könnunin snýst um barnið og aðstæður þess og að hagsmunir allra aðila málsins falla ekki endilega saman.

Í 22. gr. barnaverndarlaga og 16. gr. reglugerðar nr. 56/2004 er að finna ákvæði um markmið könnunar máls. Þar er lögð áhersla á að afla sem besta upplýsinga um hagi barnsins, svo sem andlegt og líkamlegt ásigkomulag, tengsl við foreldra eða aðra, aðbúnað þess á heimilinu, skólagöngu, hegðun og líðan. Jafnframt þarf að afla upplýsinga um hagi foreldra, fá upplýsingar um á hvern hátt þeim tekst að mæta þörf barnsins fyrir umönnun, ástúð, öryggi o.fl. Þá er tekið fram að leita skuli aðstoðar sérfræðinga eftir því sem þörf krefur. Markmiðið með könnun verður því:

- Að meta hvort barnið sé í hættu.
- Að safna staðreyndum varðandi þann grun sem fram hefur komið.

- Að ákveða hvort ástæða sé til að hafa áhyggjur.
- Að finna hvaða styrkleikar eru hjá barninu, í fjölskyldunni og umhverfinu.
- Að ákveða stuðning og/eða aðrar aðgerðir gagnvart barninu og mögulega öðrum.

11.1 SKIPAN TALSMANNS

Samkvæmt 3. mgr. 46. gr. barnaverndarlaga og 15. gr. reglugerðar nr. 56/2004 ber barnaverndarnefnd, þegar hún hefur tekið ákvörðun um að hefja könnun máls, að taka afstöðu til þess hvort þörf sé á að skipa barni talsmann. Þetta felur ekki í sér að ætíð skuli skipa barni talsmann, heldur að taka þurfi ákvörðun um hvort svo verði gert eða ekki og að ákvörðunin sé rökstudd og skráð. Einnig er unnt að skipa barninu talsmann á síðari stigum málsins. Það skal að jafnaði gert áður en gripið er til ráðstafana skv. 25., 27. og 28. gr. laganna og einnig áður en sett er fram krafa um sviptingu forsjár skv. 29. gr., nema barn njóti aðstoðar lögmanns. Í 2. mgr. 12. gr. Barnasáttmálans er fjallað um rétt barns til þess að tjá sig við málsmeðferð sem það varðar, annað hvort beint eða fyrir milligöngu talsmanns eða viðeigandi stofnunar.

Fjallað er um hæfi og hlutverk talsmanns í VII. kafla reglug. nr. 56/2004. Barnaverndarnefnd ber að velja talsmann sem er best til þess fallinn að þjóna hagsmunum barns í hverju máli. Skoða þarf markmið með skipan talsmanns í hverju máli fyrir sig, hvaða þætti reynir sérstaklega á og í framhaldi af því að meta hver hæfir best til þess að vera talsmaður barnsins. Ekki er gerð krafa um sérstaka menntun talsmanns en almennt er miðað við að valinn sé einstaklingur sem hefur sérþekkingu á málefnum barna og ber skyn á þau mál sem barnaverndarnefndir fjalla um. Hvorki nefndarmaður í barnaverndarnefnd né starfsmaður nefndarinnar, eða þeirrar stofnunar sem fer með tiltekið mál í umboði nefndar, getur orðið talsmaður barns. Þá skal ekki skipa neinn talsmanns barns sem hefur hagsmuni af úrlausn barnaverndarmáls eða hefur sterk tengsl við einhvern sem hefur slíka hagsmuni. Barnaverndarnefnd þarf að meta í hverju tilviki fyrir sig hvaða upplýsingar um málið talsmaður á rétt á að fá þannig að hann geti gegnt hlutverki sínu, þ.e. að ræða við barnið og koma sjónarmiðum þess á framfæri.

11.2 UPPHAF KÖNNUNAR

Þegar barnaverndarnefnd telur forsendur fyrir hendi til að hefja könnun máls er algengast að haft sé samband við foreldra og þeir boðaðir í viðtal. Markmið þess viðtals er fyrst og fremst að gera foreldrum grein fyrir tilkynningunni og ræða við þau um innihald hennar. Það hvort barnið kemur með í þetta fyrsta viðtal fer eftir aldri þess, þroska og því hvers eðlis tilkynningin er. Mikilvægt er að hafa hugfast að börn eiga rétt á að láta í ljós skoðanir sínar í öllum málum er varða þau og að tekið sé réttmætt tillit til skoðana þeirra í samræmi við aldur og þroska, sbr. grundvallarregla 12. gr. Barnasáttmálans. Barnaverndarstofa hefur lagt nokkra áherslu á að þetta fyrsta viðtal sé boðað formlega með bréfi og fari að öllu jöfnu fram á skrifstofu barnaverndarnefndar. Á þann hátt er undirstrikað að hér er um opinber, formleg afskipti að ræða sem fylgja ákveðnu ferli og málsmeðferð, um leið og foreldrar fá tækifæri til að undirbúa sig fyrir fundinn. Það sama gildir þegar um tilkynningarfundir er að ræða (sjá kafla 7.4). Jafnframt þarf að hafa í huga að fyrsta viðtalið í barnaverndarmáli getur verið það mikilvægasta í öllu ferlinu. Í þessu viðtali þarf að skapast grundvöllur fyrir ákveðnu trausti og gagnkvæmum skilningi sem er undirstaða þeirrar samvinnu sem er svo nauðsynleg til þess að hægt sé að vinna að viðunandi lausn fyrir barnið. Hér reynir því mikið á barnaverndarstarfsmanninn og að honum takist að skapa jákvætt andrúmsloft og

trúverðugleika. Alla jafna er hægt að vinna barnaverndarmál opið þannig að foreldrinu, og barninu eftir aldri og þroska, sé ávallt ljóst hvað muni gerast næst, viti hvaða áætlanir eru í gangi og fái skýrslur, greinargerðir og annað sem er til þess fallið að skýra gang málsins. Sýnt hefur verið fram á að eftirfarandi þættir skipta miklu máli um framvindu samstarfs:

- Að hve miklu leyti foreldri/barn er sammála þeim lýsingum á vandamálum sem fram koma í tilkynningunni.
- Hvernig starfsmaður barnaverndar tekur á reiði, gagnrýni og mótmælum foreldris og/eða barns á fyrsta fundinum.
- Hvernig starfsmanni barnaverndar tekst að ná fram og skilja þau vandamál sem foreldrið og/eða barnið gerir sér sjálft grein fyrir.

Markmið á fyrsta fundinum verða því margþætt. Auk þess að ræða um tilkynninguna í samræmi við það sem fram kemur hér að framan þarf að leitast við að:

- Skilgreina hlutverk barnaverndarnefndar og lagarammann.
- Útskýra vinnubrögð barnaverndarnefndar og hvað er í vændum.
- Ræða um hvað hægt er að semja um og hvað ekki. Það er t.d. hægt að semja um ákveðna þætti við könnun máls o.fl., en ekki um aðra þætti eins og það hvort könnun haldi áfram. Ef nauðsynlegt er að taka barn af heimili til tryggja öryggi þess gæti e.t.v. verið hægt að semja um hvert barnið fer og um umgengni við foreldrið.
- Ræða um trúnað og skráningu upplýsinga í samræmi við lög um persónuvernd og vinnslu persónuupplýsinga nr. 90/2018, m.a. hverjir fá aðgang að upplýsingunum og að aðrir en lögboðnir aðilar fái þær ekki nema með samþykki foreldris/barns.
- Ræða um væntingar foreldris/barns, t.d. hvort einhver fyrri reynsla af samskiptum við barnaverndarnefnd geti haft áhrif á væntanlegt samstarf.

Einn liður í því að vinna opið og stuðla að trausti foreldris og barns er að gera áætlun um könnun máls. Ekki er gert ráð fyrir svona áætlun í lögnum sjálfum en hún getur orðið gott vinnutæki þar sem tími er notaður í að ræða við foreldri, og barn eftir atvikum, um það við hverja er talað, hverjir er líklegastir til að geta veitt nauðsynlegar upplýsingar um barnið, hvort þörf sé á einhverjum sérstökum athugunum og hvenær ráðgert er að könnun ljúki. Þá þarf einnig að vera ljóst að þörf getur orðið á því að endurskoða þessa áætlun, bæta við könnunarferlið eða bregðast við upplýsingum sem fram kunna að koma.

Í þeim tilvikum þar sem grunur er um að barnið hafi orðið fyrir líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi, eða þegar um heimilisofbeldi er að ræða, ber að haga könnun málsins í samræmi við það og er vísað sérstaklega til kafla 16 um Barnahús.

11.3 SKILGREININGAR OG FLOKKUNARKERFI Í BARNAVERND

Barnaverndarstofa og barnaverndarnefndir notast við skilgreiningar- og flokkunarkerfi í barnavernd (SOF-kerfið). SOF-kerfið er annars vegar hjálp við flokkun tilkynninga og hins vegar er sjónum beint að barninu sjálfu, umönnun þess og líðan. Við könnun máls þarf ítarlega að skoða efni tilkynningarinnar og í SOF-kerfinu er leitast við að skilgreina hvert atriði betur. Flokkar SOF-kerfisins eru eftirfarandi:

- 1) *Vanræksla* skiptist í líkamlega vanrækslu, vanrækslu varðandi umsjón og eftirlit, varðandi nám og tilfinningalega vanrækslu. Ef í ljós kemur að eitthvað í tilkynningunni á við þessa flokka eru þau atriði skoðuð enn frekar. Ef t.d. er um líkamlega vanrækslu að ræða er skoðað hvort sú

vanræksla lýsi sér í döfnunarfeil (failure to thrive), að fæði, klæðnaði, hreinlæti, húsnæði eða heilbrigðisþjónustu barns sé ábótavant.

- 2) *Ofbeldi* þar sem flokkað er hvort barn hafi verið beitt tilfinningalegu, líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi.
- 3) *Heilsa eða líf ófædds barns er í hættu* sem er flokkað í: ofneysla móður á áfengi eða öðrum vímuefnum, móðir verður fyrir ofbeldi og önnur tilvik sbr. 16 gr. barnaverndarlaga.
- 4) *Áhættuhegðun barns* sem flokkast eftir því hvort grunur sé um: neyslu barns á vímuefnum, að barn stefni eigin heilsu í hættu, um afbrot barns, að barn beiti annan einstakling ofbeldi, um erfiðleika barns í skóla eða skólasókn sé áfátt.

Á þennan hátt er farið yfir hvert einstakt atriði sem við á í hverju tilviki og þannig fengin sem skýrust mynd af umönnun, aðbúnaði og hegðun barnsins. Með því að vinna könnun á svo skipulagðan hátt verður vandinn sýnilegri, t.d. fyrir foreldra og um leið auðveldara að sjá hverju þarf að breyta og hvernig setja skuli viðeigandi markmið sem unnið skal að. Skilgreiningar- og flokkunarkerfið er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu.

11.4 ÓSK UM LÖGREGLURANNSÓKN

Í mörgum tilvikum tekur barnaverndarnefnd ákvörðun um könnun máls þar sem jafnframt leikur grunur á að refsivert brot kunni að hafa verið framið. Barnaverndarnefnd verður alltaf að hafa frumkvæði að því að meta hvort óska skuli lögreglurannsóknar á broti gegn barni. Samkvæmt 20. gr. reglug. nr. 56/2004 um málsmeðferð skal barnaverndarnefnd að jafnaði óska lögreglurannsóknar ef grunur leikur á að alvarlegt refsivert brot hafi verið framið gagnvart barni. Leita skal samþykkis forsjáraðila sem hefur barnið í sinni umsjá og hafa samráð við barn eftir atvikum. Ef samþykki liggur ekki fyrir getur barnaverndarnefnd óskað lögreglurannsóknar ef grunur leikur á að velferð, lífi eða heilsu barns eða annarra sé stefnt í verulega hættu. Mikilvægt er að bóka ákvarðanir sem barnaverndarnefnd tekur um þetta og ástæður þeirra. Í sumum tilvikum hefur barnaverndarnefnd gefið starfsmönnum umboð til að taka ákvörðun um lögreglurannsókn sbr. reglur á grundvelli 14. gr. barnaverndarlaga um könnun og meðferð einstakra barnaverndarmála hjá starfsmönnum viðkomandi nefndar.

Mikilvægt er að hafa hugfast að lögreglurannsókn samkvæmt lögum um meðferð sakamála nr. 88/2008 og barnaverndarmál eru byggð á afar ólíkum sjónarmiðum og eru hlutverk þessara stjórnvalda og markmið eðlisólík. Barnaverndarnefndum ber að leggja sjálfstætt mat á mál í heild sinni og komast að sjálfstæðri niðurstöðu út frá þörfum barns. Getur sú niðurstaða orðið önnur en niðurstaða lögreglu, ákærvalds eða dómstóla vegna þeirra ólíku sjónarmiða sem koma til skoðunar í refsimálum annars vegar og barnaverndarmálum hins vegar.

11.5 RANNSÓKNARHEIMILDIR

Ákvörðun barnaverndarnefndar um að hefja könnun er til þess fallin að valda ákveðnu álagi á fjölskylduna og barnið og raska heimilislífi. Barnaverndarmál fela nær oftast í sér takmörkun á friðhelgi einkalífs, heimilis og fjölskyldu, sem nýtur verndar skv. 71. gr. stjórnarskrárinnar og 8. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu sbr. lög nr. 62/1994, enda heimila barnaverndarlög mikil inngrip af hálfu

hins opinbera í líf fjölskyldna barna í því lögmæta markmiði að vernda hagsmuni þeirra barna sem lögunum er falið að vernda. Þannig geta vegið þyngra réttindi barns inni á heimili þar sem því er hættu búin vegna ofbeldis eða vanrækslu en réttur foreldra þess til að halda fjölskyldu og heimili saman án afskipta stjórnvalda. Þetta snúna hagsmunamat krefst þess þó að í öllu barnaverndarstarfi sé gætt vel að meðalhófi.

Leitast skal við að könnun fari fram í samráði og samvinnu við foreldra og barnið eftir því sem við á en þó verður að minna á að könnun er ekki háð samþykki aðila. Það er eðlileg tillitssemi að könnun sé hraðað eins og kostur er, enda er það í samræmi við ákvæði 41. gr. barnaverndarlaga um málshraða, auk þess sem henni er ekki ætlað að vera umfangsmeiri en þörf krefur. Könnun skal því að jafnaði ekki taka lengri tíma en þrjá mánuði en í undantekningartilvikum getur hún tekið fjóra mánuði. Að þeim tíma liðnum er gert ráð fyrir að niðurstöður liggi fyrir og tillögur um viðeigandi stuðning fyrir barnið og/eða fjölskylduna ef þess er talin þörf.

Í 43. gr. barnaverndarlaga er fjallað um þær heimildir sem barnaverndarnefnd hefur við könnun máls.

11.5.1 HEIMILDIR TIL AÐ TALA VIÐ BÖRN OG FYLGJAST MEÐ HEGÐUN ÞEIRRA

Liður í könnun máls er almennt að tala við barnið sjálf og er hér vísað í kaflann um samvinnu við barn. Barnaverndarstarfsmanni er almennt ekki heimilt að fara inn á heimili barns og ræða við það þar nema með samþykki forsjáraðila eða með dómsúrskurði. Ef vinda þarf bráðan bug að ráðstöfun er þó heimilt að fara inn á heimili án undangenginnar málsmeðferðar ef ástæða er til að ætla að barn sé í bráðri hættu, sbr. 3. mgr. 31. gr. barnaverndarlaga.

Hins vegar getur starfsmaður talað við barnið eða fylgst með því á öðrum stöðum sem það kann að dvelja á, svo sem á leikskóla, í skóla eða neyðarathvarfi. Jafnan skal hafa samráð við foreldra ef tala á við barn yngra en 12 ára eða gera athuganir á því. Ef rannsóknarhagsmunir mæla sannanlega með því er heimilt að tala við barn yngra en 12 ára og fylgjast með hegðun þess án vitneskju eða samþykkis foreldra en tilkynna skal þeim um það eins fljótt og hægt er. Þetta á nær eingöngu við ef grunur er um að barn sé beitt líkamlegu, andlegu, eða kynferðislegu ofbeldi og það býr með meintum geranda. Í þeim tilvikum getur það skipt sköpum við könnun máls að rætt sé við barnið án þess að foreldri fái tækifæri til að undirbúa það eða hafa áhrif á framburð barnsins.

Samantekt um hvenær og hvar tala má við börn:

- Almennt ber að miða við að ekki sé rætt við barn án samráðs við foreldra.
- Ef farið er á heimili barns til að ræða við það þarf samþykki forsjáraðila eða dómsúrskurð.
- Ef farið er á annan stað en heimili barns til að ræða við það, svo sem í dagvistun, leikskóla, skóla, félagsmiðstöð eða neyðarathvarf:
  - Ef barn er yngra en 12 ára þarf samþykki forsjáraðila nema sannanlegir rannsóknarhagsmunir séu fyrir hendi.
  - Ef barn er 12 ára eða eldra er heimilt að ræða við það án samráðs við foreldra ef þörf krefur.

11.5.2 HEIMILDIR TIL AÐ LEITA UPPLÝSINGA HJÁ FORELDRUM

Barnaverndarnefnd er heimilt að tala við foreldra og er þeim skylt að veita liðsinni sitt til að könnun máls geti gengið greiðlega. Foreldri getur ekki ákveðið hvort eða hvernig könnun fer fram en miklu skiptir að hafa í huga þau atriði sem getið er um í köflunum hér að framan um samvinnu við foreldra. Foreldrarnir eru jú oftast þeir sem geta gefið bestu og mestu upplýsingarnar um barnið og að jafnaði lykkillinn að farsælli lausn málsins.

Ef verið er að leita upplýsinga um barn hjá foreldri sem ekki fer með forsjá þess þarf að hafa í huga ákvæði 2. mgr. 52. gr. barnalaga þar sem fram kemur að það foreldri, sem ekki fer með forsjá, eigi rétt á upplýsingum um barnið hjá opinberum aðilum. Þar sem könnun máls felur ávallt í sér ákveðna upplýsingagjöf til þess sem leitað er upplýsinga hjá þarf að gæta þess að gefa engar upplýsingar um forsjárforeldrið heldur eingöngu nauðsynlegar upplýsingar um barnið.

11.5.3 HEIMILDIR TIL AÐ LEITA UPPLÝSINGA HJÁ ÖÐRUM

Við könnun máls þarf í hverju einstöku tilviki að meta og skoða hverjir það eru sem geta veitt upplýsingar um barnið. Eins og áður sagði geta foreldrar og barnið sjálf oft veitt mikilvæga aðstoð við þetta mat og gefið upplýsingar um aðila sem skipta máli í lífi barnsins og þekkja vel til aðstæðna. Könnun á þó aldrei að vera umfangsmeiri en nauðsynlegt er og því þarf að hafa skýra mynd af því hvaða upplýsinga er verið að leita og til hvers. Samþykki forsjáraðila þarf ekki að liggja fyrir til að afla upplýsinga sem taldar eru nauðsynlegar og starfsmaður þarf að meta hvort ástæða sé til að ræða við fleiri eða aðra en þá sem foreldrar og barn benda á. Þó ber að hafa í huga að alla jafna er það kostur að sátt náist um við hverja er talað við könnun málsins og að foreldrum sé kunnugt um það.

Í flestum tilvikum þarf að leita eftir upplýsingum um barnið hjá öðrum opinberum aðilum, svo sem skóla og heilsugæslu. Í 44. gr. barnaverndarlaga eru ákvæði um upplýsingaskyldu samstarfsaðila gagnvart barnaverndarnefnd. Þar kemur m.a. fram að:

- Öllum heilbrigðis- og sjúkrastofnunum, sérfræðingum sem veita félagslega þjónustu, sjálfstætt starfandi heilbrigðisstarfsmönnum, öðrum sem veita félagslega þjónustu og aðstoð svo og öllum stofnunum eða aðilum þar sem barn hefur dvalist eða kemur reglulega svo sem skólum, leikskólum og félagsmiðstöðvum, er skylt að láta barnaverndarnefndum í té upplýsingar sem nefndin telur að skipt geti máli fyrir úrlausn barnaverndarmáls, svo sem ástand viðkomandi og batahorfur.
- Upplýsingar geta varðað börn, foreldra og aðra eftir atvikum.
- Sama regla gildir um lögreglu og sakaskrá.
- Upplýsingarnar skal veita svo fljótt sem auðið er og eigi síðar en 14 dögum eftir að beiðni barst.
- Upplýsingarnar skal láta í té endurgjaldslaust.
- Upplýsingaskyldan gengur framár þagnarskyldu einstakra starfsstétta.

Samvinna milli stofnana fer oft fram á fundum. Æskilegt er að þetta samstarf sé skýrt og að skrifaðar séu fundargerðir þar sem fram kemur um hvað er fundað, hverjir sitja fundinn, hver niðurstaðan er og hver ætli að gera hvað. Einnig þarf samstarf af þessu tagi alltaf að byggjast á því að hlutverk hvers og

eins sé skýrt og að hvorki sé aflað né miðlað upplýsingum til annarra en nauðsynlegt þykir og heimilt er samkvæmt lögum, með tilliti til aðkomu þess sem um ræðir. Oft á tíðum er heppilegt að hafa foreldra, og eftir atvikum barnið, með á fundinum en þegar það er ekki hægt er sjálfsagt að senda þeim afrit af fundargerðinni. Þetta er liður í því að vinna barnaverndarmál opið og hafa aðila málsins með eins og hægt er. Þó verður að hafa í huga að þessar vinnuaðferðir eiga ekki alltaf við og þarf að meta þetta út frá hverju máli fyrir sig.

Við meðferð og vinnslu barnaverndarmála er mikilvægt að gæta þess að öll vinnsla persónuupplýsinga sé í samræmi við lög um persónuvernd og vinnslu persónuupplýsinga nr. 90/2018.

11.6 SKRIFLEGAR UPPLÝSINGAR

Eins og áður hefur komið fram er í 42. gr. barnaverndarlaga lögð áhersla á skráningu allra upplýsinga í barnaverndarmálum og því er æskilegt að óska eftir skriflegum upplýsingum við könnun máls. Hér er ekki eingöngu um kröfur laganna að ræða heldur geta skriflegar upplýsingar auðveldað vinnu barnaverndarstarfsmannsins og einnig forðað því að einhver misskilningur myndist. Í þeim tilvikum sem leitað er eftir upplýsingum á fundi eða í viðtali við einstaklinga er mælt með að fundargerð sé skrifuð og að viðkomandi fái tækifæri til að skoða og samþykkja það sem eftir honum er haft. Skráning upplýsinga er einnig forsenda þess að Barnaverndarstofa geti rækt lögbundið eftirlitshlutverk sitt skv. 8. gr. barnaverndarlaga.

11.6.1. HEIMILDIR TIL MIÐLUNAR UPPLÝSINGA

Áhersla er á það lögð í allri barnaverndarlöggjöf að fyllsta trúnaðar sé gætt um hagi barna, foreldra og annarra sem þarf að hafa afskipti af. Án samþykkis forsjáraðila má barnaverndarnefnd einungis gefa þær upplýsingar við könnun máls sem brýna nauðsyn ber til í því skyni að fá umbeðnar upplýsingar um aðstæður barns. Þá skal barnaverndarnefnd að jafnaði leita *skriflegra* upplýsinga og gagna um aðstæður barns og leitast við að afmarka með skýrum hætti hvaða upplýsinga eða gagna er óskað. Barnaverndarnefnd ber að skrá upplýsingar um málsatvik sem henni eru veittar munnlega ef hún telur þær geta haft þýðingu fyrir úrlausn máls og þær er ekki að finna í öðrum gögnum.

C-liður 1. mgr. 26. gr. barnaverndarlaga veitir barnaverndarnefndum heimild til þess að úrskurða um að aðilum sem vinna með mál viðkomandi barns, t.d. lögreglu, sé látið í té upplýsingar um líðan barns eða meðferð máls ef það er talið nauðsynlegt vegna hagsmuna barnsins. Eðli málsins samkvæmt er þar af leiðandi hægt að leita eftir samþykki aðila máls til að miðla slíkum upplýsingum, sbr. 2. mgr. 26. gr., og þarf í þeim tilvikum að liggja fyrir sönnun fyrir slíku samþykki, s.s. með gerð áætlunar um meðferð máls.

Að auki getur, í afmörkuðum tilvikum, verið heimilt eða skylt að afhenda öðrum stjórnvöldum gögn á grundvelli tiltekinna lagaákvæða í öðrum lögum. Í slíkum tilvikum er nauðsynlegt að barnaverndarnefnd berist skrifleg beiðni um afhendingu gagna, s.s. í tölvupósti, þar sem vísað er til viðeigandi lagaákvæða hverju sinni. Barnaverndarnefnd þarf í kjölfarið að taka afstöðu til umræddrar beiðni og liggja þarf fyrir á hvaða lagagrundvelli beiðnin er afgreidd hverju sinni.

11.7 MÁL BARNA SEM ERU GRUNUÐ UM AÐ HAFA BROTIÐ AF SÉR

Þegar grunur leikur á að barn hafi framið refsivert brot reynir sérstaklega á samstarf við lögreglu og aðra í refsivörslukerfinu eftir atvikum. Hér að neðan er gerð grein fyrir sérstökum sjónarmiðum sem vert er að hafa í huga við könnun annars vegar mála ósakhæfra barna og hins vegar sakhæfra barna.

11.7.1 MÁL ÓSAKHÆFRA BARNA SEM GRUNUÐ ERU UM AÐ HAFA BROTIÐ AF SÉR

Skyldur barnaverndarnefnda gagnvart börnum yngri en 15 ára sem grunuð eru um að hafa framið lögbrot eru þær sömu og gagnvart öðrum börnum og fram koma í barnaverndarlögum nr. 80/2002. Markmið barnaverndarnefndar verður alltaf að veita barninu aðstoð, stuðning eða meðferð og getur aldrei verið refsing eða vernd fyrir samfélagið. Barnaverndarnefnd ber að kanna málið, meta þörf barnsins fyrir stuðning og/eða meðferð og veita hann. Til viðbótar ber barnaverndarnefnd sérstakar skyldur, þ.e. að vera viðstödd viðtal hjá lögreglu og á rétt á að fylgjast með rannsókn máls. Hlutverk lögreglu í þessum málum er fyrst og fremst að aðstoða og/eða hjálpa barnaverndaryfirvöldum og barninu sjálfu. Þá er lögreglu einnig skylt að upplýsa mál ósakhæfra barna sem brjóta af sér, m.a. með því að taka skýrslur af þeim sem og vitnum er sum kunna að vera á sama aldri og ósakhæfa barnið. Þá er vert að hafa í huga að skv. lögum nr. 69/1995, um greiðslu ríkissjóðs á bótum til þolanda afbrota, getur þolandi afbrots átt rétt á bótum þó að tjónvaldur sé ósakhæfur en það er skilyrði greiðslu bóta að brot hafi án ástæðulauss dráttar verið kært til lögreglu.

Miklu getur skipt fyrir barnið að meint brot sé rannsakað, að niðurstaða fáiast um hvað gerðist og hver þáttur barnsins í því hafi verið. Þá getur skipt máli að barninu sé gerð grein fyrir alvarleika brotsins og mögulegum afleiðingum þess bæði fyrir tjónþola og barnið sjálft.

Þegar barnaverndarnefnd berst vitneskja um að ósakhæft barn hafi brotið af sér, eða að grunur er um það, skal hún meta hvort rökstuddur grunur leiki á því að aðstæður barns séu eins og lýst er í 1. og 2. mgr. 21. gr. barnaverndarlaga. Í mörgum tilvikum fær barnaverndarnefnd þessa vitneskju eftir beiðni frá lögreglu um að starfsmaður verði viðstaddur skýrslutöku eða í formi lögregluskýrslu.

Ef fleiri börn eiga aðild að meintu broti þarf að hafa í huga að hefja könnun í samræmi við það sem sagt er hér að framan gagnvart hverju barni fyrir sig. Hafa ber í huga að mál hvers barns er sérstakt mál. Þegar þannig stendur á er barnaverndarnefnd heimilt að nýta upplýsingar sem hafa orðið til í máli tiltekins barns, t.d. þolanda, í máli annars enda sé hægt að færa gild rök fyrir því að brýna nauðsyn beri til þess vegna hagsmuna þess barns. Barnaverndarnefnd þarf einnig að meta hvort hefja þurfi könnun í máli þolanda og veita ráðgjöf eða meðferð. Könnun málsins fer fram á sama hátt og fjallað var um hér að framan og heimildir og skyldur eru í engu frábrugðnar því sem þar kemur fram. Meta þarf hvort óskað er eftir aðstoð lögreglu við að taka viðtal við ósakhæft barn eða aðra og getur barnaverndarnefnd haft samráð við lögreglu um framkvæmd viðtalsins. Starfsmaður skal leita eftir upplýsingum hjá lögreglu um það hvort barnið hafi komið við sögu varðandi önnur brot, fá upplýsingar um hvernig rannsókn málsins miðar og óska eftir afritum af skýrslum. Að lokinni könnun skal gera greinargerð um niðurstöður hennar og vinna áætlun í málinu ef þörf þykir.

11.7.2 MÁL SAKHÆFRA BARNNA SEM GRUNUÐ ERU UM AÐ HAFNA BROTIÐ AF SÉR

Börn verða sakhæf 15 ára og miðast það við lok afmælisdags. Skyldur barnaverndarnefndar gagnvart sakhæfum börnum sem grunuð eru um að hafa framið lögbrot eru þær sömu og gagnvart öðrum börnum og fram koma í barnaverndarlögum nr. 80/2002. Markmið barnaverndar verður alltaf að veita barninu aðstoð, stuðning eða meðferð og getur aldrei verið refsing eða vernd fyrir samfélagið. Barnaverndarnefnd ber að kanna málið, meta þörf barnsins fyrir stuðning og/eða meðferð og fylgja því eftir. Hafa verður í huga að brot barns beinist oft gegn öðru barni og verður barnaverndarnefnd að taka ákvörðun um hvort óskað er lögreglurannsóknar á meintu broti barns. Sjá kafla 11.5 Ósk um lögreglurannsókn. Til viðbótar ber barnaverndarnefnd sérstakar skyldur, þ.e. að vera viðstödd skýrslutöku hjá lögreglu og á svo jafnframt rétt á að fylgjast með rannsókn máls. Við alla vinnslu málsins þarf að hafa í huga hvort mál barnsins er einnig til meðferðar hjá lögreglu og/eða dómstólum og taka tillit til þess.

Þegar barnaverndarnefnd fær vitneskju um að sakhæft barn hafi brotið af sér, eða ef grunur er um það, skal hún meta hvort rökstuddur grunur leiki á því að aðstæður barns séu eins og lýst er í 1. og 2. mgr. 21. gr. barnaverndarlaga. Í flestum tilvikum fær barnaverndarnefnd þessa vitneskju eftir beiðni frá lögreglu um að vera viðstödd skýrslutöku eða í formi lögregluskýrslu.

Við mat á því hvort hefja skuli könnun máls hefur barnaverndarnefnd sömu atriði til viðmiðunar og nefnd voru í kaflanum hér að framan um ósakhæf börn. Könnun málsins fer síðan fram á sama hátt og lýst er hér að framan þar sem markmiðið er að fá sem skýrasta mynd af aðstæðum og líðan barnsins með það í huga að beita úrræðum sem að gagni mættu koma til að breyta aðstæðum þess.

Óska skal eftir upplýsingum frá lögreglu um rannsókn málsins, tryggja að allar fyrri lögregluskýrslur um barnið liggi fyrir og fá afrit af dómum ef við á. Þá skal óskað eftir upplýsingum frá Fangelsismálastofnun um hvort þar séu önnur mál til meðferðar varðandi viðkomandi barn.

Það getur skipt miklu máli fyrir barnið að starfsfólk barnaverndar sé í samstarfi við verjanda þess, lögreglu, saksóknara, dómara og eftir atvikum Fangelsismálastofnun við alla meðferð máls sem jafnframt er unnið að í refsivörslukerfinu. Þessir aðilar þurfa oft að taka mikilvægar ákvarðanir sem geta haft veruleg áhrif á hagi barns og þær byggjast oft að einhverju leyti á mati á andlegri, líkamlegri eða félagslegri stöðu þess. Barnaverndarnefnd getur tryggt, í samvinnu við barnið og foreldra þess, að komið sé á framfæri nauðsynlegum upplýsingum til að unnt sé að taka upplýstar ákvarðanir og gott samstarf getur tryggt yfirsýn og samfellu í ákvarðanatöku hjá ólíkum aðilum. Sem dæmi um ákvarðanir sem getur þurft að taka í refsivörslukerfinu er hvort úrskurða skuli barn í gæsluvarðhald, um skilorðsbundna frestun ákæru og um ákvörðun refsingar, t.d. tímalengd og skilorðsbindingu. Þá kemur sérstaklega til álita samstarf við Fangelsismálastofnun um fullnustu refsinga, t.d. ákvörðun um hvenær og hvar skuli afplána, stuðningur við börn í afplánun, vistun utan fangelsis, reynslulausn, hvort samfélagsþjónusta komi til álita og atriði er varða eftirlit og stuðning við þá sem eru á skilorði.

Hafa ber í huga að börn sem fremja alvarleg ofbeldis- eða kynferðisbrot hafa í flestum tilvikum þörf fyrir sérhæfða meðferð þar sem t.d. dvöl á meðferðarheimili eða önnur öflug meðferð er nauðsynleg. Það sama getur einnig átt við um þau börn sem fá skilorðsbundinn dóm eða dóm í annað sinn. Samkvæmt

samningi Barnaverndarstofu og Fangelsismálastofnunar er miðað við að fangar yngri en 18 ára verði að jafnaði vistaðir á meðferðarheimilum. Með lögfestingu Barnasáttmálans var nýrri grein bætt við 14. gr. laga um fullnustu refsinga nr. 49/2005 þess efnis að fangar undir 18 ára skuli vistaðir á heimili á vegum barnaverndaryfirvalda nema sérstakar ástæður séu til að vista þá í fangelsi. Einnig er óheimilt að vista einstaklinga yngri en 18 ára með þeim sem eru 18 ára og eldri.

Við gerð áætlunar skal metið hvaða aðrir aðilar þurfi að koma að stuðningi við barnið og barnaverndarnefnd að hafa samstarf við svo sem Fangelsismálastofnun. Áætlun skal vera tímabundin og endurmetin eftir þörfum þar til viðunandi markmið hafa náðst. Ef barnið er að bíða eftir dómi þarf að gera áætlun um meðferð málsins þar til dómur er fallinn. Í framhaldi af því þarf að gera nýja áætlun sem tekur mið af niðurstöðum dómsins. Barnaverndarmál skal alltaf vera opið meðan barn afplánar dóm og mikilvægt er að barnaverndarnefnd meti tímanlega þörf fyrir stuðning eða aðrar aðgerðir að afplánun lokinni og geri þá nýja áætlun sem tekur mið af þörfum barnsins.

Náist ekki samstarf við barnið og foreldra þess um þær stuðningsaðgerðir sem taldar eru nauðsynlegar skal nefndin gera einhliða áætlun sbr. 4. mgr. 23. gr. barnaverndarlaganna.

11.8 ALMENNT UM SKÝRSLUTÖKUR AF BÖRNUM Í SAKAMÁLUM

Lög gera ráð fyrir aðkomu barnaverndarnefnda ef taka þarf skýrslu af barni í sakamáli, þ.e. máli sem saksóknari höfðar til refsingar. Hér getur verið um að ræða skýrslu af barni sem sakborningi, sem brotþola eða sem vitni og gilda nokkuð ólíkar reglur um réttarstöðu barna. Samkvæmt 3. mgr. 18. gr. barnaverndarlaga gilda ákvæði laga um meðferð sakamála um skýrslutökur af börnum ásamt þeim reglugerðum sem settar hafa verið á grundvelli þeirra. Eftirfarandi er yfirlit yfir þær reglur:

- **Barn 15 ára og eldra sem sakborningur:**

18. gr. barnaverndarlaga. – Lögregla skal tilkynna barnaverndarnefnd og gefa henni kost á að fylgjast með rannsókn málsins. Barnaverndarnefnd skal tilkynna foreldri barns mæli hagsmunir barnsins ekki gegn því.

Í 1. og 9. gr. reglugerðar nr. 395/1997 um réttarstöðu handtekinna manna og yfirheyrslur hjá lögreglu segir að þegar handtekinn er maður yngri en 18 ára skal þá þegar hafa samband við foreldra hans og fulltrúa barnaverndarnefndar og hvetja þá til að koma án tafar á lögreglustöð. Þegar yfirheyrsla á sakborning yngri en 18 ára skal þá spyrja hann um nöfn foreldra og heimilisfang. Foreldrum eða öðrum þeim sem barnið ber traust til skal gert viðvart um yfirheyrslu, ef þess er kostur, og þeim veitt færi á að vera viðstaddir. Jafnframt skal gefa foreldrum kost á að benda á löghæfan mann til að fara með starf réttargæslumanns eða verjanda. Gefa skal barnaverndarnefnd kost á að láta fulltrúa sinn eða starfsmann vera viðstaddan yfirheyrslu. Ef ástæða þykir til skal óska þess að fulltrúi eða starfsmaður barnaverndarnefndar verði við yfirheyrslu.

- **Barn sem vitni:**

Hugtakið vitni er ekki skilgreint í lögum en með því er þó almennt átt við þann sem orðið hefur sjónarvottur að málsatvikum eða skynjað þau að öðru leyti að eigin raun og jafnframt sá sem gefur munnlega skýrslu um atvik máls fyrir dómi. Börn geta af ýmsum ástæðum lent í þeirri aðstöðu að

vera vitni í sakamáli, hvort sem það eru þau sjálf sem misgert var við, annar einstaklingur eða hvort tveggja. Þá getur barn þurft að bera vitni um mál alls ótengt því sjálfu, til dæmis þegar þriðji aðili greinir því frá meintum brotum gegn sér. Barn getur jafnframt hafa verið viðstatt brotavettvang eða verið sjónarvottur að málsatvikum þannig að nauðsynlegt sé að taka af því skýrslu til að kanna hvort það geti varpað frekara ljósi á málið.

Vitnaskylda hefst við 15 ára aldur og er vitnum skylt að svara spurningum og skýra satt og rétt frá að viðlagðri refsíabyrgð. Frá meginreglunni um vitnaskyldu gilda nokkrar undanþágur sem finna má í 117.–119. gr. laga um meðferð sakamála. Þar er m.a. kveðið á um heimild nánustu vandamanna ákærða til að skorast undan vitnaskyldu og falla þar undir skyldmenni í beinan legg, systkini og stjúpbörn. Einnig hefur dómari heimild til að leysa aðra sem eru eða hafa verið nákomnir ákærða undan vitnaskyldu ef honum virðist samband þeirra vera mjög náið, til dæmis ef um er að ræða fósturbarn. Ekki er um að ræða tæmandi talningu og gæti því komið til greina að fella aðra þar undir, til dæmis fóstur- eða stjúpssystem ef dómari metur samband þeirra og ákærða mjög náið.

Í 14. gr. reglugerðar nr. 395/1997 um réttarstöðu handtekinna manna og yfirheyrslur hjá lögreglu kemur m.a. fram að sé vitni yngra en 18 ára yfirheyrt skal gefa foreldrum þess, eða öðrum þeim sem það ber traust til kost á að vera við yfirheyrsluna. Þetta á ekki við ef viðkomandi er sjálfur kærður í málinu eða aðrar ástæður mæla því í móti. Gefa skal barnaverndarnefnd kost á að láta fulltrúa sinn eða starfsmann vera viðstaddan yfirheyrslu. Ef ástæða þykir til skal óska eftir því að fulltrúi eða starfsmaður barnaverndarnefndar verði við yfirheyrslu. Gæta skal fyllstu tillitssemi við yfirheyrslu barns sem er yngra en 18 ára. Barn skal yfirheyrt á heimavelli þess ef mögulegt er.

▪ **Barn sem brotþoli:**

Brotþoli er sá einstaklingur sem afbrot hefur beinlínis bitnað á eða orðið fyrir misgjörðum eða kveðst hafa verið eða talinn er hafa verið þolandi afbrots. Sérreglur gilda um börn sem brotþola í kynferðisbrotamálum en í öðrum málum gilda almennar reglur um börn sem vitni.

Fái lögregla mál til rannsóknar þar sem grunur leikur á að barn hafi verið þolandi afbrots ber henni að tilkynna það barnaverndarnefnd og gefa henni kost á að fylgjast með rannsókn málsins sbr. 18. gr. barnaverndarlaga. Sömuleiðis ber barnaverndarnefnd að óska lögreglurannsóknar, með samþykki forsjáraðila, ef grunur leikur á að alvarlegt refsivert brot hafi verið framið gegn barni sbr. 20. gr. reglugerðar nr. 56/2004 um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd. Ef samþykki forsjáraðila liggur ekki fyrir getur barnaverndarnefnd óskað lögreglurannsóknar ef grunur leikur á að velferð, lífi eða heilsu barns eða annarra sé stefnt í verulega hættu.

Brotþoli nýtur réttarstöðu vitnis í sakamáli og telst ekki vera aðili máls nema með þeirri undantekningu að hann getur haft uppi einkaréttarlega kröfu í málinu og hefur því réttarstöðu aðila máls varðandi þann þátt málsins. Þó nýtur brotþoli nokkurrar sérstöðu sem er frábrugðin stöðu vitnis þar sem hann á eðli máls samkvæmt frekari hagsmuna að gæta en önnur vitni. Réttindi brotþola koma fram í V. kafla laga um meðferð sakamála og felast þau helst í skyldu lögreglu og ákærvalds til að leiðbeina honum um réttindi sín og tilkynna honum ef rannsókn máls er hætt eða það fellt niður, rétti hans til aðgangs að gögnum máls og til að gera einkaréttarkröfu, að ógleymdum

rétti hans til að fá tilnefndan eða skipaðan réttargæslumann sér að kostnaðarlausu að tilteknum skilyrðum uppfylltum. Tilnefning eða skipun réttargæslumanns hefur síðan í för með sér enn frekari réttindi sem réttargæslumaður nýtur í því skyni að gæta hagsmuna brotþola.

11.8.1 SKÝRSLUTAKA FYRIR DÓMI

Samkvæmt 59. gr. laga um meðferð sakamála nr. 88/2008 skal skýrslutaka fara fram fyrir dómi meðan á rannsókn stendur í eftirfarandi tilvikum:

- a. Af brotþola ef rannsókn beinist að broti á XXII. kafla almennra hegningarlaga og hann hefur ekki náð 15 ára aldri þegar rannsókn máls hefst.
- b. Af sakborningi, brotþola eða öðrum vitnum ef lögregla telur það nauðsynlegt til þess að upplýsa mál áður en verjandi fær aðgang að einstökum skjölum eða öðrum gögnum þess.
- c. Af brotþola eða öðrum vitnum ef þau neita að mæta til skýrslutöku hjá lögreglu eða neita að svara spurningum hennar, ætla má að þau komist ekki fyrir dóm við meðferð málsins eða það er talið æskilegt með tilliti til hagsmuna þeirra, svo sem ef um börn er að ræða.

Samkvæmt 9. gr. laga um meðferð sakamála skulu skýrslur af brotþolum yngri en 15 ára fara fram í sérútbúnu húsnæði fyrir skýrslutökur af börnum, nema hagsmunir brotþolans krefjist þess að annar háttur verði hafður á. Enn fremur getur dómari ákveðið að skýrsla skuli tekin af vitni, yngra en 15 ára, í slíku sérútbúnu húsnæði. Dómari getur þar að auki kvatt kunnáttumann sér til aðstoðar þegar taka á skýrslu af barni yngri en 15 ára.

11.8.2 HLOTVERK STARFSFÓLKS BARNAVERNDAR VIÐ SKÝRSLUTÖKUR

Skyldur barnaverndarstarfsmanns fara að mestu leyti eftir því um hvers konar mál og hvers konar skýrslu er að ræða. Rétt þykir að miða við að barnaverndarnefnd sendi ekki fulltrúa sinn ef um minniháttar mál er að ræða nema sérstaklega standi á, svo sem ef foreldrar óska eftir því. Aftur á móti sendi barnaverndarnefnd að jafnaði fulltrúa sinn til að vera viðstaddan skýrslutöku af sakborningi og brotþola þegar skylt er að hefja könnun máls eftir þeim viðmiðum sem nefnd eru hér að framan.

Hlutverk barnaverndarstarfsmanns við skýrslutöku af barni er fyrst og fremst að fylgjast með því hvernig barninu líður og tryggja að skýrslutakan gangi ekki gegn hagsmunum barnsins. Barnaverndarstarfsmaður getur komið með ábendingar eða gert athugasemdir við lögreglu ef ástæða þykir til. Það er mikilvægt að barnaverndarstarfsmaður reyni að meta hvort barn og foreldri fái þær upplýsingar sem þau þurfa á að halda og átti sig á farvegi málsins. Þá þarf barnaverndarstarfsmaður að fylgjast með því sem fram kemur við skýrslutöku og meta hvaða áhrif þær upplýsingar eiga að hafa á barnaverndarmál ef könnun er í gangi, m.a. með því að ræða við barn og foreldri að lokinni skýrslutökunni. Í sumum tilvikum er barni (brotþola) skipaður réttargæslumaður eða barni (sakborningi) skipaður verjandi við upphaf rannsóknar og þá geta barnaverndarstarfsmaður og réttargæslumaður/verjandi rætt þau atriði sem koma til álita við skýrslutöku.

11.9 NIÐURSTAÐA KÖNNUNAR

Þegar könnun máls er lokið skal taka saman greinargerð um málið sbr. 1. mgr. 23. gr. barnaverndarlaga. Ef í gangi eru fleiri barnaverndarmál sem varða börn í sömu fjölskyldu þarf að kanna mál hvers og eins barns sérstaklega. Könnun í máli hvers barns getur verið misviðamikil og tekið mislangan tíma en getur einnig fallið að nokkru leyti saman, t.d. þegar aflað er upplýsinga um foreldri sem hafa svo áhrif í málum allra barnanna.

Undirstrika verður mikilvægi þess að komast að sérstakri niðurstöðu í máli hvers barns fyrir sig. Í 21. gr. reglugerðar nr. 56/2004 er að finna upptalningu á þeim atriðum sem fram þurfa að koma í greinargerð um niðurstöðu könnunar en þau eru:

- Tilkynningar og efni þeirra eða annað tilefni könnunar þegar það á við.
- Ákvörðun um að hefja könnun og tilkynning til forsjáraðila.
- Með hvaða hætti mál var kannað.
- Niðurstöður könnunar.
- Tillögur að heppilegum úrræðum ef við á.

Greinargerð um niðurstöðu könnunar verður alltaf að liggja fyrir áður en beitt er úrræðum á grundvelli barnaverndarlaga.

Mikilvægt er að greinargerðin innihaldi samantekt á því sem fram hefur komið við könnun málsins og að dregnar séu ályktanir af þeim niðurstöðum, en það er grundvöllur þess að þær tillögur sem síðar verða settar fram í áætlun skili árangri. Gert er ráð fyrir því að í greinargerð komi fram faglegt mat starfsmannsins á því í hverju vandi barns eða fjölskyldu þess felst og hvaða leiðir eru vænlegastar til árangurs til þess að ráða þar bót á. Greinargerð skal gera sérstaklega fyrir hvert barn.

Greinargerðina þarf að kynna fyrir forsjáraðilum og barni eftir því sem við á. Rík áhersla er lögð á að niðurstaða könnunarinnar sé skýr – annað hvort er ástæða til frekari afskipta og málið unnið áfram eða ef forsendur eru ekki fyrir hendi, þá er því lokað. Ef niðurstaða könnunar er sú að þörf sé á stuðningi við barnið er greinargerðin einnig góður umræðugrundvöllur við foreldra og eftir atvikum barnið sjálft og verður þannig upphafið að því að gera áætlun um meðferð máls. Í SOF-kerfinu eru ákveðnar leiðbeiningar um niðurstöður könnunar.

11.10 AÐ LOKA MÁLI

Ef könnun leiðir í ljós að aðstæður barns teljast viðunandi og gerð er tillaga um að loka málinu þá ber engu að síður að kynna greinargerð um niðurstöðu könnunar fyrir foreldrum og barni eftir atvikum. Ef barnaverndarnefnd tekur ákvörðun um að loka málinu þá verður að benda aðilum á að þeir geti skotið þeirri ákvörðun til úrskurðarnefndar velferðarmála innan fjögurra vikna frá því að viðkomandi var tilkynnt um ákvörðun nefndarinnar. Hið sama á við þegar máli er lokað á síðari stigum.

12. ÁÆTLUN UM MEÐFERÐ MÁLS

23. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

VI. kafli reglugerðar nr. 56/2004

Verði niðurstaða könnunar barnaverndarmáls sú að þörf sé á stuðningi við barn og mögulega fjölskylduna alla til að bæta umönnun, aðbúnað eða hegðun barnsins, þarf að gera um það skriflega áætlun. Ákvæði þar að lútandi er að finna í barnaverndarlögunum svo og í reglugerð.

12.1 HVERS VEGNA ÁÆTLUN?

Gerð áætlunar er ekki eingöngu mikilvæg til að uppfylla lagaákvæði heldur er hér um ákveðið vinnutæki að ræða. Annars vegar er áætlun merki um skipulögð vinnubrögð þar sem auðvelt er að sjá að hverju er verið að vinna á hverjum tíma. Hins vegar er vinnan að gerð áætlunarinnar mikilvægur ferill í samstarfi við foreldra og barn, þar sem unnið er að því að skýra hver vandinn er, að hvaða breytingum beri að stefna og hvernig eigi að ná fram þeim breytingum. Áætlun gegnir því margþættum tilgangi í vinnslu málsins:

- Skylda skv. 23. gr. b og ákvæðum reglugerðar um málsmeðferð.
- Auðveldar stjórnun og yfirsýn.
- Skapar samfellu í vinnslu máls.
- Er hluti af markvissri vinnslu máls.
- Er tæki til að vinna með barni, fjölskyldu þess og mögulega öðrum.

Lykilatriði við gerð áætlunar er að ná samvinnu við alla sem að málinu koma um gerð hennar og framkvæmd. Náist það samstarf er mun líklegra að markmið áætlunarinnar náist og að barnið og foreldrarnir sjái árangur af því starfi sem unnið er. Gerð áætlunar getur tekið nokkurn tíma þar sem starfsmenn ræða nokkrum sinnum við barnið og foreldrana, saman eða hvert fyrir sig, um þann vanda sem við er að etja; hverju hver einstakur getur breytt, hvaða stuðningur sé nauðsynlegur og hverjir geti veitt hann.

Hér er fyrst og fremst átt við samvinnu við það foreldri sem fer með forsjá barns. Þegar foreldrar sem búa ekki saman fara sameiginlega með forsjá barnsins er sömuleiðis fyrst og fremst átt við samvinnu við það foreldri sem barnið býr hjá þegar rætt er um skriflega áætlun máls. Verður þó að meta þetta í hverju einstöku tilviki, enda hefur það fyrirkomulag orðið algengara að börn dveljist jafnt hjá báðum foreldrum sínum, búi þau ekki saman. Verður í slíkum tilvikum að telja að eðlilegast væri að báðir foreldrar kæmu að gerð áætlunar í því skyni að tryggja að sá stuðningur sem barninu er veittur nýtist sem best. Sé ekki samstarfsvilji fyrir hendi af hálfu umgengnisforeldris myndi þátttaka lögheimilisforeldris nægja svo að áætlun teldist gild. Ef um er að ræða stuðning á heimili umgengnisforeldris er þó nauðsynlegt að samvinna sé af hálfu lögheimilisforeldris einnig.

12.2 HVERJIR TAKA ÞÁTT Í GERÐ ÁÆTLUNAR?

- Barnið – háð aldri og þroska.
- Foreldri/foreldrar.
- Samstarfsaðilar svo sem skóli, heilsugæsla, lögregla o.fl.

Til að ná settu markmiði þarf að tryggja að aðilar málsins, þ.e. barnið (ef við á), foreldrar og starfsmaður barnaverndar, hafi sama skilning á því sem fram kemur í áætluninni. Í því felst að sameiginlegur skilningur sé á þeim vanda sem fram kemur og á því hvernig vinna eigi að jákvæðum breytingum fyrir barnið. Hafa ber í huga að oft á tíðum er verið að fást við vanda sem hefur lengi verið til staðar og það getur tekið langan tíma að breyta aðstæðum barnsins. Áætlunin þarf því að vera sveigjanleg og þau skref sem tekin eru ekki stærri en svo að allir ráði við þau og séu sammála um hvað þau þýða. Mikilvægt er að sett séu fram skýr, hnitmiðuð og mælanleg markmið í áætlun svo að allir sem að áætlanagerðinni koma viti til hvers er ætlast af þeim og að hlutverk hvers og eins sé skýrt. Tímanlega áður en áætlun rennur út þarf að meta hvort markmiðum hennar hafi verið náð, hvort þörf sé á áframhaldandi stuðningi og úrræðum og undirbúa og gera nýja áætlun ef þörf krefur.

Í þeim tilvikum sem aðilum utan fjölskyldunnar er ætlað ákveðið hlutverk, eins og t.d. skóla, getur verið nauðsynlegt að funda sérstaklega með t.d. kennara, foreldrum og barni til að gera sér grein fyrir hvort skólinn geti veitt umbeðinn stuðning eða komið inn í líf barnsins á einhvern annan hátt. Þannig verður einnig skýrt hvaða væntingar eru til skólans um leið og hann tekur þátt í að breyta aðstæðum og líðan barnsins.

Hafa ber í huga að hvert barn er sérstakt mál. Af þessu leiðir að þegar þörf er á stuðningi barnaverndarnefndar gagnvart fleiri en einu barni í sömu fjölskyldu er gerð ein áætlun fyrir hvert barn. Þannig verður auðveldara að horfa á þarfir hvers barns fyrir sig og einnig þau atriði sem foreldrar og/eða aðrir þurfa að sinna sérstaklega fyrir hvert barn þó svo að aðrir þættir verði e.t.v. samhljóða.

12.3 INNIHALD ÁÆTLUNAR UM STUÐNINGSÚRRÆÐI

- Nafn barns, kennitala og heimilisfang.
- Nafn forsjáraðila, kennitala og heimilisfang.
- Niðurstaða könnunar.
- Markmið áætlunar.
- Hlutverk barns.
- Hlutverk forsjáraðila.
- Hlutverk annarra.
- Hlutverk barnaverndarnefndar.
- Hvenær og hvernig skuli meta árangur.
- Tímalengd áætlunar.

Áætlunin á að vera skrifleg og undirrituð af foreldrum, barni ef við á og starfsmanni barnaverndarnefndar.

12.4 EINHLIÐA ÁÆTLUN UM BEITINGU ÞVINGUNAR

Þó að meginreglan í barnaverndarstarfi sé að ná samstarfi við aðila málsins um það sem gera þarf, tekst það ekki í öllum tilvikum. Hafa ber í huga að barn sem orðið er 15 ára er stundum sjálft aðili að máli, þannig að í þeim tilvikum þarf að nást samvinna við bæði foreldra og barn og er þá ekki nægjanlegt að aðeins foreldri sé samþykkt tillögum um stuðning og tilbúið að vinna að áætlun. Náist ekki samkomulag um gerð áætlunar um stuðning skal barnaverndarnefnd semja einhliða áætlun um framvindu máls og beitingu þvingunarúrræða samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga. Þessa áætlun þarf að kynna foreldrum, og barni ef við á, í því skyni að þeim gefist tækifæri til að koma sjónarmiðum sínum á framfæri.

Ef barnaverndarnefnd telur ekki uppfyllt skilyrði til að beita þeim þvingunarúrræðum sem mælt er fyrir um í lögnum ber að loka málinu. Einhliða áætlun skal þannig aðeins kveða á um úrræði sem barnaverndarnefnd hefur heimild til að úrskurða um og koma fram í 26. og 27. gr. barnaverndarlaga. Sem dæmi um ákvæði áætlunar sem ekki er unnt að úrskurða um er áfengis- og vímuefnaeðferð foreldra eða sálfræðiviðtöl. Séu foreldrar til samvinnu um slík atriði en ekki t.d. varðandi vistun (sem unnt er að úrskurða um) er gerð einhliða áætlun um þann þátt málsins sem lýtur að vistun og viðauki hvað aðra þætti varðar sem foreldrar eru tilbúnir að samþykkja.

12.4.1 INNIHALD EINHLIÐA ÁÆTLUNAR UM BEITINGU ÞVINGUNAR

- Nafn barns, kennitala og heimilisfang.
- Nafn forsjáraðila, kennitala og heimilisfang.
- Niðurstaða könnunar.
- Áætlanir um stuðning sem kunna að hafa verið gerðar og mat á árangri þeirra.
- Með hvaða hætti reynt hefur verið að gera áætlun um stuðning.
- Tillögur um beitingu tiltekinna þvingunarúrræða sem nauðsynlegt þykir að grípa til.

12.5 ÁÆTLUN UM UMSJÁ BARNIS Í FÓSTRÍ EÐA VISTUN UTAN HEIMILIS

Ef ráðstöfun barnaverndarnefndar felur í sér að barn eigi að fara af heimilinu og á fóstur- eða meðferðarheimili skal gera skriflega áætlun samkvæmt 33. gr. barnaverndarlaga um að tryggja umsjá barnsins. Þetta á við hvort heldur ráðstöfunin er gerð með samþykki foreldris og barns, ef við á, eða ef beitt er þvingun. Atriði sem þurfa að koma fram í þessari áætlun eru:

- Hvers konar vistun er fyrirhuguð.
- Tímalengd vistunar.
- Markmið vistunar.
- Stuðningur við barnið meðan á vistun stendur.
- Stuðningur við aðra, svo sem fósturforeldra, meðan á vistun stendur.
- Annað sem máli skiptir.

Hér er ekki um að ræða sömu áætlun og gerð er um meðferð málsins sbr. 23. gr. barnaverndarlaga þar sem þessi áætlun snýr eingöngu að umsjá barnsins meðan á vistun stendur.

Barnaverndarstofa hefur gefið út *Staðla fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda* og eru þeir aðgengilegir á bvs.is.

12.6 MÁL UNGMENNA 18–20 ÁRA

Samkvæmt 3. gr. barnaverndarlaga getur barnaverndarnefnd ákveðið, með samþykki ungmennis, að ráðstafanir sem gerðar eru á grundvelli laganna geti haldið eftir að þau eru orðin 18 ára, allt til 20 ára aldurs. Gert er ráð fyrir að fyrst og fremst muni reyna á þetta ákvæði ef ráðstöfun felst í vistun barns utan heimilis, svo sem ef barn er í fóstri þegar það verður 18 ára eða í vistun á meðferðarheimili. Rétt er að barnaverndarnefnd taki frumkvæði að því að meta þörf barns fyrir áframhaldandi ráðstöfun við þessar aðstæður og er hér um að ræða faglegt mat á þörf fyrir áframhaldandi stuðning. Slík ráðstöfun er háð samþykki ungmennis og allt samráð við foreldra og aðra er háð samþykki ungmennisins. Ef um er að ræða úrræði á vegum ríkisins tekur Barnaverndarstofa ákvörðun að fenginni umsókn barnaverndarnefndar. Leitað er umsagnar meðferðarheimilis og lagt mat á hvort barn hafi ríka þörf fyrir sérhæfða meðferð af því tagi sem veitt er á meðferðarheimili og sem barnið er talið geta nýtt sér.

Ef um áframhaldandi ráðstöfun er að ræða er rétt að barnaverndarnefnd geri áætlun um stuðningsaðgerðir í samvinnu við viðkomandi ungmenni.

13. STUÐNINGSÚRRÆÐI

VI. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

Reglugerð nr. 652/2004 um úrræði á ábyrgð sveitarfélaga skv. barnaverndarlögum

Reglugerð nr. 804/2004 um fóstur

Í áætlun um meðferð máls, samkvæmt 23. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002, þarf að koma fram hvert markmiðið með afskiptum barnaverndarnefndar eigi að vera og þá um leið markmiðið með stuðningsúrræðum. Greining þarf að vera góð og markviss og orðalag þess sem á að bæta sömuleiðis. Flest mál sem barnaverndarnefndir fást við varða vanrækslu sem hefur staðið yfir um langt skeið og gera má ráð fyrir að barnið og fjölskylda þess þurfi stuðning í langan tíma. Þá þarf stuðningurinn að taka mið af bæði áhættu- og verndandi þáttum í umhverfi barnsins og það þarf reglulega að meta hvaða árangri stuðningurinn skilar til að ákveða framhaldið.

Í barnaverndarlögum eru úrræði flokkuð annars vegar eftir því hvort veita eigi stuðninginn til barnsins og/eða fjölskyldunnar inni á heimili barnsins eða utan þess með því að fóstur barnið eða vista á meðferðarheimili. Hins vegar eru úrræði flokkuð eftir því hvort um samstarf við foreldra og/eða barn, þegar við á, sé að ræða eða hvort beita þurfi þvingun. Hafa ber í huga að þau úrræði sem talin eru upp í lögum eru aðeins dæmi um þann stuðning sem barnaverndarnefndir eiga að hafa tiltækan. Barnaverndarnefnd getur og þarf ávallt að skoða hvort stuðningur af öðrum toga myndi gagnast barninu og þannig leitast við að sníða viðeigandi úrræði kringum hvert barn en ekki bara leita eftir úrræðum sem þegar eru til. Þar sem vandi barna og fjölskyldna er oft flókinn og langvarandi og snertir marga fjölskyldumeðlimi er sjaldnast nægjanlegt að beita aðeins einu úrræði, heldur þarf að skoða hvernig þau

spila saman og hvernig síðan eitt úrræði tekur við af öðru. Þess vegna er mikilvægt að markmið áætlunar séu mælanleg og skiljanleg þeim sem eiga að taka þátt í þeim.

13.1 SAMNINGUR BARNAVERNDARNEFNDAR UM STUÐNING EÐA BEITINGU ÚRRÆÐIS

Áætlun um meðferð máls, samkvæmt 23. gr. barnaverndarlaga, er fyrst og fremst gerð í samvinnu við foreldri og barn eftir atvikum en stundum einnig að einhverju leyti í samvinnu við þann sem tekur að sér að veita stuðning. Til viðbótar við þetta þá þarf barnaverndarnefnd alltaf að gera sérstakan samning við hvern þann sem tekur að sér að veita barni og/eða fjölskyldu stuðning samkvæmt 24. gr. og XIV. kafla barnaverndarlaga; t.d. tilsjónarmann, persónulegan ráðgjafa, stuðningsfjölskyldu, sérfræðinga sem veita meðferð eða heimili sem tekur barn í vistun í skamman tíma sbr. 5. gr. reglug. nr. 652/2004. Í slíkum samningi koma að einhverju leyti fram þau atriði sem fjallað er um í áætlun um stuðning en í samningnum er einnig að finna ákvæði um réttarstöðu barnaverndarnefndar og þess sem veitir þjónustu sérstaklega.

Í hverjum samningi skal tilgreina meðal annars:

- Nafn þjónustuþega.
- Skilgreiningu og markmið með úrræði.
- Tíma sem úrræði er ætlað að vara, starfshlutfall og vinnuskyldu eftir því sem við á.
- Stuðning við barn og þann sem tekur að sér að veita þjónustu meðan úrræði varir.
- Samráðsfundi.
- Skýrslugerð, skráningu, varðveislu og skil persónuupplýsinga eftir því sem við á.
- Umgengni barns við foreldra og aðra nákomna þegar það á við.
- Greiðslur.
- Þagnarskyldu.
- Uppsagnar- og endurskoðunarákvæði.

Sá sem tekur að sér að veita þjónustu skal haga störfum sínum í fyllsta samræmi við þarfir barns og stuðla að alhliða þroska og heilbrigði barnsins í samræmi við markmið með úrræðinu. Viðkomandi á rétt á að fá þær upplýsingar um barn og fjölskyldu sem nauðsynlegar eru til að gera honum kleift að sinna hlutverki sínu. Allir sem taka að sér að veita þjónustu samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga eru bundnir trúnaði um hagi barns, foreldra og annarra sem koma að máli.

Þá er rétt að minna á að óheimilt er að fela nokkrum að veita barni eða fjölskyldu þjónustu samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga ef viðkomandi hefur hlotið refsisdóm vegna brota á XXII. kafla almennra hegningarlaga (um kynferðisbrot) ef brot hefur beinst gegn einstaklingi sem ekki hefur náð 18 ára aldri.

13.2 STUÐNINGUR INNI Á HEIMILI SAMKVÆMT 24. GR. BARNAVERNDARLAGA

Alla jafna er fyrsti stuðningurinn við barn og/eða fjölskyldu þess veittur inni á heimili barnsins. Á þann hátt verður minnst röskun á högum barnsins, auk þess sem það er í því umhverfi sem gera má ráð fyrir að það eigi eftir að alast upp í.

13.2.1 LEIÐBEINA FORELDRUM UM UPPELDI OG AÐBÚNAÐ BARNIS

Þetta er úrræði sem stundum er notað eitt sér en einnig oft til viðbótar við ýmis önnur úrræði. Til grundvallar liggur niðurstaða könnunar og þessu úrræði, eins og öðrum, þarf að marka ákveðinn tíma og gera ráð fyrir að meta árangurinn og á hvaða hátt. Sá sem veitir leiðbeiningarnar þarf að hafa góða þekkingu á uppeldismálum og vera búinn að skapa það traust sem nauðsynlegt er til að foreldrið geti nýtt sér leiðbeiningarnar. Gera má ráð fyrir að leiðbeiningarnar séu oftast hluti af fjölskylduráðgjöf eða félagslegri ráðgjöf við fjölskylduna og geta falist í reglulegum viðtölum við foreldra eða barn þann tíma sem áætlunin varir. Telji barnaverndarnefnd sig ekki vera í stakk búna til að sinna þessu hlutverki, annað hvort vegna þess að fagþekkingu vanti eða vegna vinnuálags, er unnt að semja við sérfræðinga í einstökum málum, sbr. 14. gr. barnaverndarlaga.

13.2.2 Stuðla að því í samvinnu við hlutaðeigandi stofnanir að beitt verði úrræðum SAMKVÆMT ÖÐRUM LÖGUM

Fjárhagsvandi getur verið hluti af vanda fjölskyldu og/eða barns sem barnaverndarnefnd hefur afskipti af. Ein forsendan fyrir því að takist að breyta aðstæðum barnsins og styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar getur þá verið að leita leiða til að barn komist á leikskóla, tryggja fjölskyldunni öruggt húsnæði, stuðla að bættum fjárhag hennar o.fl. Þessi úrræði eru ekki á höndum barnaverndarnefndar en nefndin getur oft aðstoðað fjölskylduna við að leita réttar síns eða stutt umsóknir um stuðning úr öðrum kerfum, svo sem frá Tryggingastofnun og félagsþjónustu bæði samkvæmt lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991 og lögum um málefni fatlaðs fólks nr. 59/1992. Hlutverk barnaverndarnefndar er þá meðal annars að tryggja að foreldrar sækji um og nýti sér þá þjónustu sem talin er nauðsynleg fyrir barnið.

13.2.3 ÚTVEGA BARNI VIÐEIGANDI STUÐNING EÐA MEÐFERÐ

Hér er átt við annan stuðning en þann sem fram kemur í d-lið 24. gr., svo sem viðtöl hjá sjálfstætt starfandi sérfræðingum, sérstakan stuðning sem tengist námi eða stuðla að því að barnið komist í frekari greiningu og meðferð t.d. á barnageðdeild og Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins. Undir þetta fellur einnig að útvega barni sumardvöl.

13.2.4 ÚTVEGA BARNI EÐA FJÖLSKYLDU TILSJÓNARMANN, PERSÓNULEGAN RÁÐGJAFANA EÐA STUÐNINGSFJÖLSKYLDU

- **Tilsjónarmaður:** Samkvæmt 22. gr. reglugerðar nr. 652/2004 er með tilsjónarmanni átt við einstakling sem fenginn er á vegum barnaverndarnefndar, fyrst og fremst til að aðstoða foreldra við að sinna forsjár- og uppeldisskyldum sínum svo sem best hentar hag og þörfum barns. Lögð

er áhersla á að ganga þurfi frá ráðningu tilsjónarmanns á formlegan hátt sbr. 24. gr. sömu reglugerðar og í 25. gr. er að finna ákvæði um réttindi hans og skyldur.

Engar formlegar menntunarkröfur eru gerðar til tilsjónarmanna. Gert er ráð fyrir að sá sem taki að sér þetta starf hafi ákveðna þekkingu og mögulega reynslu af starfi með börnum og fjölskyldum, sé góður hlustandi og hafi hæfileika til að leiðbeina og miðla þekkingu. Stundum má finna heppilegan tilsjónarmann í umhverfi fjölskyldunnar. Nokkrar barnaverndarnefndir hafa farið þá leið að ráða tilsjónarmann í fasta stöðu sem síðan sinnir nokkrum fjölskyldum og enn aðrir hafa ráðið ákveðinn hóp fólks sem sinnir störfum tilsjónarmanna og velja síðan þann úr hópnum sem best er talinn geta stutt viðkomandi fjölskyldu.

Þegar ákveðið er að styðja fjölskylduna með því að fá tilsjónarmann þarf að ákvarða hvert hlutverk hans er í hverju tilviki og tryggja þarf að öllum sé það ljóst; þ.e. foreldrum, barninu sjálfu eftir því sem við á og tilsjónarmanninum. Jafnframt þarf öllum að vera ljóst að koma tilsjónarmanns inn á heimili sé liður í stuðningsúrræðum barnaverndarnefndar og að hann þurfi að skila skýrslum til nefndarinnar um starf sitt. Tilsjónarmanninum er ætlað að vera inni á heimili fjölskyldunnar þar sem siðir, venjur, viðhorf og samskiptamynstur kunna að vera mjög ólík því sem hann á að venjast. Tilsjónarmaðurinn þarf að hafa möguleika á að ræða vinnu sína og vangaveltur sem henni tengjast við starfsfólk barnaverndarnefndar fá reglulega leiðsögn og handleiðslu og tryggja að markmið vinnunnar séu ætíð í forgrunni. Í áætlun um meðferð málsins þarf að koma fram í hve langan tíma tilsjónarmaður eigi að koma inn á heimilið og hvenær eigi að meta reynsluna af starfinu og hvort markmiðum sem sett hafa verið sé náð.

- **Persónulegur ráðgjafi:** Samkvæmt 23. gr. reglugerðar nr. 652/2004 er með persónulegum ráðgjafa átt við einstakling sem fenginn er á vegum barnaverndarnefndar til að veita barni ráðgjöf og leiðbeiningar í þeim tilgangi að styrkja barnið félagslega og tilfinningalega, svo sem í sambandi við tómsundur, menntun og vinnu. Þá er einnig tekið fram að samband persónulegs ráðgjafa og barns byggist á gagnkvæmu trausti og vinsemd. Lögð er áhersla á að ganga þurfi frá ráðningu persónulegs ráðgjafa á formlegan hátt sbr. 24. gr. sömu reglugerðar og í 25. gr. er að finna ákvæði um réttindi hans og skyldur.

Engar formlegar menntunarkröfur eru gerðar til persónulegs ráðgjafa. Starf hans snýr fyrst og fremst að barninu sjálfu og því þarf viðkomandi að hafa gaman af því að vera með börnum, þekkja áhugamál þeirra og geta hlustað á og tekið þátt í því sem þau eru upptekin af. Um leið þarf hann að geta leiðbeint og hjálpað barni við að kynnast nýjum/öðrum tómsundum og rætt um það sem barnið er upptekið af og vill breyta.

Við gerð áætlunar þar sem gert er ráð fyrir persónulegum ráðgjafa þarf barnið að vera virkur þátttakandi þannig að hugmyndir þess um hverju það vill breyta og hvernig, komi skýrt fram. Við val á persónulegum ráðgjafa þarf að hafa þessi markmið í huga og horfa til þess ef hægt er velja einhvern sem barnið annað hvort þekkir og treystir eða sem hefur einhverja þá eiginleika sem barninu finnst eftirsóknarverðir og geta skapað traust.

Um persónulega ráðgjafa gildir það sama og tilsjónarmenn, þeir þurfa sjálfir að fá stuðning og leiðbeiningar um starf sitt hjá barnaverndarstarfsmanni til að tryggja að markmiðum starfsins sé fylgt en einnig til að persónulegi ráðgjafinn fái möguleika á að ræða sínar tilfinningar og upplifun af starfinu.

- **Stuðningsfjölskylda:** Samkvæmt 26. gr. reglugerðar nr. 652/2004 er með stuðningsfjölskyldu átt við aðila sem er fenginn á vegum barnaverndarnefndar fyrst og fremst til að taka á móti barni, eða í sumum tilvikum barni og foreldrum, á einkaheimili í því skyni m.a. að tryggja öryggi barnsins, léttu álagi af því og fjölskyldu þess og leiðbeina foreldrum og styðja þá í uppeldishlutverkinu. Þar kemur einnig fram að heimilt sé að vista barn hjá stuðningsfjölskyldu í allt að sjö daga samfelld. Nánari ákvæði er tengjast umsóknum, skilyrðum o.fl. er einnig að finna í VI. kafla reglugerðarinnar.

Hugtakið *stuðningsfjölskylda* er einnig að finna í lögum um þjónustu við fatlað fólk með langvarandi stuðningsþarfir nr. 38/2018. Það þarf því að vera ljóst á hvaða lagagrunni verið er að veita barninu og fjölskyldu þess stuðningsfjölskyldu. Þegar um er að ræða úrræði á vegum barnaverndarnefndar gerist það á grundvelli niðurstöðu könnunar og sem liður í áætlun um stuðningsúrræði. Þá er einnig vakin sérstök athygli á því hvernig ganga á frá leyfi til stuðningsfjölskyldna sem vinna fyrir barnaverndarnefndir sbr. fyrrnefnd ákvæði reglugerðar nr. 652/2004.

Stuðningsfjölskyldan þarf að vera tilbúin að taka barnið, og í sumum tilvikum foreldri líka, inn á heimili sitt til dvalar í ákveðinn tíma í einu. Eins og þegar beitt er öðrum úrræðum þarf markmiðið með starfinu að vera öllum ljóst. Starf stuðningsfjölskyldunnar krefst þess að hún myndi nán tengsl við barnið (og í sumum tilvikum fjölskylduna alla), kynnist gleði þess og sorgum og oft á tíðum erfiðri upplifun og reynslu. Markviss handleiðsla er því nauðsynleg um leið og meta þarf reynsluna af starfinu með það í huga að sjá hvort stuðningurinn sé að ná tilætluðum árangri eða hvort breyta þurfi áherslum í starfinu með barnið.

13.2.5 AÐSTOÐA FORELDRA EÐA ÞUNGGAÐA KONU VIÐ AÐ LEITA SÉR MEÐFERÐAR VEGNA VEIKINDA, ÁFENGIS- EÐA VÍMUEFNANEYSLU EÐA ANNARRA PERSÓNULEGRA VANDAMÁLA

Einn liður í áætlun máls er getur verið sá sá að foreldri leiti sér meðferðar. Ef ekki er hægt að fá viðeigandi meðferð þar sem foreldri býr þarf að meta hvort barnaverndarnefnd aðstoði foreldri við að leita sér meðferðar annars staðar eða hvort hægt er að stuðla að því að fá sérfræðing á staðinn sem sinnt getur viðeigandi meðferð. Lögin leggja áherslu á samstarf barnaverndarnefnda við meðferðarstofnanir vegna áfengis- og vímuefnavandamála, geðdeildir og göngudeildir þeirra svo og aðra sem veita geðlæknisfræðilega og sálfræðilega meðferð.

13.3 STUÐNINGUR MEÐ VISTUN BARNIS UTAN HEIMILIS SAMKVÆMT. 25. GR. BARNAVERNDARLAGA

Ástæða er til að undirstrika að vistun utan heimilis ber almennt ekki að nota nema þegar aðrar og mildari stuðningsaðgerðir hafa ekki skilað nægilegum árangri eða ef tryggja þarf öryggi barnsins. Könnunin sem liggur til grundvallar þeirri ákvörðun að vista barnið utan heimilis þarf m.a. að gefa skýra og góða mynd af þörfum barnsins og hvað leggja beri áherslu á í stuðningi við það meðan á vistun stendur. Þegar barn er vistað utan heimilis þarf að gera sérstaka áætlun um trygga umsjá barnsins sbr. 33. gr. barnaverndarlaga. Nánar er fjallað um þessa áætlun í kafla 12.5 um áætlun. Þá ber að hafa til hliðsjónar *staðla fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda* sem Barnaverndarstofa hefur gefið út og hægt er að nálgast á heimasíðu stofunnar.

13.3.1 RÁÐSTÖFUN BARNIS Í FÓSTUR

Upplýsingar um ráðstöfun barns í fóstur, hvort heldur sem er tímabundið eða varanlegt, með samþykki eða án samþykkis foreldris og/eða barns, er að finna í kafla 20 um fósturmál.

13.3.2 VISTUN BARNIS Á STOFNUN EÐA HEIMILI

Upplýsingar um vistun barns á stofnun eða heimili á vegum ríkisins, hvort sem það er með eða án samþykkis foreldris og/eða barns, er að finna í kafla um heimili, stofnanir og önnur úrræði á ábyrgð sveitarfélaga og í kafla 19 um meðferðarheimili.

13.4 SAMÞYKKI FORELDRA OG BARNIS SEM NÁÐ HEFUR 15 ÁRA ALDRI

Í 25. gr. barnaverndarlaga er kveðið á um heimildir barnaverndarnefndar til að taka við forsjá barns eða umsjá þess og ráðstafa barni í fóstur, á meðferðarheimili eða á annan stað sem hentar þörfum þess. Þegar barnaverndarnefnd tekur við forsjá eða umsjá barns á grundvelli fyrrnefndrar greinar þarf að gæta að því að það sé gert skriflega sbr. 48. gr. barnaverndarlaga. Samþykkið þarf að vera undirritað og vottað af tveimur einstaklingum sem staðfesta að bæði barni og foreldrum hafi verið gerð full grein fyrir eðli og réttaráhrifum samþykkisins. Vottar skulu ekki jafnframt vera ábyrgðarmenn málsins.

13.5 HEIMILI OG STOFNANIR Á ÁBYRGÐ SVEITARFÉLAGA SBR. 84. GR. BARNAVERNDARLAGA

Í 84. gr. barnaverndarlaga kemur fram að barnaverndarnefndir skuli hafa tiltæk úrræði til að veita börnum móttöku, hvort heldur sem er í bráðatilvikum eða til að tryggja öryggi þeirra, greina vanda eða vegna ófullnægjandi heimilisaðstæðna. Nánar er fjallað um skilyrði slíkra heimila, leyfisveitingar o.fl. í VII. kafla reglugerðar nr. 652/2004. Barnaverndarnefnd getur falið öðrum aðilum rekstur heimila og annarra úrræða á grundvelli ákvæðisins með þjónustusamningi.

Með *heimili/stofnun* er átt við úrræði sem barnaverndarnefnd setur á laggirnar og ætlað er að starfa í lengri tíma með skipulögðum hætti. Hér er t.d. átt við vistheimili eða sambýli þar sem ráðið er ákveðið starfsfólk og markmið starfseminnar eru skýr.

Með *öðru úrræði* er átt við að ákveðnum aðilum, vistforeldrum, er falið að taka við barni til dvalar í ákveðinn tíma. Hér getur verið um að ræða ættingja, svo sem forsjárlaust foreldri, afa og ömmu o.fl. eða

aðila sem barnið þekkir ekki. Vistun af þessu tagi er að jafnaði ekki ætlað að standa lengur en þrjá mánuði.

Umsóknir um þessi úrræði þarf að senda til Barnaverndarstofu. Oftast nær á vistun barns sér einhvern aðdraganda þannig að tími gefst til að undirbúa barnið fyrir vistunina, sækja um leyfi fyrir úrræðinu til Barnaverndarstofu og undirbúa vistforeldra. Hins vegar getur komið fyrir að ekki gefist tími til að vinna málið á þennan hátt því barnið þarf fyrirvaralaust á vistun að halda. Í slíkum tilvikum er heimilt samkvæmt 44. gr. reglugerðarinnar að vista börn í undantekningartilvikum áður en leyfi Barnaverndarstofu liggur fyrir. Í þeim tilvikum þarf að senda Barnaverndarstofu tilkynningu um vistunina á sérstöku eyðublaði sem finna má á heimasíðu stofunnar, bvs.is.

Athuga þarf sérstaklega að í þessum tilvikum skal senda umsókn um leyfi skv. 84. gr. barnaverndarlaga ásamt öllum gögnum til Barnaverndarstofu innan 7 daga frá því að vistun hefst, eða beiðni um fósturheimili ef viðkomandi hefur áður hlotið leyfi Barnaverndarstofu til að taka börn í fóstur.

Hlutverk Barnaverndarstofu er að veita leyfi til reksturs úrræða á grundvelli 84. gr. barnaverndarlaga. en hlutverk barnaverndarnefnda er að gæta að því að vistun einstaka barna í slíkum úrræðum samræmist þeim kröfum sem fram koma í barnaverndarlögum. Unnt er að óska eftir framlengingu leyfis og metur Barnaverndarstofa þá hvaða gögn eru nauðsynleg. Leyfi til reksturs heimilis/stofnunar er veitt til allt að eins árs við fyrstu umsókn en unnt er að endurnýja slíkt leyfi til allt að fimm ára. Leyfi til reksturs annarra úrræða er veitt til eins árs í senn.

14. ÞVINGUNARÚRRÆÐI

26. – 29. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

2. mgr. 30. gr., 2. mgr. 34. gr. og 37. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

VIII., XI. og XII. kafli barnaverndarlaga

VII. kafli reglugerðar nr. 56/2004

Stjórnsýslulög nr. 37/1993

Barnaverndarlög heimila ákveðin þvingunarúrræði þegar talið er að hagsmunir barns verði ekki tryggðir á annan hátt.

14.1 MARKMIÐ ÞVINGUNARÚRRÆÐA

Markmiðið með úrræði án samþykkis foreldra og/eða barns er að barn fái þann stuðning sem talinn er nauðsynlegur þrátt fyrir að forsjáraðilar og jafnvel barnið sjálft séu því andvíg. Í sumum tilvikum getur verið um að ræða að barnið óski eftir ákveðnum stuðningi en foreldri sé andvíg því, eða öfugt, þ.e. að foreldrar óska eftir úrræði fyrir barn sitt en barnið, sem orðið er 15 ára, er því andvíg.

Hafa ber í huga að úrræði án samþykkis skal aldrei beita nema að vægari úrræði hafi verið reynd og ekki borið tilætlaðan árangur eða þá að sýnt þykir að vægari úrræði muni ekki duga. Stundum eru foreldrar reiðubúnir að samþykkja tiltekin úrræði, t.d. ráðstöfun barns í fóstur í eitt ár, en ekki úrræði sem barnaverndarnefnd gerir tillögu um, svo sem að foreldri afsali sér forsjá svo unnt verði að ráðstafa barni í varanlegt fóstur. Barnaverndarnefnd verður í slíkum tilvikum að meta sérstaklega hvort vægara úrræði

tryggi hagsmuni barnsins og mæti þörfum þess með viðunandi hætti. Ef ekki getur þurft að grípa til þvingunar.

Barnaverndarnefnd hefur heimild til að úrskurða um beitingu þvingunar í ákveðnum tilvikum sbr. 26. og 27. gr. barnaverndarlaga en ef um er að ræða lengri vistun barns utan heimilis en 2 mánuði, sbr. 28. gr. eða forsjársviptingu sbr. 29. gr., þá þarf barnaverndarnefnd að leita til dómstóls. Barnaverndarnefnd getur einnig í öðrum tilvikum þurft að kveða upp úrskurð ef ekki næst samvinna við aðila máls, svo sem um umgengni við barn í fóstri eða á meðferðarheimili.

14.2 NEYÐARRÁÐSTAFANIR

Meginregla barnaverndarlaga er sú að viðhafa skuli ákveðna málsmeðferð áður en gripið er til þvingunarúrræða, svo sem að leiðbeina aðilum, kynna þeim gögn og gefa þeim kost á að tjá sig. Ef ljóst þykir að barni stafi hættu af því að fara þessa leið er hægt að grípa strax til ráðstöfunar sbr. 31. gr. barnaverndarlaga. Þær ráðstafanir sem hér koma aðallega til skoðunar eru þær sem varða töku barns af heimili eða kyrretningu þess á stað þar sem það er. Hér geta þó komið til álita allar ráðstafanir barnaverndarnefnda sem annars þyrfti að úrskurða um, svo sem að stöðva för barns úr landi eða stöðva umgengni við barn í fóstri. Dæmi um aðstæður þar sem reynt getur á ákvæði um neyðarráðstöfun samkvæmt 31. gr. eru t.d.:

- Barnaverndarstarfsmaður er kallaður út með lögreglu á heimili þar sem er mikil vímuefnaneysla eða ofbeldi, barn er í reiðileysi og hefur þörf fyrir að komast í öryggi.
- Nauðsynlegt þykir að vista barn sem orðið er 15 ára með litlum fyrirvara, t.d. á neyðarvistun Stuðla.
- Barn er í vistun utan heimilis og annað hvort foreldri eða barnið sjálf, ef það er orðið 15 ára, afturkallar samþykki sitt fyrir vistun sem engu að síður er talin nauðsynleg.
- Nauðsynlegt þykir að fara með barn til sérstakrar rannsóknar eða skoðunar, t.d. í Barnahús vegna gruns um kynferðisofbeldi, og varasamt þykir að foreldri viti af því fyrir en um leið og það gerist eða um leið og rannsókn er lokið.
- Samkomulag eða úrskurður gildir um umgengni við kynforeldri eða aðra nákomna og nauðsynlegt þykir að sú umgengni verði stöðvuð. Ef ekki næst samkomulag um nýtt fyrirkomulag þarf að beita neyðarráðstöfun þar til úrskurðað hefur verið um breytingu á umgengni.

Formaður barnaverndarnefndar, eða starfsmaður í umboði hans, getur gripið til neyðarráðstöfunar. Mikilvægt er að fjalla um þetta í reglum barnaverndarnefndar um umboð starfsmanna samkvæmt 14. gr. barnaverndarlaga. en formaður getur líka veitt starfsmanni umboð í tilteknu máli ef aðstæður krefjast. Um leið og ákvörðun er tekin, eða svo fljótt á eftir sem unnt er, þarf að kynna hana foreldri og barni ef við á og leiðbeina um framhaldið.

Eftir að gripið hefur verið til neyðarráðstöfunar verður barnaverndarnefnd að taka málið til meðferðar án tafar. Ekki er gert ráð fyrir að nefndin úrskurði sérstaklega um neyðarráðstöfunina sem slíka en mikilvægt er að fjalla um hana á næsta fundi nefndarinnar og færa til bókar ásamt þeim rökum sem lágu til grundvallar. Barnaverndarnefnd þarf einnig að horfa fram í tímann og meta hvort ástæða er til að grípa

til frekari aðgerða og hefur nefndin 14 daga til að komast að niðurstöðu um þetta. Ef barnaverndarnefnd telur þörf fyrir áframhaldandi ráðstöfun, svo sem lengri vistun utan heimilis, þá er rétt að leitast við að gera skriflega áætlun um stuðningsúrræði. Náist ekki samkomulag um beitingu stuðningsúrræða verður barnaverndarnefnd að kveða upp úrskurð um frekari ráðstafanir innan 14 daga frá því að gripið var til neyðarráðstöfunar. Um undirbúning þess úrskurðar gilda hefðbundnar málsmeðferðarreglur. Ef úrskurður barnaverndarnefndar liggur ekki fyrir innan 14 daga fellur neyðarráðstöfun úr gildi.

14.3 STAÐA BARNSINS Í ÞVINGUNARMÁLUM

Vísað er til þess sem áður hefur verið sagt um samvinnu við barn en mikilvægt er að huga að þátttöku barns áður en gripið er til þvingunar með hliðsjón af aldri þess og þroska. Eins og áður hefur komið fram skal að jafnaði skipa barni talsmann áður en gripið er til ráðstafana sem fela í sér vistun barns utan heimilis og á þetta sérstaklega við þegar um þvingun er að ræða.

Eins og fram kemur í 46. gr. barnaverndarlaga er barn sem orðið er 15 ára sjálft aðili að máli þegar um er að ræða vistanir utan heimilis, endurskoðun á þeim eða umgengni meðan barn er í fóstri eða á heimili eða stofnun, þ.e. ákvæði á grundvelli 25., 27., 2. mgr. 34., 74. og 81. gr. barnaverndarlaga.

Þegar um er að ræða tímabundna vistun barns utan heimilis er barn sem náð hefur 15 ára aldri aðili málsins með sama hætti og forsjáraðili. Ef barn samþykkir ekki ráðstöfun sem barnaverndarnefnd telur nauðsynlega þarf að beita þvingun. Barnið getur þá óskað eftir styrk til að greiða lögmannsaðstoð, það á rétt á að fá leiðbeiningar um málsmeðferð, réttindi og skyldur; barnið á rétt á gögnum og upplýsingum og það nýtur andmælaréttar áður en ákvörðun er tekin. Þannig á barnið rétt á að mæta á fund barnaverndarnefndar ef um er að ræða ákvörðun samkvæmt 27. gr. og úrskurð skal tilkynna barninu og benda því á rétt til málskots. Ef um er að ræða lengri vistun þá beinir barnaverndarnefnd kröfu til dómstóls og krafan beinist að þeim sem samþykkir ekki vistunina. Ef foreldri samþykkir þá beinist krafan eingöngu að barninu og málið er rekið gegn barninu sem alla jafna nýtur lögmannsaðstoðar og hefur gjafvörn.

Sérregla gildir um aðkomu barna að forsjárviptingarmálum. Samkvæmt 55. gr. barnaverndarlaga þá skal tilkynna barni um höfðun sviptingarmáls og gefa barninu kost á að gæta réttar síns. Er barninu heimilt að ganga inn í mál með meðalgöngustefnu en hér er um að ræða réttarfarsúrræði samkvæmt lögum nr. 91/1991 um meðferð einkamála í héraði þar sem einstaklingi er heimilt að ganga inn í mál annarra ef úrslit þess skipta hann máli að lögum. Viðkomandi getur þá haft uppi kröfur um að dómur falli þannig að réttur hans verði verndaður. Ef 15 ára barn velur að gerast ekki aðili með þessum hætti að forsjárviptingarmáli skal engu að síður gefa barninu kost á að tjá sig um málið.

14.4 UNDIRBÚNINGUR ÞVINGUNAR – MÁLSMEÐFERÐ

14.4.1 ÚRSKURÐUR BARNAVERNDARNEFNDAR

Samkvæmt 14. gr. barnaverndarlaga getur barnaverndarnefnd ekki framselt til starfsmanna sinna vald til að kveða upp úrskurði um þvingun. Ef ekki tekst að gera áætlun um fullnægjandi stuðningsaðgerðir þá semur barnaverndarstarfsmaður einhliða áætlun um beitingu þvingunar þar sem m.a. koma fram tillögur um beitingu tiltekinna þvingunarúrræða sem nauðsynlegt þykir að grípa til.

Einhliða áætlun um beitingu þvingunar þarf að kynna fyrir foreldrum, og barni ef við á, tímanlega fyrir þann fund barnaverndarnefndar þar sem ráðgert er að taka málið fyrir. Engin ákveðin tímamörk eru sett í þessum efnum en leggja verður áherslu á að gefa aðilum eins mikið svigrúm og hægt er til að fara yfir áætlunina, leita sér aðstoðar og móta sín sjónarmið. Samkvæmt 18. gr. stjórnslulaga getur aðili á hvaða stigi málsmeðferðar sem er krafist þess að afgreiðslu málsins sé frestað þar til honum hefur gefist tími til þess að kynna sér gögn málsins og gera grein fyrir afstöðu sinni. Hér verður sem endranær að meta hvert mál fyrir sig og veita hæfilega fresti miðað við stöðu máls og hagsmuni barns.

Með áætlun um beitingu þvingunar þarf einnig almennt að láta fylgja afrit af öllum gögnum sem málið varða og koma til álita við úrlausn þess. Ef aðilar hafa áður fengið afrit gagna er óþarfi að láta þau fylgja nema sérstaklega sé óskað eftir því. Þá getur barnaverndarnefnd með rökstuddum úrskurði takmarkað aðgang aðila að tilteknum gögnum ef hún telur að aðgangur geti skaðað hagsmuni barns og samband þess við foreldra og aðra. Nefndin getur úrskurðað að aðilar og lögmenn þeirra geti kynnt sér skjöl og önnur gögn án þess að þau séu afhent.

Ef lögfræðingur á ekki sæti í barnaverndarnefnd þá er skylt að kalla til lögfræðing áður en kveðinn er upp úrskurður samkvæmt 26. og 27. gr. barnaverndarlaga. Mikilvægt er að nefndarmenn reyni að undirbúa sig fyrir fund barnaverndarnefndar, m.a. með því að kynna sér þau mál sem tekin verða fyrir. Almennt á ekki að fara með gögn barnaverndarmáls eða afrit þeirra út af starfsstöð barnaverndarnefndar en nefndarmönnum og starfsmönnum er það þó heimilt í skýrum og afmörkuðum tilgangi, m.a. til að undirbúa fund nefndar. Ef þetta er gert verður hver og einn að gæta þess sérstaklega að óviðkomandi hafi ekki aðgang að gögnunum og sjá til þess að gögnum verði skilað aftur á starfsstöð svo fljótt sem verða má.

14.4.2 STYRKUR TIL AÐ GREIÐA FYRIR LÖGMANNSAÐSTOÐ

Samkvæmt 2. mgr. 47. gr. barnaverndarlaga skal barnaverndarnefnd veita foreldrum og barni sem er aðili máls fjárstyrk til að greiða fyrir lögmannaástoð áður en barnaverndarnefnd kveður upp úrskurð. Í einhverjum tilvikum velja foreldrar að leita aðstoðar lögmanns fljótlega eftir að barnaverndarmál fer í gang og spurning getur vaknað um rétt til að fá styrk ef ekki er gripið til þvingunarúrræðis í málinu. Þótt foreldri geti þótt stuðningur af því að hafa lögmann sér til aðstoðar meðan mál er í könnun eða við gerð áætlunar um stuðningsúrræði, er barnaverndarnefnd ekki skylt að veita styrk til að greiða fyrir lögmannaástoð í þessum tilvikum. Ef niðurstaða könnunar felur hins vegar í sér tillögu um beitingu þvingunar eða gerð er einhliða áætlun um beitingu þvingunar, þá er alla jafna rétt að gera ráð fyrir að unnt sé að sækja um styrk, jafnvel þó máli ljúki svo síðar með því að samvinna takist um stuðningsúrræði.

Styrk skal veita í samræmi við reglur sem barnaverndarnefnd setur og í reglum skal taka tillit til efnahags foreldra, eðlis og umfangs málsins. Markmið þessa ákvæðis er að fjárhagur fólks hindri það ekki í að njóta lögmannaástoðar og verður mat á fjárhag viðkomandi að ráða mestu um hvort styrkur sé veittur og einnig hversu hár hann skuli vera. Þannig er óheimilt við ákvörðun styrks að meta hvort barnaverndarnefnd telji málarekstur þjóna hagsmunum barns eða ekki. Í reglum barnaverndarnefndar er óheimilt að takmarka rétt aðila til að fá styrk með því að krefjast þess að samið sé um fjárhæð fyrirfram

eða með því að setja reglur um hámarksfjárhæðir styrkja. Í reglunum skal einungis setja fram viðmið sem leiða til samræmis í framkvæmd og skilvirkni, svo sem um hvaða gögn eiga að fylgja umsókn um styrk. Barnaverndarnefnd verður svo að fjalla um hvert mál fyrir sig en grundvallaratriði við ákvörðun um fjárhæð styrks er mat á hæfilegu vinnuframlagi lögmanns við að gæta hagsmuna aðila í tilteknu máli. Við mat á því má kalla eftir rökstuðningi fyrir kröfu um ákveðinn styrk og almennum upplýsingum um í hverju vinnuframlag lögmannsins hafi verið fólgið.

14.4.3 FRÁGANGUR ÚRSKURÐAR

Samkvæmt 2. mgr. 49. gr. barnaverndarlaga skulu fjórir nefndarmenn hið fæsta standa að úrskurði barnaverndarnefndar. Nefndarmenn sem ekki standa að úrskurði geta ýmist setið hjá við atkvæðagreiðslu eða skilað sératkvæði.

Úrskurður skal vera skriflegur og rökstuddur og eftirfarandi atriði þurfa að koma fram:

- Hvenær og hvar úrskurður er kveðinn upp og í hvaða máli.
- Hverjir eru aðilar málsins.
- Hvaða gögn liggja til grundvallar.
- Nákvæmir málavextir frá því að mál hófst.
- Stuðningsaðgerðir sem reyndar hafa verið og árangur þeirra.
- Áætlanir.
- Aðdragandi úrskurðar, þ.m.t. hvenær og hvernig einhliða áætlun var kynnt aðilum og sjónarmið þeirra ef þau liggja fyrir, undirbúningur fundar og önnur atriði um undirbúning þvingunar.
- Sjónarmið aðila.
- Forsendur og niðurstaða.
- Heimild til að skjóta úrskurði til úrskurðarnefndar velferðarmála eða heimild til að bera úrskurð undir dómstól innan fjögurra vikna skv. 27. gr.

Úrskurð skal tilkynna með ábyrgðarbréfi eða á annan jafn tryggilegan hátt.

14.4.4 AÐRAR STJÓRNSÝSLUÁKVARÐANIR BARNAVERNDARNEFNDAR

Í barnaverndarlögunum er tekið fram að reglur um málsmeðferð eigi fyrst og fremst við þegar barnaverndarnefnd kveður upp úrskurð. Í ýmsum öðrum tilvikum þarf jafnframt að gæta að almennum málsmeðferðarreglum; svo sem leiðbeiningarskyldu, rétti til aðgangs að gögnum og andmælarétti. Sérstaklega er mikilvægt að benda aðilum á heimildina til að kæra ákvörðun til kærunefndar barnaverndarmála. Þetta á til dæmis við um eftirfarandi ákvarðanir:

- Ákvörðun um nafnleynd skv. 19. gr. barnaverndarlaga og 13. gr. reglugerðar nr. 56/2004.
- Ákvörðun um að loka barnaverndarmáli.
- Ákvörðun um styrk til foreldris til að greiða lögmannaástoð skv. 47. gr. barnaverndarlaga.
- Synjun á beiðni nákomins ættingja um að taka barn í fóstur skv. 18. gr. reglugerðar nr. 804/2002 um fóstur.

14.5 ÚRSKURÐUR DÓMSTÓLS SAMKVÆMT 28. GR. BARNAVERNDARLAGA

Samkvæmt 28. gr. barnaverndarlaga getur barnaverndarnefnd gert kröfu um vistun barns fyrir dómi og héraðsdómur úrskurðað um vistun utan heimilis í allt að 12 mánuði í senn. Ákvörðun um að leita til dómstóls er undirbúin með svipuðum hætti og úrskurður barnaverndarnefndar en nefnd getur ekki framselt til starfsmanns heimild til að ákveða þetta. Starfsmaður gerir því einhliða áætlun um beitingu þvingunar, aðilum er gefinn kostur á að mæta á fund nefndarinnar sem tekur svo ákvörðun um hvort hún telji skilyrði þvingunar uppfyllt.

Barnaverndarnefnd getur falið starfsmanni sínum og/eða lögmanni að hrinda ákvörðun í framkvæmd. Beint er skriflegri beiðni til héraðsdóms þar sem þarf að koma fram:

- Nafn þess sem krafa beinist að, kennitala, lögheimili og dvalarstaður.
- Nafn forsjáraðila ef krafa beinist að barni, kennitala, lögheimili og dvalarstaður.
- Hvaða krafa er gerð, t.d. um tímalengd vistunar.
- Lýsing á málsatvikum og rökstuðningur fyrir kröfum.

Beiðninni skulu svo fylgja nauðsynleg gögn sem varpa ljósi á málið. Mikilvægt er að barnaverndarnefnd fylgi málinu vel eftir, t.d. með því að mæta við þinghöld í málinu. Sérstakar reglur um meðferð þessara mála er að öðru leyti að finna í XI. kafla, sbr. X. kafla barnaverndarlaganna.

14.5.1 MÁLSHÖFÐUN SAMKVÆMT 29. GR. BARNAVERNDARLAGA

Samkvæmt 29. gr. barnaverndarlaga getur barnaverndarnefnd höfðað mál fyrir dómi og krafist þess að foreldri verði svipt forsjá barns síns. Ákvörðun um málshöfðun er undirbúin með svipuðum hætti og úrskurður barnaverndarnefndar og ákvörðun um að leita til dómstóls samkvæmt 28. gr. laganna.

Gera má ráð fyrir að barnaverndarnefnd feli alltaf lögmanni að reka mál um forsjárviptingu. Mikilvægt er að undirstrika að barnaverndarstarfsmaður verður jafnframt að vinna málið áfram þrátt fyrir málshöfðun. Hér getur þurft að taka ýmsar ákvarðanir, t.d. um vistun barns meðan mál er rekið og um umgengni, nýjar tilkynningar geta borist sem þörf er á að kanna og alltaf þarf að vera vakandi fyrir þeim möguleika að gera áætlun um stuðningsaðgerðir ef svigrúm skapast til að mæta þörfum barns með þeim hætti. Það er því nauðsynlegt fyrir barnaverndarnefnd að eiga nána og góða samvinnu við lögmann sem rekur forsjárviptingarmál allan tímann meðan málið er í gangi og að fylgjast vel með rekstri málsins, m.a. með því að mæta í þinghöld. Almennt gilda um þessi mál reglur laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála í héraði en sérstakar reglur um meðferð forsjárviptingarmála er að öðru leyti að finna í X. kafla barnaverndarlaga.

14.5.2 EIN RÁÐSTÖFUN TEKUR VIÐ AF ANNARRI SAMKVÆMT 2. MGR. 28. GR. BARNAVERNDARLAGA

Í barnaverndarlögum er reynt að tryggja samfellu í vinnslu barnaverndarmáls. Í þeim tilvikum þegar nauðsynlegt reynist að vista barn utan heimilis er mikilvægt að tryggja stöðugleika fyrir barnið og að rof verði ekki á vistun meðan verið er að taka ákvarðanir um framlengingu vistunar. Um þetta er m.a. fjallað

í 2. mgr. 28. gr. laganna sem vísar bæði til framlengingar á úrskurðum barnaverndarnefnda og úrskurðum dómstóls. Til nánari skýringar:

- Barnaverndarnefnd getur úrskurðað um vistun í allt að 2 mánuði skv. 27. gr. – ef nefndin leggur fram beiðni til dómstóls um framlengingu vistunar, eða höfðar forsjársviptingarmál innan þess tíma, þá helst ráðstöfun þar til úrskurður eða dómur liggur fyrir.
- Dómstóll getur úrskurðað um vistun í allt að 12 mánuði í senn skv. 28. gr. – ef barnaverndarnefnd grípur til áðurnefndra aðgerða áður en vistunartími er liðinn þá helst ráðstöfun þar til úrskurður eða dómur liggur fyrir.

14.5.3 KRAFA UM SVIPTINGU SJÁLFRÆÐIS SAMKVÆMT 30. GR. BARNAVERNDARLAGA

Ef könnun barnaverndarnefndar leiðir í ljós að þunguð kona stofnar heilsu eða lífi ófædds barns síns í hættu með lífernri sínu og nefndin telur að stuðningsúrræði komi ekki að gagni; þá getur barnaverndarnefnd sett fram kröfu um sviptingu sjálfræðis konunnar í því skyni að koma henni til aðhlyningar og meðferðar á viðeigandi stofnun. Ákvörðun um að leita til dómstóls er undirbúin með svipuðum hætti og úrskurður barnaverndarnefndar. Um meðferð þessara mála gilda ákvæði lögræðis laga nr. 71/1997.

Áður en gripið er til þessa úrræðis er rétt að tryggja gott samstarf við það sjúkrahús eða stofnun sem óskað er eftir að konan vistist á. Þetta samstarf er oft viðkvæmt og til að árangur af ráðstöfuninni náist þarf að tryggja að barnaverndarnefnd og viðkomandi stofnun vinni að sama markmiði og að konan fái þá aðstoð sem talin er nauðsynleg fyrir hið ófædda barn.

14.5.4 KRAFA UM BROTTVIKNINGU HEIMILISMANNS OG NÁLGUNARBANN SAMKVÆMT 37. GR. BARNAVERNDARLAGA

Ef barnaverndarnefnd þykir barni háski búinn af háttsemi eða framferði manns, svo sem vegna ofbeldis, ógnana eða hótana eða vegna vímuefnaneyslu eða annars athæfis; getur nefndin krafist þess fyrir dómi að viðkomandi verði bannað að koma á tiltekinn stað eða svæði, veita eftirför, heimsækja eða setja sig með öðrum hætti í samband við barn. Með sama hætti er hægt að krefjast þess að manni verði bönnuð dvöl á heimili ef barnaverndarnefnd telur það nauðsynlegt vegna hagsmuna barns. Hér er um að ræða víðtækari heimildir en lögregla hefur til að gera kröfu um nálgunarbann og mikilvægt að barnaverndarnefnd meti og grípi að eigin frumkvæði til þessa úrræðis ef það á við. Um málsmeðferðina gilda að öðru leyti ákvæði laga um nálgunarbann og brottvísun af heimili nr. 85/2011.

14.6 ÞVINGUNARÚRRÆÐI INNI Á HEIMILI

Þau úrræði sem barnaverndarnefnd getur beitt inni á heimili barns gegn vilja foreldranna, miða fyrst og fremst að því að tryggja öryggi barnsins og/eða tryggja að barnið fái ákveðna þjónustu. Þessi úrræði eiga við ef stuðningsúrræði hafa ekki skilað árangri eða barnaverndarnefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu að þau séu ófullnægjandi. Hafa ber í huga að sömu úrræðum er einnig hægt að beita ef samvinna næst um þau. Úrræðin eru talin upp í 26. gr. barnaverndarlaga.

14.6.1 EFTIRLIT MEÐ HEIMILI

Markmiðið með eftirliti með heimili getur verið að ganga úr skugga um hvernig umönnun og aðbúnaði barnsins sé háttáð og hvort aðstæður á heimilinu séu viðunandi. Eftirlit með heimili felur í sér reglulegar heimsóknir barnaverndarnefndar á heimili. Einnig er mögulegt að beita þessu úrræði með öðrum hætti, t.d. með því að fylgjast með barni með öflun upplýsinga frá dagvistun, leikskóla eða öðrum þar til bærum aðilum. Eftirlit með barni á þessum stofnunum hefur talsverða þýðingu í framkvæmd. Þegar ákvörðun er tekin um eftirlit þarf að vera ljóst að hverju eftirlitið á að beinast og eins á hvern hátt það á að fara fram. Í þeim tilvikum sem eftirlit fer fram utan heimilis er starfsfólk barnaverndarnefndar í samvinnu við starfsfólk leikskóla og óskar reglulega eftir tilteknum upplýsingum frá leikskólanum um þau atriði í umönnun barns sem verið er að fylgjast með. Við ákvörðun um eftirlit þarf einnig að hafa í huga að eftirlitið eitt og sér veitir barni sem býr við erfiðar aðstæður takmakaða vörn þar sem tíðni eftirlitsins verður ætíð takmörkuð.

14.6.2 FYRIRMÆLI UM AÐBÚNAÐ OG UMÖNNUN BARN; SVO SEM DAGVISTUN, SKÓLASÓKN, LÆKNISÞJÓNUSTU, RANNSÓKN, MEÐFERÐ EÐA ÞJÁLFUN

Markmiðið með þvingunarákvörðun á þessum grundvelli er fyrst og fremst að reyna að tryggja að barn fái ákveðna þjónustu sem því er talin nauðsynleg. Um gæti verið að ræða læknisaðgerð eða meðferð sem foreldrar eru ósáttir við vegna eigin trúarskoðana eða annarra viðhorfa. Í slíkum tilvikum getur verið rétt að leita eftir mati fleiri en eins sérfræðings á því hvort umrædd aðgerð sé nauðsynleg eða hvort hægt sé að veita barninu annars konar meðferð sem ekki stríðir gegn skoðunum foreldra. Hér er ekki um að ræða heimild til að taka barn úr umsjá foreldris heldur til að úrskurða um ágreining sem kann að vera uppi um þörf barns fyrir tiltekna umönnun. Í reynd þjóna slík fyrirmæli oft en ekki því markmiði að gefa foreldrum kost á að fara að fyrirmælum barnaverndarnefndar um tiltekin atriði áður en gripið er til frekari ráðstafana.

14.6.3 ÁKVÖRÐUN UM AÐ HEIMILT SÉ AÐ LÁTA AÐILUM Í TÉ UPPLÝSINGAR

Heimild þessi gildir aðeins gagnvart þeim sem vinna með mál viðkomandi barns og nefndir eru í 2. mgr. 17. gr. og 18. gr. barnaverndarlaga. Er þar t.d. átt við lögreglu, leikskólakennara og aðra sem stöðu sinnar og starfa vegna hafa afskipti af málum barnsins. Er þá heimilt að úrskurða um að fyrrgreindum aðilum verði veittar upplýsingar um líðan barns eða meðferð máls ef það er talið nauðsynlegt vegna hagsmuna barnsins.

14.6.4 ÁKVÖRÐUN UM AÐ EKKI MEGI FARA MEÐ BARN ÚR LANDI

Þetta á við í tilvikum þar sem barnaverndarnefnd er að vinna að máli og foreldrar ákveða að flytja með barnið úr landi í aðstæður þar sem umönnun og aðbúnaður barns er ótryggur eða óviðunandi eða barnið jafnvel getur verið í hættu. Þetta á hins vegar ekki við þegar foreldri sem á í forsjárdeilu ætlar með barn úr landi. Í þeim tilvikum getur dómari í forsjármáli kveðið á um að ekki megi fara með barn úr landi sbr. 35. gr. barnalaga nr. 76/2003.

14.7 ÞVINGUNARÚRRÆÐI UTAN HEIMILIS

Ef stuðningsúrræði hafa ekki skilað árangri, eða eftir atvikum barnaverndarnefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu að þau séu ófullnægjandi og brýnir hagsmunir barns mæla með því, getur barnaverndarnefnd hlutast til um vistun barns utan heimilis.

14.7.1 ÚRSKURÐUR BARNAVERNDARNEFNDAR UM VISTUN Í ALLT AÐ TVO MÁNUÐI

Heimild barnaverndarnefndar til að úrskurða um vistun í skamman tíma er að finna í 27. gr. barnaverndarlaga og á við þegar ljóst þykir að barnið fái ekki viðunandi umönnun á heimili sínu, aðstæður þess séu óviðunandi eða það í hættu. Ákvarðanir sem teknar eru samkvæmt þessari grein eru tímabundnar og ekki ætlað að standa lengur en tvo mánuði. Sá tími er einkum ætlaður til þess að hægt sé að gera þær athuganir á barninu og aðstæðum þess sem þarf til að unnt sé að meta og fara með málið fyrir dóm ef forsendur eru taldar vera fyrir hendi. Einnig getur þessi tími í einstökum tilvikum verið nægilegur til að bæta aðstæður og umönnun barnsins þannig að það geti snúið aftur á heimili sitt. Í 27. gr. er gerður greinarmunur á kyrrsetningu barns og töku barns af heimili:

- **Kveðið á um að barn skuli vera kyrrt á þeim stað þar sem það dvelst í allt að tvo mánuði.**

Markmiðið með þessu ákvæði er að stuðla að stöðugleika í lífi barns. Hér er fyrst og fremst átt við þær aðstæður að foreldrar sem hafa samþykkt ráðstafanir skv. 1. mgr. 25. gr. skipta um skoðun og óska eftir að barnið sem er í fóstri eða á meðferðarheimili komi aftur heim. Telji barnaverndarnefnd að hagsmunum barnsins sé best borgið með áframhaldandi vistun getur nefndin kveðið upp úrskurð en á þeim tíma er unnt að meta þarfir og stöðu barnsins frekar. Ef nefndin kemst að þeirri niðurstöðu að hagsmunum barnsins sé best borgið með lengri dvöl en í tvo mánuði þarf hún að leita til dómstóls samkvæmt 28. gr. barnaverndarlaga.

- **Kveðið á um töku barns af heimili í allt að tvo mánuði og um nauðsynlegar ráðstafanir, svo sem ráðstöfun þess í fóstur eða vistun á heimili eða stofnun, eða leitað annarra úrræða til að tryggja öryggi þess eða til að unnt sé að gera viðeigandi rannsókn á barninu og veita því nauðsynlega meðferð og aðhlyningu.**

Markmiðið með þessu ákvæði er að tryggja öryggi barns eða sjá til þess að barnið fái nauðsynlega meðferð og aðhlyningu. Hér getur verið um að ræða vistun barns í úrræði á ábyrgð sveitarfélags, svo sem á vistheimili eða einkaheimili, fósturráðstöfun eða vistun á meðferðarheimili en einnig innlögn á sjúkrahús þar sem barn getur fengið nauðsynlega læknishjálp.

14.7.2 ÚRSKURÐUR DÓMSTÓLS UM VISTUN Í ALLT AÐ 12 MÁNUÐI

Ef barnaverndarnefnd telur nauðsynlegt að vistun barns standi lengur en í tvo mánuði þá getur nefndin gert kröfu um það fyrir dómi. Barnaverndarnefnd getur því ekki kveðið upp fleiri en einn úrskurð um vistun í tvo mánuði ef um samfellda vistun er að ræða. Sjá kafla 14.5 um úrskurði dómstóla skv. 28 gr. barnaverndarlaga.

14.8 FORSJÁRSVIPTING

Barnaverndarnefnd getur krafist þess fyrir dómi að foreldrar, annað eða báðir, skuli sviptir forsjá. Í 29. gr. barnaverndarlaga er fjallað um þau skilyrði sem þurfa að vera til staðar og nægir að eitt þeirra sé uppfyllt. Skilyrðin eru:

- Að daglegri umönnun, uppeldi eða samskiptum foreldra og barns sé alvarlega ábótavant.
- Að barni sem er sjúkt eða fatlað sé ekki tryggð viðeigandi meðferð, þjálfun eða kennsla.
- Að barni sé misþyrmt, misboðið kynferðislega eða megi þola alvarlega andlega eða líkamlega áreitni eða niðurlægingu á heimilinu.
- Að fullvíst sé að líkamlegri eða andlegri heilsu barns eða þroska þess sé hættu búin sökum þess að foreldrar eru augljóslega vanhæfir til að fara með forsjána, svo sem vegna vímuefnaneyslu, geðrænna truflana, greindarskorts eða að breytni foreldra sé líkleg til að valda barni alvarlegum skaða.

Hér er sem sé bæði fjallað um börn sem búa við vanrækslu, börn sem verða fyrir ofbeldi, börn sem fá ekki nauðsynlega meðferð og þjálfun og börn sem eru í áhættu vegna vanhæfni foreldra. Rétt er að minna á að með ákvæðum 2. mgr. 16. gr. og 30. gr. skapast skilyrði til afskipta barnaverndarnefndar af þungaðri konu. Þau afskipti geta einnig verið undanfari sviptingar strax eftir að barn fæðist ef aðstæður eru metnar svo að móðirin sé ófær um að annast um barn. Um skilyrði fyrir sviptingu forsjár yfir nýfæddu barni gilda að öðru leyti sömu skilyrði og endranær.

Áður en lögð er fram krafa um forsjársviptingu er gert ráð fyrir að gerð hafi verið nákvæm könnun á högum og aðstæðum barnsins sjálfs og að einnig liggja fyrir upplýsingar um aðstæður foreldra og hæfni þeirra til að sinna umönnun og aðbúnaði barnsins. Þá þarf að vera ljóst að búið sé að reyna stuðningsaðgerðir og að þær hafi ekki borið tilætlaðan árangur eða að ekki sé talið unnt að beita vægari úrræðum. Markmið með forsjársviptingu er að tryggja barninu öruggar og tryggar uppeldisaðstæður sem eru betri en þær sem það var í. Einnig er lögð áhersla á að með forsjársviptingunni, sem oftast nær leiðir til þess að barnið fer í fóstur, skapist stöðugleiki í umhverfi barnsins. Tímabundin vistun barns utan heimilis er oft undanfari forsjársviptingar þó það sé ekki skilyrði. Vistun barns utan heimilis raskar stöðugleika barnsins og er mjög mikilvægt að unnið sé markvisst að því að meta sem fyrst hvort barn geti snúið heim aftur. Í 2. mgr. 23. gr. reglugerðar um fóstur er undirstrikað að samanlagður tími í samfelldu tímabundnu fóstri skuli ekki vera meiri en tvö ár nema í algerum undantekningartilvikum. Hér er fyrst og fremst tekið mið af þörf barnsins fyrir öryggi og stöðugleika og markaður hámarkstími sem nota má til að bæta aðstæður þess og gera því kleift að snúa heim aftur. Í mörgum tilvikum verður að gera ráð fyrir styttri tímabundinni vistun áður en gripið er til forsjársviptingar en þetta fer t.d. eftir aldri barns og eftir eðli vanda foreldris og barns.

15. ÚRRÆÐI GAGNVART ÞEIM SEM VINNA MEÐ BÖRNUM

35. og 36. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

15.1. RÁÐNINGAR

Það er óheimilt að ráða til starfa hjá barnaverndaryfirvöldum, heimilum eða stofnunum sem starfa samkvæmt barnaverndarlögum, hvort sem þau eru rekin af ríkinu, sveitarfélögum eða einkaaðilum, nokkurn þann sem hlotið hefur refsidóm vegna brota á ákvæðum XXII. kafla almennra hegningarlaga um kynferðisbrot. Barnaverndarnefndir hafa heimild til að óska eftir sakavottorði sem fjallar um kynferðisbrot vegna allra sem ráðnir eru til að vinna að barnaverndarmálum eða til að veita þjónustu á grundvelli barnaverndarlaga, svo sem persónulega ráðgjafa, tilsjónarmenn og stuðningsfjölskyldur. Upplýsingar eiga skilyrðislaust að ná til allra kynferðisbrota en sjálfsagt er að afla einnig upplýsinga um önnur brot og er það gert með því að fá samþykki hlutaðeigandi fyrir því að óskað sé eftir fullu sakavottorði og ætti það að vera eðlilegur hluti að ráðningarferli viðkomandi.

Yfirmenn skóla, leikskóla, sumardvalarheimila, íþrótt- og tómskundamiðstöðva og annarra slíkra stofnana eða staða þar sem börn koma saman eða dveljast um lengri eða skemmri tíma, eiga rétt til upplýsinga úr sakaskrá um það hvort tiltekinn einstaklingur sem sótt hefur um starf á þeirra vegum hefur hlotið dóm vegna brota gegn barni á ákvæðum XXII. kafla almennra hegningarlaga, að fengnu samþykki viðkomandi umsækjanda.

15.2 ÚRRÆÐI GAGNVART ÞEIM SEM VINNA MEÐ BÖRNUM

Í 35. gr. barnaverndarlaga eru ákvæði um úrræði gagnvart þeim sem vinna með börnum. Þar kemur fram að fái barnaverndarnefnd ábendingu um að atferli einstaklings sem starfa sinna vegna hefur samskipti við börn sé stórlega ábótavant, getur nefndin ákveðið að hefja könnun málsins í samræmi við 21. gr. barnaverndarlaga. Könnunin fer fram á sama hátt og aðrar kannanir, þ.e. taka þarf rökstudda ákvörðun um að hefja könnun, láta viðkomandi vita að könnun sé hafin, gera greinargerð að lokinni könnun og setja fram tillögur til úrbóta. Til viðbótar þarf að meta hvort rétt sé að tilkynna vinnuveitanda um að könnun sé hafin og um niðurstöður hennar. Þetta gæti t.d. átt við ef viðkomandi er kennari eða þjálfari. Það er síðan vinnuveitanda að taka frekari ákvarðanir eftir því sem hann telur niðurstöður könnunar gefa tilefni til; svo sem um áminningu, tilflutning í starfi eða eftir atvikum brottrekstur ef ávirðingar eru taldar nægilega miklar. Telji nefndin að viðkomandi hafi brotið af sér gagnvart barni eða börnum þarf jafnframt að meta hvort ekki sé rétt að óska lögreglurannsóknar á málinu.

Barnaverndarnefnd getur fengið ábendingu samkvæmt 35. gr. um atferli gagnvart tilteknu barni eða gagnvart ótilgreindum hópi barna. Rétt er að leggja áherslu á að barnaverndarnefndir geta þurft að beita þessu ákvæði jafnhliða því að taka ákvörðun um að hefja könnun og vinna að máli tiltekins barns samkvæmt 21. gr. barnaverndarlaga. Sjá frekari leiðbeiningar á heimasíðu Barnaverndarstofu um verklag vegna 35. gr. barnaverndarlaga.

15.3 HEIMILDIR BARNAVERNDARSTOFU TIL AÐ GEFA UPPLÝSINGAR UM DÆMDA KYNFERÐISBROTAMENN

Samkvæmt 36. gr. barnaverndarlaga á Barnaverndarstofa rétt á upplýsingum úr sakaskrá um einstaklinga sem hlotið hafa refsisdóm fyrir brot á ákvæðum XXII. kafla hegningarlaga um kynferðisbrot. Barnaverndarstofa getur tilkynnt viðkomandi barnaverndarnefnd flytji einstaklingur sem veruleg hættu er talin stafa af í umdæmi hennar. Ef rík barnaverndarsjónarmið mæla með getur barnaverndarnefnd gert öðrum viðvart að fengnu samþykki Barnaverndarstofu.

16. BARNAHÚS

7. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

Barnahús sinnir málefnum barna sem grunur leikur á að hafi sætt kynferðislegri áreitni eða ofbeldi. Barnaverndarnefndir bera ábyrgð á vinnslu slíkra mála og geta óskað eftir þjónustu Barnahúss. Börn og foreldrar þeirra geta með tilvísun barnaverndarnefnda fengið alla þjónustu á einum stað sér að kostnaðarlausu. Sæti mál lögreglurannsókn fer staðsetning skýrslutöku eftir ákvörðun dómara en barnaverndarnefndir geta óskað eftir annarri þjónustu Barnahúss.

Barnahús tekur einnig á móti börnum í rannsóknarviðtöl og meðferð sem sætt hafa líkamlegu ofbeldi eða orðið vitni að heimilisofbeldi. Það er þó einungis í þeim tilvikum þegar barnaverndarnefnd óskar eftir lögreglurannsókn samkvæmt 20. gr. reglugerðar um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd. Útibú Barnahúss á Akureyri veitir börnum af öllu Norðurlandi þjónustu, sem og börnum sem búsett eru annars staðar á landinu, teljist það þjóna hagsmunum viðkomandi barna.

Leiðbeiningar og nánari upplýsingar um Barnahús er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu.

17. SÁLFRÆÐIÞJÓNUSTA VEGNA ÓVIÐEIGANDI KYNHEGÐUNAR BARNA

7. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

Barnaverndarnefndir geta sótt um sérhæfða sálfræðiþjónustu til Barnaverndarstofu fyrir börn allt að 18 ára aldri sem sýna óviðeigandi kynhegðun eða misnota aðra kynferðislega. Þjónustan er í höndum sálfræðinga sem hafa sérhæft sig á þessu sviði. Þjónustan fer að meginhluta fram á sálfræðistofu þjónustuaðila en hver sálfræðingur vinnur þar sjálfstætt að hverju máli og sér um að boða barn og foreldra (forsjáraðila) til viðtals. Markmiðið með þjónustunni er að styðja við barnið sem sýnt hefur hina óviðeigandi eða skaðlegu kynhegðun og draga þannig úr skaðsemi hegðunarinnar fyrir barnið sjálft og minnka jafnframt líkur á því að hegðunin endurtaki sig. Einnig er forsjáraðilum barnsins og starfsfólki barnaverndarnefnda og Barnaverndarstofu veitt fagleg ráðgjöf.

Barnaverndarnefndir sækja um sálfræðiþjónustuna til Barnaverndarstofu á umsóknareyðublöðum sem er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu. Þar má einnig nálgast lýsingu á þjónustunni.

Hluti af þjónustunni er að veita starfsfólki barnaverndarnefnda handleiðslu ef Barnaverndarstofa telur þörf á. Mat og meðferð eru framkvæmd með viðurkenndum matstækjum og aðferðum á borð við hugræna atferlismeðferð. Matið byggir á viðtölum við hlutaðeigandi aðila ásamt niðurstöðum úr sálfræðilegum prófum og öðru mati á hugsanlegum áhættuþáttum sem meðferðinni er síðan beint að.

Einnig er byggt á öðrum gögnum svo sem skýrslum frá barnaverndarnefnd, lögregluskýrslum eða geðheilbrigðis- eða þroskamati.

Mikilvægt er að forsjáraðilar barns veiti samþykki sitt fyrir þjónustunni en að öðrum kosti leitar barnaverndarnefnd viðeigandi leiða samkvæmt barnaverndarlögum. Samvinna og stuðningur við foreldra og heimaumhverfi barnsins er lykilþáttur í þjónustunni.

Meðferðarvinnan snýr ávallt að því að draga úr líkum á frekari óviðeigandi kynhegðun og að barnið öðlist aukna færni til að sýna viðeigandi og félagsvæna hegðun. Við lok meðferðar skilar sálfræðingur skýrslu til barnaverndarnefndar og Barnaverndarstofu ásamt því að boða til skilafundar með starfsmanni barnaverndarnefndar og forsjáraðilum.

18. FJÖLKERFAMEÐFERÐ – MST

7. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

Barnaverndarstofa starfrækir fjölkerafameðferð (MST – Multisystemic Therapy) samkvæmt 7. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2007. Meðferðin er ætluð börnum og unglingum á aldrinum 12 til 18 ára sem glíma við alvarlegan hegðunar- og/eða vímuefnavanda sem kemur fram á flestum eða öllum eftirtöldum sviðum:

- Skólaforðun eða verulegum skólaerfiðleikum.
- Misnotkun áfengis og/eða annarra vímuefna.
- Ofbeldisfullum talsmáta eða hótunum um að skaða aðra.
- Líkamlegu ofbeldi gegn öðrum á heimili, í skóla eða nærumhverfi.
- Afskiptum lögreglu, afbrotum eða refsiverðri hegðun.

Vandinn getur verið það alvarlegur að önnur stuðningsúrræði samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga hafa ekki skilað árangri eða eru talin ófullnægjandi og að óbreyttu kæmi til vistunar utan heimilis. Ekki er nauðsynlegt að barn glími við vanda á öllum ofantöldum sviðum til að MST eigi við. Þannig getur MST nýst barni sem glímir fyrst og fremst við vímuefnavanda og afleiðingar hans. MST getur einnig nýst barni sem notar ekki vímuefni en glímir við vanda á öðrum sviðum. Meðferðin byggir á fjölbreyttum aðferðum og eru markmið hennar og inngrip einstaklingsbundin hverju sinni. Einstaklingsbundin markmið endurspeglast síðan með einum eða öðrum hætti í heildarmarkmiðum MST, sem eru að barn:

- Búi heima hjá sér.
- Stundi skóla eða vinnu.
- Noti ekki vímuefni.
- Beiti ekki ofbeldi eða hótunum.
- Komist ekki í kast við lögin.

Einungis barnaverndarnefndir geta sótt um MST til Barnaverndarstofu. Starfsfólk barnaverndarnefnda getur leitað ráðgjafar MST-teymisstjóra í síma um það hvort meðferðin er talin henta tilteknu barni og fjölskyldu. Barnaverndarnefnd sem sækir um MST upplýsir foreldra og barn um meðferðina og þær reglur sem gilda um hana, einkum þó að hún fer ávallt fram á heimili fjölskyldunnar og gerir þá kröfu að barnið búi heima. Teymistjóri MST og starfsmaður barnaverndarnefndar fara síðan á heimili barnsins og meta nánar með foreldrum þess forsendur meðferðar. MST felst í að efla styrkleika, hæfni og bjargráð

barns og foreldra til að takast á við aðsteðjandi vandamál. Meðferðarinngríp snúa að öllu nærumhverfi; foreldrum, fjölskyldu og hugsanlega fjölskylduvinum; félagahópi, skóla eða vinnustað barns og svo framvegis. Reynt er að bæta samheldni innan fjölskyldunnar, tengsl og samráð foreldra og skóla og annarra lykilaðila í nærumhverfi barnsins. MST þykir fullreynt eftir 3–5 mánuði sem er að öllu jöfnu hámarkslengd meðferðarinnar.

Ekki er nauðsynlegt að barn hafi lokið MST svo hægt sé að sækja um vistun á Stuðlum eða meðferðarheimili heldur ræður þar mat á áhættu- og verndandi þáttum og annað í umhverfi og aðstæðum fjölskyldunnar. Í ákveðnum tilfellum getur komið í ljós þegar MST-meðferð er byrjuð að ekki er talið mögulegt eða öruggt að halda henni áfram og getur barnaverndarnefnd þá nýtt upplýsingar MST til að endurmeta þarfir barns og leita annarra viðeigandi úrræða.

Dæmi eru um að barn fari í MST eftir að vistun á Stuðlum eða öðru meðferðarheimili lýkur ef það er talið eiga betur við en eftirfylgd meðferðarheimilis. Starfsmaður barnaverndar þarf þá að eiga samráð við MST-teymisstjóra eigi síðar en fjórum vikum áður en vistun lýkur svo tryggja megi nauðsynlegan undirbúning, samfellu og betri árangur í meðferð. Ef þetta er gert með þessum hætti þarf ekki að sækja sérstaklega um MST í framhaldi af vistun heldur gildir undirbúningur starfsmanns barnaverndarnefndar með foreldrum, forstöðumanni og teymisstjóra auk endurnýjaðrar áætlunar um meðferð máls, samkvæmt 23. gr. barnaverndarlaga, og yfirlýsing foreldra um samþykki. Þessi gögn eru send til Barnaverndarstofu og eru ígildi umsóknar um MST. Ef barn er hins vegar útskrifað þarf að sækja um MST með hefðbundnum hætti. Ef barni er ráðstafað í tímabundið fóstur stendur MST ekki til boða þar sem ekki er hægt að tryggja yfirfærslu til lengri tíma. Ef fóstrið er varanlegt eða ef fyrisjáanlegt þykir að barnið muni dvelja áfram á heimilinu, sem getur átt við ef barni er ráðstafað til ættingja, þá eru dæmi um að MST-meðferð eigi við.

Hvert MST-meðferðarteymi er skipað fjórum þerapistum og einum handleiðara sem jafnframt er teymisstjóri. Þerapisti hittir forsjáraðila (og eftir aðstæðum barn) á heimili þeirra eftir samkomulagi og fjölskyldan hefur jafnframt aðgengi að þerapista í síma allan sólarhringinn. Ekki er þó ætlast til þess að þerapisti fari á staðinn eins og um útkall eða bráðabjónustu væri að ræða.

19. MEÐFERÐARHEIMILI Á VEGUM RÍKISINS

XIII. kafli barnaverndarlaga 80/2002

20. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, sbr. lög nr. 19/2013

Staðlar fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda

Samkvæmt 79. gr. barnaverndarlaga ber félagsmálaráðuneyti ábyrgð á því að til séu heimili og stofnanir fyrir börn. Annars vegar er um að ræða stofnun sem getur tekið á móti börnum í bráðatilvikum til að tryggja öryggi þeirra vegna meintra afbrota eða alvarlegra hegðunarerfiðleika og greint vanda barna sem talin eru þurfa sérhæfða meðferð. Hins vegar stofnanir/heimili sem veitt geta börnum sérhæfða meðferð vegna alvarlegra hegðunarerfiðleika, vímuefnaneyslu og meintra afbrota.

Félagsmálaráðuneytið hefur veitt Barnaverndarstofu umboð til að annast uppbyggingu og rekstur ofangreindra heimila og stofnana og stofan getur falið öðrum rekstur þeirra á grundvelli þjónustusamnings.

Barnaverndarstofu ber einnig að hafa yfirumsjón með vistun á þeim heimilum og stofnunum sem ríkið rekur eða styrkir.

19.1 FRAMKVÆMD VISTUNAR BARNIS Á HEIMILI EÐA STOFNUN SKV. 79. GR. BARNAVERNDARLAGA

Stefni barn eigin heilsu eða þroska í hættu með hegðun sinni getur barnaverndarnefnd vistað það til skammtímameðferðar og rannsóknar á viðeigandi stofnun, ýmist með samþykki foreldra og barns sem náð hefur 15 ára aldri sbr. 25. gr. eða úrskurðað um það í allt að tvo mánuði sbr. 27. gr. barnaverndarlaga. Ef nefndin telur nauðsynlegt að barn dveljist lengur á meðferðarheimili getur nefndin gert kröfu þess efnis fyrir dómi, sbr. 28. gr. laganna.

Áður en barn er vistað á heimili eða stofnun samkvæmt 79. gr. barnaverndarlaga skal barnaverndarnefnd reyna önnur stuðningsúrræði nema ljóst þyki að þau komi ekki að gagni. Ef nauðsynlegt er að vista barn utan heimilis skal velja heimili og stofnun af kostgæfni og með tilliti til þarfa og hagsmuna barnsins sem í hlut á. Í 20. gr. Barnasáttmálans er fjallað um vistun barns utan heimilis. Þar er sérstaklega kveðið á um að ef nauðsynlegt reynist að vista barn á stofnun beri að leggja mat á hvort viðkomandi stofnun teljist viðeigandi til þess að annast um barnið. Barnasáttmálinn leggur þar með áherslu á að vistun barns á stofnun eigi að vera síðasta úrræðið sem grípa á til við úrlausn á málefnum barna.

Það er stór ákvörðun að senda barn af heimili sínu og á meðferðarheimili. Barnið er þá tekið burt úr sínu daglega og kunnuglega umhverfi, burtu frá vinum, skóla og fjölskyldu og í ókunnar aðstæður þar sem unglingar sem þar dveljast eiga í sömu eða svipuðum erfiðleikum. Þegar unglingur eða barn er komið í alvarlegan vanda, t.d. vegna hegðunarerfiðleika, vímuefnaneyslu eða afbrota, þarf oft á tíðum að hjálpa því að slíta tengslin við þann félagsskap sem það hefur verið í að undanfögnu og því kostur að það fari í annað umhverfi og að hjálpa því að takast á við vanda sinn. Engu að síður þarf að hafa í huga að alla jafna er gert ráð fyrir því að barnið komi aftur heim til sín og því þarf að vera búið að skoða vel þær aðstæður og atléti sem barnið hefur búið við og hjálpa foreldrum og öðrum til að takast á við vandann á annan hátt en áður hefur verið gert. Því er nauðsynlegt að barnaverndarnefnd sé búin að leggja mat á að dvöl á meðferðarheimili sé barninu fyrir bestu áður en umsókn er send og að góð rök séu fyrir þeirri ákvörðun; auk þess að gerð sé áætlun með foreldrum um það á hvern hátt þau ætla sjálf að taka á málefnum barnsins áfram og mögulega skoða annan vanda sem kann að vera fyrir hendi í fjölskyldunni.

Barnaverndarnefnd skal senda umsókn um vistun barns á meðferðarheimili til Barnaverndarstofu á sérstökum eyðublöðum. Stofan metur og tekur ákvörðun í samráði við nefndina um vistun, þar á meðal hvaða heimili hentar barni best, hvenær vistun skuli hefjast og hvenær henni skuli ljúka.

Barnaverndarnefnd ber að undirbúa barn undir viðskilnað frá foreldrum sínum og væntanlega vistun. Barnaverndarnefnd sem vistar barn skal veita barni og foreldrum nauðsynlegan stuðning meðan á vistun stendur. Hún skal fylgjast með líðan barnsins og því að ráðstöfun nái tilgangi sínum, m.a. með reglubundnum heimsóknnum á heimili. Gera skal skriflegan samning um vistun hvers barns, sbr. 80. gr. barnaverndarlaga auk þess að gera skriflegan samning um umgengni barns við foreldra þess á meðan á meðferð stendur, sbr. 81. gr. laganna. Sérstaklega þarf að hafa í huga að barn sem náð hefur 15 ára

aldri er sjálft aðili að málinu og þarf því bæði að skrifa undir umsókn um meðferð og vistunarsamninginn. Einnig þarf að gæta að þeim kröfum sem gerðar eru til samþykkis í 48. gr. barnaverndarlaga. Þar kemur fram að samþykki foreldra og barns skuli vera skriflegt og undirritað í viðurvist veggja einstaklinga sem votta að foreldrum og barni hafi verið gerð full grein fyrir eðli og réttaráhrifum samþykkisins. Ekkert er því til fyrirstöðu að starfsfólk nefndarinnar votti framangreint.

Gert er ráð fyrir að börnin fari alla jafna fyrst í greiningu og meðferð á Stuðla áður en vistun á meðferðarheimili er ákveðin. En við útskrift þaðan er metið hvers konar þjónustu barnið þarfnast áfram. Ef niðurstaðan er sú að barnið þurfi á áframhaldandi meðferð á stofnun að halda þarf barnaverndarnefnd að sækja um langtímameðferð á meðferðarheimili. Í umsókn skulu koma fram upplýsingar um stöðu barnsins sem varpa ljósi á þann vanda sem vinna þarf með í langtímameðferð, sbr. umsóknareyðublað Barnaverndarstofu.

19.2 RÉTTINDI BARNA OG BEITING ÞVINGUNAR Á MEÐFERÐARHEIMILUM

Barnaverndarstofa hefur sett sérstakar reglur um *réttindi barna á meðferðarheimilum* sem eru undir yfirstjórn stofunnar, þær er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu. Reglurnar kveða m.a. á um almennt bann við niðurlægjandi meðhöndlun, líkamlegri valdbeitingu, fjötrun og einangrun. Reglurnar ákvarða jafnframt hvernig skuli bregðast við neyðartilvikum og aðstæðum þar sem markmið vistunar og ábyrgð stofnana á velferð skjólstæðinga sinna getur hugsanlega krafist bæði þvingunaraðgerða og eftirlits með einkalífi þeirra, s.s. eftirliti með samskiptum við aðila utan meðferðarheimilis.

19.3 MEÐFERÐ KVARTANA VEGNA MEÐFERÐARHEIMILA

Barnaverndarstofa hefur sett sérstakar reglur um *meðferð kvartana vegna meðferðarheimila* sem eru undir yfirstjórn stofunnar, þær er að finna á heimasíðu Barnaverndarstofu. Reglurnar kveða m.a. á um skyldu forstöðumanna meðferðarheimila til að upplýsa börn um réttindi sín og þær reglur sem gilda um vistun þeirra.

Barn sem innskrifast á meðferðarheimili ber að fá afhenta handbók sem inniheldur:

- Reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn BVS.
- Heimilisreglur.
- Helstu upplýsingar um staðhætti.
- Nöfn og síma starfsfólks barnaverndarnefndar sem ber ábyrgð á vistun og símanúmer BVS.
- Eyðublöð vegna kvörtunar.

Forstöðumanni meðferðarheimilis er skylt að aðstoða börnin á allan hátt við að skilja gildi þess sem er að finna í handbókinni og hver tilgangurinn er með slíkri handbók.

19.4 HEIMILI OG STOFNANIR UNDIR YFIRSTJÓRN BARNAVERNDARSTOFU

Stofnanir og heimili sem um ræðir eru annars vegar Meðferðarstöð ríkisins Stuðlar og meðferðarheimilið Lækjarbakki sem rekin eru af ríkinu og hins vegar Laugaland sem lúta yfirstjórn Barnaverndarstofu á grundvelli þjónustusamninga við rekstrar- og meðferðaraðila heimilanna. Á heimasíðu Barnaverndarstofu er að finna upplýsingar um meðferðarheimili sem starfa á vegum stofunnar.

20. RÁÐSTÖFUN BARNIS Í FÓSTUR

XII. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

Reglugerðir nr. 804/2004 um fóstur og nr. 858/2013 um greiðslur vegna barna í fóstri

Staðlar fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda

20.1 FÓSTUR

Með fóstri er átt við að barnaverndarnefnd feli sérstökum fósturforeldrum umsjá barns í að minnsta kosti þrjá mánuði, sbr. 65. gr. barnaverndarlaga. Barnaverndarnefnd getur ráðstafað barni í fóstur þegar fyrir liggur að:

- Foreldrar hafa afsalað sér forsjá eða umsjá og samþykkt fósturráðstöfun.
- Kveðinn hefur verið upp úrskurður um heimild til að fóstura barn utan heimilis þegar samþykki foreldra, og barns eftir atvikum, liggur ekki fyrir.
- Foreldrar hafa verið sviptir forsjá með dómi.
- Barn er forsjárlaust vegna andláts forsjáraðila.
- Barn hefur komið til landsins án forsjáraðila sinna og er í umsjá barnaverndarnefndar eða fær alþjóðlega vernd eða dvalarleyfi á Íslandi.

Fóstur getur verið tímabundið, varanlegt og styrkt.

20.1.1 TÍMABUNDIÐ FÓSTUR

Með tímabundnu fóstri er átt við að fóstur vari í afmarkaðan tíma þegar ætla má að unnt verði að bæta aðstæður þannig að barnið muni geta snúið aftur til foreldra sinna án verulegrar röskunar á högum þess eða þegar áætlað er að annað úrræði taki við innan afmarkaðs tíma. Tímabundið fóstur skal ekki vara samanlagt lengur en tvö ár nema í algerum undantekningartilvikum þegar það þjónar hagsmunum barnsins, sbr. 2. mgr. 65. gr. barnaverndarlaga. Tímabundið fóstur getur einnig komið til ef barn er að bíða eftir öðru úrræði innan afmarkaðs tíma, svo sem plássi á meðferðarheimili. Tímabundnu fóstri er eingöngu ætlað að vara í takmarkaðan tíma. Samningur um tímabundið fóstur er því aðeins gerður til eins árs að hámarki. Samningur um tímabundið fóstur er aðeins endurnýjaður í algerum undantekningartilvikum, sbr. 23. gr. reglugerðar nr. 804/2004. Mikilvægt er að gæta að kröfum laganna um að tímabundið fóstur skuli ekki vara nema samanlagt í tvö ár nema í algerum undantekningartilvikum, sbr. 23. gr. reglugerðarinnar um fóstur. Er þetta í samræmi við markmið með tímabundnu fóstri og þá kröfu sem fram kemur m.a. í 2. mgr. 67. gr. laganna um að leitast skuli við að tryggja stöðugleika í lífi barns og að röskun á högum þess verði sem minnst. Ljóst er að foreldrar kunna í einhverjum tilvikum að kjósa að samþykkja tímabundið fóstur til eins árs í senn frekar en að afsala sér forsjá og samþykkja ráðstöfun barns í varanlegt fóstur. Hér verður þó fyrst og fremst að hafa þarfir og hagsmuni barns og kröfur laga um stöðugleika að leiðarljósi en ekki afstöðu foreldra.

Markmið með tímabundnu fóstri er að búa barni öryggi og tryggja því umönnun auk þess að veita barninu nauðsynlegan stuðning þann tíma sem fósturinu er ætlað að vara. Einnig þarf að styðja foreldra barnsins á meðan fóstur varir og búa þá undir að taka barnið til sín að nýju.

20.1.2 VARANLEGT FÓSTUR

Með varanlegu fóstri er átt við að barnið dvelji hjá fósturforeldrum þar til forsjárskyldur falla niður, þ.e. til 18 ára aldurs en þá verður barnið lögráða samkvæmt ákvæðum lögræðislaga. Fara fósturforeldrar þá að jafnaði með forsjárskyldur nema annað þyki betur henta þörfum barns og hagsmunum að mati barnaverndarnefndar. Samkvæmt 25. gr. barnaverndarlaga þá ber barnaverndarnefnd að taka yfir forsjá barns sem er ráðstafað í varanlegu fóstri. Ef fóstur eða vistun varir þar til barn verður lögráða ber barnaverndarnefnd eigi síðar en þremur mánuðum áður en það verður 18 ára að meta þarfir barnsins fyrir frekari úrræði. Barnaverndarnefnd getur ákveðið með samþykki ungmennis að ráðstöfun haldist eftir að það verður 18 ára, allt til 20 ára aldurs. Ungmenni getur skotið synjun barnaverndarnefndar, um að ráðstöfun í fóstur eða vistun haldist eftir að viðkomandi verður 18 ára, til úrskurðarnefndar velferðarmála, sbr. 25. gr. barnaverndarlaga.

Barni er komið í varanlegt fóstur þegar fyrirsjáanlegt er að ekki verði hægt að bæta aðstæður þess á annan hátt. Markmið með varanlegu fóstri er að tryggja til frambúðar umönnun, öryggi og stöðugleika í lífi barns innan fósturfjölskyldu.

Reynslufóstur

Áður en gerður er fóstursamningur um varanlegt fóstur er gert ráð fyrir að barn hafi verið í fóstri til reynslu í tiltekinn tíma. Reynslufóstur skal að jafnaði ekki vera styttra en þrjú mánuðir og aldrei lengra en eitt ár. Markmið með reynslufóstri er að meta hvort aðstæður og aðbúnaður hjá fósturforeldrum henti þörfum og hag barnsins. Að loknum reynslutíma er metið hvort það henti hagsmunum barnsins að alast upp á fósturheimilinu.

20.1.3 STYRK TÓSTUR

Með styrktu fóstri er átt við að mælt sé fyrir um sérstaka umönnun og þjálfun á fósturheimili í tiltekinn tíma, sbr. 4. mgr. 65. gr. barnaverndarlaga. Styrkt fóstur á við þegar barn glímir við verulega hegðunarerfiðleika, vegna geðrænna, tilfinningalegra og annarra vandamála af því tagi, og uppfyllt eru skilyrði til að vista barnið á heimili eða stofnun samkvæmt 79. gr. barnaverndarlaga en nauðsynlegt þykir að koma barninu í fóstur í stað slíkrar vistunar..

Markmið með styrktu fóstri er að barnið njóti sérstakrar umönnunar þannig að þörfum þess verði mætt og það aðstoðað við að ná tókum á vandamálum sínum. Þá er styrktu fóstri einnig ætlað að veita barninu og foreldrum þess, þegar það á við, nauðsynlegan stuðning þannig að það geti snúið aftur til foreldra sinna. Alla jafna er gert ráð fyrir að styrkt fóstur standi ekki lengur en eitt ár og að barnið fari af heimilinu að þeim tíma liðnum.

Ef Barnaverndarstofa samþykkir umsókn um að barn fari í styrkt fóstur tekur stofan þátt í greiðslu úrræðisins ásamt viðkomandi barnaverndarnefnd, sbr. 6. gr. reglugerðar um greiðslur vegna barna í fóstri. Barnaverndarnefnd sendir inn umsókn til Barnaverndarstofu um styrkt fóstur samkvæmt eyðublaði sem nálgast má á heimasíðu stofunnar. Þar er einnig að finna verklagsreglur vegna umsókna um styrkt fóstur.

20.2 RÁÐSTÖFUN BARNIS Í FÓSTUR

20.2.1 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS MEÐ SAMÞYKKI FORELDRA

Í 25. gr. barnaverndarlaga er kveðið á um að barnaverndarnefnd geti tekið við forsjá eða umsjá barns og fundið því fósturheimili með samþykki foreldra. Mikilvægt er að taka skýrt fram hvort foreldri afsali sér forsjá eða umsjá. Í þeim tilvikum sem foreldrar vilja einungis veita samþykki sitt ef barni verður ráðstafað á tiltekið heimili, t.d. hjá ættingjum eða öðrum tengdum aðilum, þá verður barnaverndarnefnd að leggja mat á hvort óskir foreldra samrýmist hagsmunum og þörfum barnsins. Mikilvægt er að meta málið í heild sinni hvað þetta varðar en eðlilegt er að taka tillit til óska og vilja foreldra og barns eins og frekast er unnt.

Samþykki foreldra og barns, ef það er orðið 15 ára, skal vera skriflegt og undirritað í viðurvist tveggja einstaklinga sem votta að foreldrum og barni hafi verið gerð full grein fyrir eðli og réttaráhrifum samþykkisins, sbr. 48. gr. barnaverndarlaga. Vottar skulu ekki vera jafnframt ábyrðaraðilar máls.

20.2.2 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS Á GRUNDEVILLI ÚRSKURÐAR BARNAVERNDARNEFNDAR EÐA DÓMSÚRSKURÐAR

Í 27. gr. barnaverndarlaga er kveðið á um heimild barnaverndarnefnda til þess að úrskurða gegn vilja foreldra eða barns um að barn verði kyrrt á þeim stað þar sem það dvelur í allt að tvo mánuði eða kveða á um töku barns af heimili í allt að tvo mánuði og um nauðsynlegar ráðstafanir svo sem ráðstöfun barns í fóstur. Í þeim tilvikum sem barnaverndarnefnd telur nauðsynlegt að slík ráðstöfun standi lengur en í tvo mánuði, ber nefndinni að gera kröfu þess efnis fyrir dómi. Heimilt er með úrskurði dómara að vista barn í allt að tólf mánuði í senn frá og með þeim degi er úrskurður er kveðinn upp, samkvæmt 28. gr. barnaverndarlaga. Þegar krafist er framlengingar á fósturráðstöfun, samkvæmt 27. eða 28. gr. laganna, áður en vistunartíma lýkur helst ráðstöfun þar til úrskurður eða dómur liggur fyrir.

20.2.3 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS ÞEGAR FORELDRAR HAFA VERIÐ SVIPTIR FORSJÁ FYRIR DÓMI

Þegar foreldrar hafa verið sviptir forsjá barns fyrir dómi tekur barnaverndarnefnd yfir forsjá barnsins. Í slíkum tilvikum er barni ráðstafað í varanlegt fóstur og taka þá fósturforeldrar yfir umsjárskyldur og hluta af forsjárskyldum. Að hvaða marki fósturforeldrar taka yfir forsjárskyldur með barninu þarf að skilgreina í fóstursamningi.

20.2.4 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS VEGNA ANDLÁTS FORSJÁRFORELDRA

Ákvæði um forsjá barna við lát forsjárforeldra er að finna í 30. gr. barnalaga nr. 76/2003. Þar er m.a. kveðið á um að verði barn forsjárlaust vegna andláts forsjárforeldra hverfi forsjá þess til barnaverndarnefnda. Þetta á eingöngu við ef báðir forsjárforeldrar eru látnir og stjúp- eða sambúðarforeldri sem fer einnig með forsjá barnsins er ekki til staðar. Í þeim tilvikum þarf nefndin að finna barninu varanlegt fósturheimili.

20.2.5 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS SEM KOMIÐ HEFUR TIL LANDSINS ÁN FORSJÁRAÐILA SINNA

Í þeim tilvikum þegar barn kemur hingað til lands án forsjáraðila sinna, getur barnaverndarnefnd þurft að taka yfir umsjá barnsins og ráðstafa því í fóstur. Mikilvægt er að vinna slík mál í samráði við útlendingayfirvöld.

20.2.6 FÓSTURBARN OG RÉTTINDI ÞESS

Við ráðstöfun barns í fóstur skal barnaverndarnefnd ávallt hafa hagsmuni barnsins í fyrirrúmi og taka tillit til sjónarmiða og óska þess eftir því sem aldur og þroski gefur tilefni til. Mikilvægt er að stuðla að stöðugleika í uppvexti barnsins og að sem minnst röskun verði á lífi þess. Barn á bæði rétt á góðum aðbúnaði hjá fósturforeldrum sínum og því að þeir annist það af fyllstu umhyggju og nærgætni svo sem best hentar hag þess og þörfum. Barni skal tryggð vitneskja um hvers vegna því var komið í fóstur og hvaða áform barnaverndarnefnd hefur um framtíð þess, allt eftir því sem aldur og þroski barnsins gefur tilefni til. Við ráðstöfun barns í fóstur þarf að gæta að réttindum þess til umgengni við foreldra sína og aðra nákomna auk réttar þess til stuðnings sem fjallað er um í barnaverndarlögum. Um leið og barni er ráðstafað í fóstur er mikilvægt að ganga frá samkomulagi um umgengni foreldra og barnsins. Ef slíkt samkomulag næst ekki ber nefndinni að úrskurða um þann ágreining. Þannig að gætt sé að rétti barnsins ásamt því að þessi þáttur í vinnslu málsins er sérstaklega mikilvægur til þess að forðast ágreining og uppákomur á síðari stigum.

20.3 HLOTVERK BARNAVERNDARSTOFU Í FÓSTURMÁLUM

Barnaverndarstofa annast leyfisveitingar til fósturforeldra, tekur ákvarðanir og veitir barnaverndarnefndum liðsinni í fósturmálum, sbr. 4. mgr. 7. gr. barnaverndarlaga. Með þessu fyrirkomulagi er leitast við að tryggja nauðsynlega yfirsýn yfir nýtingu fósturheimila, samhæfingu og faglega framkvæmd. Barnaverndarstofa annast einnig ráðgjöf varðandi fósturmál, bæði til starfsmanna barnaverndarnefnda og annarra sem til stofunnar leita. Barnaverndarstofu, líkt og öðrum stjórnvöldum, ber að sinna leiðbeiningarskyldu stjórnvalda sem fjallað er um í 7. gr. stjórnsýslulaga nr. 37/1993.

Barnaverndarstofa hefur gefið út staðla fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda sem ætlaðir eru til að skilgreina kröfur um verklag, bæta gæði umönnunar og meðferðar og treysta öryggi og rétt barna sem vistuð eru utan heimilis. Staðlana er unnt að finna á heimasíðu stofunnar, bvs.is. Stöðlunum er skipt í fimm stig; þ.e. almenn umgjörð vistunar og fósturs, ákvörðun og aðdragandi vistunar eða fósturs, umsjá barns í vistun eða fóstur, lok vistunar eða fósturs, rannsóknir og árangursmat.

20.3.1 BARNAVERNDARSTOFA TEKUR VIÐ UMSÓKNUM FRÁ ÞEIM SEM ÓSKA EFTIR AÐ TAKA BARN Í FÓSTUR

Þeir sem óska eftir að taka barn í fóstur skulu beina umsókn sinni til Barnaverndarstofu á sérstökum eyðublaðum sem Barnaverndarstofa útbýr. Í umsókn skal taka fram hvort væntanlegir fósturforeldrar óska eftir að taka barn í tímabundið fóstur, styrkt fóstur eða varanlegt fóstur.

Hægt er að nálgast umsóknareyðublað á heimasíðu Barnaverndarstofu. Í 7. gr. reglugerðar um fóstur er fjallað um þau gögn sem þurfa að fylgja umsókn um leyfi til þess að taka við barni í fóstur. Eftirtalin gögn þurfa að berast með umsókn:

- Hjúskapar- eða sambúðarvottorð ef við á.
- Læknisvottorð á sérstöku eyðublaði sem Barnaverndarstofa útbýr.
- Sampykki umsækjanda og annarra heimilismanna sem náð hafa 15 ára aldri fyrir því að Barnaverndarstofa afli upplýsinga úr sakaskrá þar sem sérstaklega komi fram hvort viðkomandi hafi nokkurn tíma hlotið refsidóm vegna brota á ákvæðum XXII. kafla almennra hegningarlaga (kynferðisbrot) gegn einstaklingi sem ekki hefur náð 18 ára aldri.
- Umsögn ættingja.
- Umsögn vinnuveitanda.
- Skattframtöl síðustu tveggja ára.
- Greinargerð umsækjanda um ástæður þess að óskað er leyfis til að taka barn í fóstur. Einnig getur Barnaverndarstofa aflað frekari gagna og nánari upplýsinga um hagi umsækjanda.

20.3.2 BARNAVERNDARSTOFA ÓSKAR EFTIR UMSÖGN BARNAVERNDARNEFNDAR Í HEIMILISUMDÆMI UMSÆKJANDA

Þegar umsókn um leyfi til að taka barn í fóstur berst Barnaverndarstofu óskar stofan eftir umsögn barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi væntanlegra fósturforeldra.

20.3.3 BARNAVERNDARNEFND VEITIR BARNAVERNDARSTOFU UMSÖGN UM UMSÆKJANDA ÁÐUR EN STOFAN LEGGUR ENDANLEGT MAT Á HÆFNI TIL AÐ TAKA BARN Í FÓSTUR

Þegar Barnaverndarstofu hefur borist umsókn um leyfi til að taka barn í fóstur óskar stofan eftir umsögn frá barnaverndarnefnd í heimilisumdæmi umsækjanda sbr. 8. gr. reglugerðar um fóstur. Í umsögn barnaverndarnefndar ber að fjalla um eftirfarandi atriði:

- Lýsing á heimilishögum umsækjanda.
- Fjölskyldusaga.
- Lýsing á umhverfi og aðstæðum umsækjanda.
- Menntun.
- Atvinna og atvinnusaga.
- Fjármál.
- Heilsufar.
- Helstu áhugamál.
- Sérstaklega skal kanna hvort viðkomandi hafi önnur leyfi eða sinni öðrum verkefnum á grundvelli barnaverndarlaga eða verkefni sem fela í sér umönnun og umsjá einstaklinga á grundvelli annarra laga.
- Kanna skal almennt hvernig skólamálum er háttað í skólahverfi umsækjanda.

Við gerð umsagnar skal fara a.m.k. einu sinni á heimili væntanlegra fósturforeldra. Að lokinni könnun skal skrifa greinargerð um hagi umsækjanda og gera tillögu um afgreiðslu málsins. Umsækjanda skal

gefast kostur á að koma að athugasemdum um greinargerð og tillögu en að því loknu afgreiðir nefndin umsögnina með bókun.

Mikilvægt er að fjalla eins ítarlega og unnt er um hvert og eitt atriði sem tilgreint er í ákvæði reglugerðarinnar í ljósi þess að umsögn barnaverndarnefndar er lykilgagn í mati Barnaverndarstofu á hæfni þeirra sem sækja um leyfi til þess að gerast fósturforeldrar.

20.3.4 BARNAVERNDARSTOFA HELDUR NÁMSKEIÐ TIL MATS Á HÆFNI OG ÞJÁLFUNAR FÓSTURFORELDRA

Þegar Barnaverndarstofu hefur borist umsögn barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi umsækjanda, auk þess sem stofunni hafa borist öll tilskilin fylgigögn með umsókn, gefst umsækjanda kostur á að sækja námskeið. Námskeiðið kallast PRIDE og fer fram í formi fyrirlestra, og verkefnavinnu þátttakenda. Námskeiðið miðar að því að leggja mat á hæfni umsækjanda auk þess að veita nauðsynlega þjálfun og undirbúning fyrir hlutverk fósturforeldris. Í 10. gr. reglugerðar um fóstur er fjallað um þá matsþætti sem til skoðunar eru á framangreindu námskeiði. Matið felur í sér könnun á almennum viðhorfum svo sem hvaða væntingar umsækjandi hefur til þess að taka barn í fóstur, reynslu umsækjanda og viðhorf til barna. Sérstök áhersla er lögð á hæfni umsækjanda til að annast og ala upp barn, að koma til móts við þarfir barns og taka á misfellum í þroskaferli barnsins, að styðja tengsl milli barnsins og fjölskyldu þess eftir því sem við á, að stuðla að því að barnið geti myndað traust, varanleg og þroskandi tengsl og samvinnu við barnaverndarnefnd, kynforeldra eftir því sem við á og aðra sem koma að umönnun þess. Í þeim tilvikum sem umsækjendur óska eftir að taka barn í styrkt fóstur er lögð áhersla á sérstaka eiginleika til að annast börn sem þurfa á slíku úrræði að halda og er gerð sú krafa að fósturforeldri sé reiðubúið að vinna við sérstaka umönnun og þjálfun barns á heimili sínu.

Þá heimsækja leiðbeinendur námskeiðsins þátttakendur tvisvar sinnum áður en endanlegt mat á hæfi umsækjenda liggur fyrir. Námskeiðinu lýkur með samantekt um mat á hæfni og árangur þjálfunar auk tillögu að afgreiðslu á umsókn væntanlegra fósturforeldra. Gefa skal þeim kost á að koma að athugasemdum við samantekt áður en umsókn er afgreidd. Öllum sem óska eftir að taka barn í fóstur ber að sækja námskeið á vegum Barnaverndarstofu áður en leyfi er veitt. Við sérstakar aðstæður er Barnaverndarstofu heimilt að veita leyfi án þess að umsækjandi hafi lokið námskeiði og í þeim tilvikum metur Barnaverndarstofa sérstaklega þau atriði sem annars felast í hæfnismati á námskeiði. Nánari upplýsingar um PRIDE má finna á heimasíðu Barnaverndarstofu.

20.3.5 BARNAVERNDARSTOFA AFGREIÐIR UMSÓKNIR FRÁ ÞEIM SEM ÓSKA EFTIR AÐ TAKA BARN Í FÓSTUR

Að loknu námskeiði eru umsóknir afgreiddar. Umsóknarferlið tekur nokkurn tíma þar sem miklar kröfur eru gerðar til umsækjanda. Ferlið felst í því að leggja mat á hæfni umsækjanda auk þess að þjálfva viðkomandi í að annast uppeldi og umönnun barns sem, í flestum tilvikum, á að baki þá þungu reynslu að fara frá foreldrum sínum auk þess að hafa búið við afar erfiðar aðstæður. Barn sem fer í fóstur þarf að njóta góðrar umönnunar á heimili þar sem því er veittur stöðugleiki og öryggi.

Í 6. gr. reglugerðar um fóstur er kveðið á um þær grunnkröfur sem gerðar eru til fósturforeldra. Þar kemur fram að fósturforeldrar skulu vera í stakk búnir til þess að veita barni trygga umönnun og öryggi og til að mæta þörfum barns sem búið hefur við ótryggar aðstæður eða átt við erfiðleika að etja. Fósturforeldrar þurfa að vera við góða almenna heilsu, búa við stöðugleika auk fjárhagslegs og félagslegs öryggis sem stuðlað getur að jákvæðum þroskamöguleikum barns. Ekki er skilyrði að umsækjandi sé í sambúð eða hjónabandi en hjón eða sambúðarfólk skulu sækja um leyfi saman. Þeim sem brotið hafa gegn ákvæðum XXII. kafla almennra hegningarlaga, nr. 19/1940, um kynferðisbrot er óheimilt að taka barn í fóstur ef brot beindist gegn einstaklingi sem ekki hafði náð 18 ára aldri. Við mat á hæfni er ennfremur lagt mat á þá hæfnisþætti sem koma fram í 10. gr. reglugerðar um fóstur og fjallað er um í kafla 20.3.3.

Mikilvægt er að tryggt sé að fósturforeldrar séu í reynd færir um að taka barn í fóstur með þeim skyldum sem það hefur í för með sér fyrir þá. Það er að sjálfsögðu forsenda þess að markmiðið með ráðstöfun barns í fóstur náist. Reglur af þessu tagi eru því eðlilegar og nauðsynlegar til að tryggja faglegt mat á hæfi fósturforeldra. Hæfniskröfurnar sem settar eru fram í 6. og 10. gr. reglugerðar um fóstur gilda fullum fetum um alla þá sem óska eftir að taka barn í fóstur, ættingja jafnt sem aðra. Framangreint breytir þó ekki sérstöðu ættingja og annarra nákominna í þessum efnum. Barnaverndarnefnd ber við val á fósturforeldri sérstaklega að leitast við að tryggja stöðugleika og sem minnsta röskun á högum barns. Í því felst að barnaverndarnefnd metur tengsl barns við alla þá sem standa nærri því og hafa tekið þátt í umönnun þess og tekur tillit til þess við val á fósturforeldrum eftir því sem þjónar best hagsmunum barnsins og markmiðum með fósturi.

20.3.6 BARNAVERNDARSTOFA AFGREIÐIR SÉR UMSÓKN FYRIR HVERT BARN

Í hvert sinn sem fósturforeldrar óska eftir að taka barn í fóstur ber þeim að sækja um að nýju til Barnaverndarstofu, sbr. 2. mgr. 12. gr. reglugerðar um fóstur. Leyfi til að taka barn í fóstur þarf því að endurnýja í hvert sinn sem óskað er eftir að taka barn í fóstur. Við afgreiðslu umsóknar þeirra sem áður hafa fengið leyfi metur Barnaverndarstofa hvaða gögn umsækjandi þarf að leggja fram. Þó skulu ætíð liggja fyrir upplýsingar úr sakaskrá ef liðin eru meira en tvö ár frá því að slíkar upplýsingar voru veittar. Þá skal fulltrúi barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi umsækjanda einnig fara á heimilið áður en nýtt leyfi er veitt. Við afgreiðslu þessara umsókna er fyrst og fremst skoðað hvort einhverjar breytingar hafi orðið á högum umsækjanda eða heimilishögum sem haft gætu áhrif á umönnun fósturbarns frá því umsókn var síðast afgreidd. Ef fósturbarn er þegar á heimilinu þarf að meta hvaða áhrif ráðstöfun annars barns á heimilið gæti haft á það eða þau sem fyrir eru út frá hagsmunum hvers barns fyrir sig. Ef leyfishafa hefur ekki verið falið barn í fóstur innan tveggja ára frá því að leyfi var síðast útgengið fellur leyfið niður en unnt er að sækja um leyfi að nýju, sbr. 13. gr. reglugerðar um fóstur.

20.3.7 BARNAVERNDARSTOFA HELDUR SKRÁ UM HÆFA FÓSTURFORELDRA

Barnaverndarstofu ber að halda skrá yfir alla þá sem hlotið hafa leyfi til að taka barn í fóstur, sbr. 14. gr. reglugerðar um fóstur. Með því veitir stofan barnaverndarnefndum fulltingi við öflun hæfra fósturforeldra. Með því að halda eina miðlæga skrá yfir hæfa fósturforeldra er betur hægt að tryggja nýtingu þessa úrræðis og stuðla að því að barn fari til þeirra fósturforeldra sem best henta högum þess og þörfum. Slík

skrá getur og auðveldað til muna barnaverndaryfirvöldum að finna hæfa fósturforeldra auk þess að tryggja aðgengi barnaverndarnefnda á öllu landinu að hæfum fósturforeldrum.

20.3.8 BARNAVERNDARSTOFA TEKUR VIÐ BEIÐNI FRÁ BARNAVERNDARNEFND UM FÓSTURHEIMILI

Barnaverndarnefnd sem vill ráðstafa barni í fóstur sendir beiðni um fósturheimili til Barnaverndarstofu, sbr. 15. gr. reglugerðar um fóstur. Eftirfarandi gögn þurfa að fylgja beiðni um fósturheimili:

- Greinargerð um niðurstöðu könnunar í máli barns skv. 23. gr. barnaverndarlaga.
- Gögn sem aflað var við könnun og varpað geta nánara ljósi á stöðu og þarfir barnsins.
- Áætlun um meðferð máls skv. 23. gr. barnaverndarlaga.
- Áætlun um tryggja umsjá barns skv. 33. gr. barnaverndarlaga.
- Samþykki forsjáraðila og barns ef við á skv. 48. gr. barnaverndarlaga.
- Úrskurður barnaverndarnefndar eða dómstóls um heimild til að ráðstafa barni í fóstur ef við á.
- Dómur um sviptingu forsjár ef við á.

Mikilvægt er að umrædd gögn fylgi beiðnum svo unnt sé að leggja mat á þarfir viðkomandi barns auk þess að meta hvaða fósturheimili henti viðkomandi barni. Þegar stofunni hefur borist beiðni um fósturheimili er skrá stofunnar um fósturforeldra skoðuð með tilliti til þarfa þess barns sem til stendur að ráðstafa í fóstur. Barnaverndarnefnd fær síðan upplýsingar um aðila sem helst eru taldir geta mætt þörfum barnsins, sjá nánar umfjöllun um val á fósturheimili í kafla 20.4.3.

20.4 HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA Í FÓSTURMÁLUM

Barnaverndarnefndir hafa m.a. það hlutverk að beita úrræðum á grundvelli barnaverndarlaga til verndar börnum sem best eiga við hverju sinni og heppilegust þykja til að tryggja hagsmuni og velferð þeirra. Framangreint felur í sér að það er hlutverk barnaverndarnefnda að leggja mat á þarfir barns fyrir ráðstöfun í fóstur. Mikilvægt er að vanda vel undirbúning að slíkri ákvörðun með því að leggja heildstætt mat á mál barnsins og þörf þess fyrir vernd, stuðning og stöðugleika.

20.4.1 BARNAVERNDARNEFND SENDIR BARNAVERNDARSTOFU BEIÐNI UM FÓSTURHEIMILI

Þegar fyrir liggur að finna þurfi barni fósturforeldra sendir barnaverndarnefnd beiðni um það til Barnaverndarstofu sbr. 2. mgr. 67. gr. barnaverndarlaga og 15. gr. reglugerðar um fóstur nr. 804/2004. Sjá nánar kafla 20.3.8.

Í 16. gr. reglugerðar um fóstur er fjallað um val á fósturheimili. Þar kemur fram að barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur velur fósturforeldra úr hópi þeirra sem eru á skrá hjá Barnaverndarstofu í samráði við stofuna. Mikilvægt er að barnaverndarnefndir leiti strax í upphafi til stofunnar þar sem hún hefur yfirsýn yfir nýtingu fósturheimila. Barnaverndarnefnd ber að velja heimili af kostgæfni og með tilliti til þarfa og hagsmuna barnsins sem í hlut á. Leitast skal við að taka tillit til sjónarmiða barns við val á fósturforeldrum í samræmi við aldur þess og þroska. Við val á fósturforeldrum skal miða að því að tryggja stöðugleika í lífi barns og að röskun á högum þess verði sem minnst. Ávallt skal leitast við að finna systkinum sameiginlegt fósturheimili nema sérstakar ástæður hamli. Ef barnaverndarnefnd óskar eftir

því að ráðstafa barni í styrkt fóstur þá velur Barnaverndarstofa fósturforeldra í samvinnu við barnaverndarnefnd. Ráðstöfun barns í fóstur er mikið inngrip í líf barns og því sérstaklega mikilvægt að slík ákvörðun sé vel undirbúin í því augnamiði að ráðstöfun barnsins haldist og þannig sé gætt að stöðugleika í lífi þess.

20.4.2 FÓSTURRÁÐSTÖFUN BARNIS TIL KYNFORELDNIS SEM EKKI FER MEÐ FORSJÁ, SBR. 67. GR. A. BARNAVERNDARLAGA

Ef foreldri sem fer eitt með forsjá barns afsalar sér umsjá eða forsjá þess skv. 25. gr., eða kveðinn er upp úrskurður um tímabundna vistun barns utan heimilis skv. 27. eða 28. gr., eða forsjásvipting á sér stað skv. 29. gr. skal barnaverndarnefnd kanna grundvöll þess að ráðstafa barni til hins foreldrisins, sbr. 67. gr. a. barnaverndarlaga og 17. gr. reglugerðar um fóstur. Sé talið barni fyrir bestu að hitt foreldrið taki við umsjá meðan tímabundin ráðstöfun varir gilda um það sömu reglur og um tímabundið fóstur eftir því sem við á. Barnaverndarnefnd er heimilt, ef hún telur hagsmuni barns best tryggða með þeim hætti, að afsala forsjá þess til hins foreldrisins. Í þeim tilvikum metur barnaverndarnefndin hæfni foreldrisins og gerir skriflegan samning um breytta forsjá. Um réttindi barnsins fer samkvæmt 70. gr. barnaverndarlaga. Áður en barni er ráðstafað í fóstur skal barnaverndarnefnd ávallt leita umsagnar þess foreldris sem ekki fer með forsjá barns. Mikilvægt er að afstaða hins foreldrisins sé skráð og liggja fyrir í málinu þar sem hagsmunir barns og vilji foreldra fer ekki endilega alltaf saman.

20.4.3 RÁÐSTÖFUN BARNIS TIL KYNFORELDNIS SEM FER MEÐ SAMEIGINLEGA FORSJÁ EN BARN BÝR EKKI HJÁ, SBR. 67. GR. B. BARNAVERNDARLAGA

Ef foreldri sem barn býr hjá þegar báðir fara sameiginlega með forsjána afsalar sér umsjá barns skv. 25. gr. eða kveðinn er upp úrskurður um tímabundna vistun barns utan heimilis skv. 27. eða 28. gr. skal barnaverndarnefnd kanna grundvöll þess að ráðstafa barni til hins foreldrisins. Sé talið barni fyrir bestu að hitt foreldrið taki við umsjá meðan tímabundin ráðstöfun varir metur barnaverndarnefnd hæfi foreldrisins og gerir skriflegan samning um umsjána. Í tilvikum sem þessu þarf barnaverndarnefnd ekki að sækja um leyfi fyrir vistunaraðilann í ljósi þess að viðkomandi foreldri fer með forsjá barnsins. Ef barnaverndarnefnd telur barni fyrir bestu að aðrir taki við umsjá getur hitt foreldrið sem óskað hefur eftir að fá umsjá barns skotið synjun til úrskurðarnefndar velferðarmála. Ef foreldri sem barn býr hjá þegar báðir fara sameiginlega með forsjána afsalar sér forsjá skv. 25. gr. eða er eitt svipt forsjá skv. 29. gr. þá fer hitt foreldrið eftir það eitt með forsjá barnsins. Um réttindi barns fer skv. 70. gr. barnaverndarlaga.

Með 67. gr. b. barnaverndarlaga er réttarstaða barns treyst eftir að forsjá þess breytist fyrir tilstilli barnaverndarnefndar eða eftir að barn hefur verið svipt forsjá foreldris í barnaverndarmáli. Vert er að árétta að við þessar aðstæður hefur reynt til þrautar á það hvort foreldrar semja sjálfir um breytingar á forsjá barns, að annað afsali sér forsjánni til hins foreldrisins eða annað foreldrið velji að höfða mál samkvæmt ákvæðum barnalaga til að krefjast forsjárinna. Ósætti foreldranna er því yfirleitt mikið og samskipti þeirra mjög erfið. Þá kemur ekki til sviptingar forsjár nema hagir og aðstæður foreldris séu í samræmi við 29. gr. laganna. Mál um umgengni eftir að foreldri hefur misst forsjá barns á grundvelli barnaverndarlaga eru því í grundvallaratriðum ólík málum um umgengni sem rekin eru samkvæmt ákvæðum barnalaga. Þá er í barnaverndarlögunum lögð rík áhersla á stuðning við barn sem ráðstafað

er í fóstur og telja verður líklegt að barn hafi í einhverjum tilvikum sömu þörf fyrir stuðning þó að hitt foreldrið taki við forsjánni. Mikilvægt er að tryggja bæði barninu og foreldrinu sem annast það eftir breytingu á forsjá, þá vernd og þann stuðning sem barnaverndarlögin fela í sér.

Í tilvikum sem þessum er mikilvægt að huga vel að því að allar ákvarðanir um umgengni við barnið eru teknar á grundvelli 70. gr. barnaverndarlaga. Ennfremur ber barnaverndarnefnd að meta í þeim tilvikum þegar hitt foreldri barns fær umsjá eða forsjá hvort barn þurfi sérstakan stuðning og gera þá áætlun um stuðning í samræmi við ákvæði 23. gr. laganna.

20.4.4 UNDIRBÚNINGUR BARNIS UNDIR AÐ FARA Í FÓSTUR

Í 72. gr. barnaverndarlaga og 19. gr. reglugerðar um fóstur er kveðið á um að undirbúa skuli barnið undir viðskilnað við kynforeldra og fyrir væntanlegt fóstur. Barnaverndarnefnd ber að undirbúa barn undir aðskilnað frá foreldrum og fyrir væntanlegt fóstur. Barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur ber á sama hátt, áður en fóstur hefst, að undirbúa fósturforeldra fyrir hlutverk þeirra, svo sem með upplýsingagjöf, viðtölum og öðru því sem að gagni má koma. Barnaverndarnefnd ber að upplýsa fósturforeldra um persónulega hagi barnsins og önnur atriði sem nefndin telur að máli skipti með tilliti til markmiða fóstursins. Á heimasíðu Barnaverndarstofu er að finna verklag um upplýsingagjöf barnaverndarnefnda til fósturforeldra.

Mikilvægt er að undirbúa barnið eins vel og kostur er með tilliti til aldurs og þroska. Ræða við barnið og gefa því upplýsingar eins og hægt er. Við slíkan undirbúning er mikilvægt að hafa staðla Barnaverndarstofu um vistun og fóstur til hliðsjónar. Barnaverndarnefnd skal leitast við að koma á góðu samstarfi og efla jákvæð samskipti milli kynforeldra, fósturforeldra og barns við fósturráðstöfun og meðan fóstur varir með hliðsjón af markmiðum fóstursins.

Til að auðvelda barninu að þekkja uppruna sinn er mælt með að starfsfólk barnaverndar geri svokallaða lífsbók sem barnið tekur með sér í fóstrið. Lífsbókin getur verið í formi myndaalbúms sem inniheldur myndir af kynforeldrum og öðrum fjölskyldumeðlimum. Lífsbókin er einnig mikilvæg þegar barn fer í tímabundið fóstur. Fósturforeldrar taka síðan að sér að setja inn myndir frá þeim tíma sem barnið dvelur í fósturinu. Þetta er mikilvægt fyrir barnið til að það fái heildarmynd af lífi sínu seinna meir.

20.4.5 VIÐ RÁÐSTÖFUN BARNIS Í FÓSTUR SKULU BARNAVERNDARNEFND OG FÓSTURFORELDRAR GERA MEÐ SÉR SKRIFLEGAN FÓSTURSAMNING

Mikilvægt er að fóstursamningur liggja fyrir samhliða því að barni er ráðstafað í fóstur. Í 68. gr. barnaverndarlaga og 21. gr. reglugerðar um fóstur er kveðið á um þau atriði sem fjalla þarf um í samningnum. Eftirfarandi þarf að koma fram í skriflegum samningi um fóstur:

- Lögheimili barns og dagleg umsjá.
- Um forsjárskyldur, þar með talin lögráð.
- Áætlaður fósturtími, sbr. 2. mgr. 65. gr. barnaverndarlaga.
- Um framfærslu barns og annan kostnað.
- Um umgengni barns við kynforeldra og/eða aðra nákomna.
- Um stuðning barnaverndarnefndar við barn og fósturforeldra meðan fóstur varir.

- Áætluð lok fósturs.
- Um sérstaka umönnun og þjálfun, sbr. 4. mgr. 65. gr. barnaverndarlaga, þegar á við.
- Annað sem máli skiptir.

Gert er ráð fyrir að öllum meginatriðum um réttindi og skyldur fósturforeldra annars vegar og barnaverndaryfirvalda hins vegar verði ráðið til lykta í fóstursamningi. Í því felst að barnaverndarlög gera ekki ráð fyrir því að fóstur hafi sjálfkrafa í för með sér önnur réttaráhrif en þau að fósturforeldrar fara með umsjá barnsins og umönnun þess og uppeldi frá degi til dags. Um réttindi og skyldur að öðru leyti er mælt fyrir í fóstursamningi. Samningurinn er því grundvöllur að réttarsambandi barnaverndaryfirvalda og fósturforeldra og þeim réttindum og skyldum sem fósturinu fylgja fyrir þessa aðila. Áréttað skal að einstaka atriði ber að taka upp í fóstursamningi sem í raun eru ekki samningsatriði milli barnaverndarnefndar og fósturforeldra, sbr. d- og e-lið í 68. gr. barnaverndarlaga, þ.e. framfærsla barns og umgengni barns við foreldra þess. Miðað er við að ávallt skuli gerður fóstursamningur áður en barn flyst á heimili fósturforeldra.

Ef gert er ráð fyrir hlutdeild ríkisins í kostnaði vegna styrkts fósturs eru ákvæði í fóstursamningi sem að þessu líta háð samþykki Barnaverndarstofu.

Það getur komið til þess að endurskoða þurfi einstök atriði samningsins, t.d. varðandi stuðning við barnið og/eða fósturforeldrana ef í ljós kemur að aðstæður barnsins og staða þess krefst meiri eða annars konar umönnunar en gert var ráð fyrir í upphafi, eða annað sem fjallað er um samningnum.

Nánar um þau atriði sem þarf að fjalla um í fóstursamningi:

- **Lögheimili barns og dagleg umsjá**

Búseta barns hjá fósturforeldrum er í reynd kjarni fósturs, þ.e. að barn búi á heimili fósturforeldra og þeir fari með umsjá þess frá degi til dags. Leggja skal áherslu á að meta skuli í hverju tilviki hvenær flytja skuli lögheimili barns til fósturforeldra. Hafa þarf hliðsjón af markmiði með ráðstöfun barns í fóstur, lengd fóstursins og hagsmunum barnsins.

- **Forsjárskyldur**

Þá skal í fóstursamningi taka fram hvaða forsjárskyldur fósturforeldrum er ætlað að fara með. Ekki er rétt að tala um að fósturforeldrar fari með forsjá barna þar sem fósturforeldrar hafa í raun aldrei sömu réttarstöðu og kynforeldri sem fer með forsjá samkvæmt ákvæðum barnalaga nr. 76/2003. Mestu varðar hér að tekin sé afstaða til þess hver skuli fara með lögráð barnsins í skilningi lögræðislaga, þ.e. sjálfræði og/eða fjárræði. Taka ber fram hvort og að hvaða marki fósturforeldrar skulu fara með lögráðin. Í sumum tilvikum kann t.d. að vera ástæða til að sérstakur fjárhaldsmaður sé skipaður, eða eftir atvikum að fela sérstökum fjárhaldsmanni umsjón tiltekinnar eignar, en ákvæði lögræðislaga bjóða upp á nokkurn sveigjanleika í þessu efni. Að jafnaði verður að gera ráð fyrir að forsjárskyldur flytjist í ríkara mæli til fósturforeldra ef fóstur er ætlað að vara þar til barn verður 18 ára.

- **Fósturtími**

Áður hefur verið fjallað um mikilvægi þess fyrir barnið sjálft, kynforeldra og fósturforeldra að markmið fóstursins sé skýrt og um leið tímalengd þess. Tímalengdin ræðst fyrst og fremst af þeirri áætlun sem

gerð hefur verið í máli barnsins, oftast í samvinnu við kynforeldra, eða sá tími sem vistun er markaður í úrskurði barnaverndarnefndar eða dómstóls. Tímalengdin þarf að vera skýr í fóstursamningi þannig að öllum aðilum málsins sé ljóst að hverju er stefnt. Það getur valdið miklum óróa hjá barninu, fósturforeldrum og kynforeldrum ef tímalengd og markmið fóstursins er óljóst. Ef um tímabundna ráðstöfun er að ræða er mikilvægt að vinna vel með foreldrum á meðan á fósturinu stendur og mikilvægt að foreldrar viti til hvers er ætlast af þeim fram að þeim tíma er barnið kemur heim aftur.

Varðandi tímalengd fósturs; sjá einnig umfjöllun um tímabundið fóstur í kafla 20.1.1, varanlegt fóstur í kafla 20.1.2 og styrkt fóstur í kafla 20.1.3.

Fóstursamning verður alltaf að gera með þeim fyrirvara að hann falli úr gildi ef krafa kynforeldris um endurskoðun ráðstöfunar barnaverndarnefndar nær fram að ganga. Í 32. gr. reglugerðar um fóstur er fjallað um uppsögn, breytingar og riftun fóstursamninga og gott að fjalla um slík atriði í samningi.

▪ **Framfærsla og annar kostnaður**

Ákvæði um greiðslur til fósturforeldra er að finna í reglugerð um greiðslur vegna barna í fóstur nr. 858/2013. Nauðsynlegt er að þessi atriði séu ákvörðuð eins og hægt er áður en barni er ráðstafað í fóstur.

Greiðslur til fósturforeldra eru eftirfarandi:

- Framfærslueyrir:
  - Með framfærslueyri er átt við greiðslu til að mæta kostnaði vegna daglegrar framfærslu barns. Af framfærslueyri ber fósturforeldrum að standa straum af öllum almennum kostnaði sem felst í því að hafa umsjá barns, svo sem að sjá barninu fyrir fullnægjandi aðstöðu á heimili, mat, endurnýjun á fatnaði, almennri læknisþjónustu, daglegum ferðalögum, mótuneytiskostnaði í skóla, venjubundnum útbúnaði í skóla og almennum tómstundum.
- Fósturlaun:
  - Með fósturlaunum er átt við umönnunarlaun fósturforeldra.
- Annar fyrirsjáanlegur kostnaður:
  - Með öðrum fyrirsjáanlegum kostnaði er átt við kostnað sem fyrirsjáanlegt er að verði um að ræða á meðan fóstur varir, svo sem greiðslu vasapeninga, ferðakostnað vegna umgengni barns við nákomna, kostnað við leikskóla eða aðra gæslu, sérstakan námskostnað eða mikinn kostnað vegna tómsunda, kostnað vegna ferminga, útgjöld vegna meiri háttar tannlækninga eða umtalsverðrar heilbrigðisþjónustu, svo sem vegna alvarlegra eða langvarandi sjúkdóma, og umtalsverðan ferðakostnað í tengslum við nauðsynlega þjónustu sem barn þarf að sækja, svo sem heilbrigðisþjónustu.
- Ófyrirsjáanlegur kostnaður:
  - Með ófyrirséðum kostnaði er átt við allan kostnað vegna fóstursins sem ekki var fyrirsjáanlegt að yrði um að ræða þegar fóstursamningur var gerður, svo sem sérstakan

námskostnað eða verulegan kostnað vegna tómsunda eða tannlækninga, eða umtalsverða heilbrigðisþjónustu og umtalsverðan ferðakostnað í tengslum við nauðsynlega þjónustu sem barn þarf að sækja, svo sem heilbrigðisþjónustu.

Kröfu um greiðslu vegna ófyrirséðs kostnaðar skal gera eigi síðar en sex mánuðum eftir að fósturforeldrum var kunnugt um útgjöldin. Ef ekki næst samkomulag um slíkar greiðslur skal barnaverndarnefnd afgreiða beiðnina með rökstuddri bókun og geta fósturforeldrar skotið þeirri ákvörðun til úrskurðarnefndar velferðarmála.

Sjá nánar um greiðslur til fósturforeldra í reglugerð um greiðslur vegna barna í fóstri nr. 858/2013 og 24. gr. reglugerðar um fóstur. Sjá einnig *Viðmiðunarreglur vegna grunnskólanáms utan lögheimilissveitarfélags ásamt gjaldskrá* sem finna má á vef Sambands íslenskra sveitarfélaga.

▪ **Um gengni barns við foreldra og aðra nákomna**

Fjallað er um rétt barns í fóstri til umgengni í 74. gr. barnaverndarlaga og 25. gr. reglugerðar um fóstur. Barn í fóstri á rétt til umgengni við kynforeldra og aðra sem því eru nákomnir. Með umgengni er átt við samveru og önnur samskipti. Kynforeldrar eiga rétt til umgengni við barn í fóstri nema umgengni sé bersýnilega andstæð hagsmunum og þörfum barnsins og ósamrýmanleg þeim markmiðum sem stefnt er að með ráðstöfun barnsins í fóstur. Þeir sem telja sig nákomna barninu eiga með sama hætti rétt til umgengni við barnið, enda verði talið að það sé til hagsbóta fyrir barnið. Barn sem er 15 ára eða eldra getur sjálft gert kröfu um umgengni. Við ráðstöfun barns í fóstur skal barnaverndarnefnd eiga frumkvæði að því að gera tillögur um umgengni barns við kynforeldra og aðra nákomna þegar það á við. Leitast skal við að ná samkomulagi við þá sem umgengni eiga að rækja og ganga frá skriflegum samningi um fyrirkomulag umgengninnar. Ef ekki næst samkomulag úrskurðar barnaverndarnefnd um ágreiningsefni er varða umgengni barns við kynforeldra og aðra nákomna, hvort sem það varðar rétt til umgengni, umfang umgengni eða framkvæmd. Barnaverndarnefnd ber að kanna viðhorf fósturforeldra áður en gengið er frá samningi eða kveðinn upp úrskurður um umgengni. Ákvæði samnings eða úrskurðar skulu tekin upp í fóstursamningi. Við ákvörðun varðandi umgengni við barn í fóstri skal tekið mið af því hvað þjónar hagsmunum barnsins best með það fyrir augum að ná því markmiði sem stefnt er að með ráðstöfun barnsins í fóstur. Að öðru leyti fer um umgengni í fóstri samkvæmt 74. gr. barnaverndarlaga, svo sem um synjun, breytingu á fyrri ákvörðun og málskot.

Fósturforeldrar barns í varanlegu fóstri eru aðilar að máli um umgengni. Þessir fósturforeldrar taka þannig þátt í gerð samnings um umgengni, getað óskað breytinga á áður ákvarðaðri umgengni, eru aðilar að úrskurðarmáli og geta skotið úrskurði um umgengni til úrskurðarnefndar velferðarmála.

Við ákvörðun um umgengni barns í varanlegu fóstri við kynforeldra sína eða aðra, þarf að meta í hverju einstöku tilviki þörf barnsins fyrir þá umgengni og hvaða áhrif hún hefur á það. Hafa ber í huga að almennt er börnum mikilvægt að þekkja uppruna sinn, sögu og foreldra.

Mikilvægt er að fyrir liggi annað hvort samkomulag um umgengni eða úrskurður um fyrirkomulag umgengni samhliða því að barni er ráðstafað í fóstur.

20.5 TILKYNNNA UM GERÐ FÓSTURSAMNINGSS

Þegar fóstursamningur hefur verið gerður þarf að tilkynna um það til Barnaverndarstofu og annarra opinberra aðila eftir því sem við á, sbr. 73. gr. barnaverndarlaga.

Þegar um varanlegt fóstur er að ræða þarf að senda tilkynningu til:

- Barnaverndarstofu (sjá eyðublað á heimasíðu stofunnar).
- Tryggingastofnunar ríkisins.
- Þjóðskrár Íslands.
- Barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi fósturforeldra.
- Skólanefndar í því umdæmi þar sem barnið var í skóla (ef barn er á grunnskólaaldri).
- Skólanefndar í umdæmi fósturforeldra (ef barn er á grunnskólaaldri).

Þegar barn er í tímabundnu fóstur og á áfram lögheimili hjá foreldrum skal senda tilkynningu til:

- Barnaverndarstofu (sjá eyðublað á heimasíðu stofunnar).
- Tryggingastofnunar ríkisins.
- Barnaverndarnefndar í heimilisumdæmi fósturforeldra.
- Skólanefndar í því umdæmi þar sem barnið var í skóla (ef barn er á grunnskólaaldri).
- Skólanefndar í umdæmi fósturforeldra (ef barn er á grunnskólaaldri).

20.6 STUÐNINGUR VIÐ BARNIÐ, FÓSTURFORELDRA OG FORELDRA

Barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur veitir barni og fósturforeldrum nauðsynlegan stuðning á meðan fóstur varir. Ber að útfæra nánar í fóstursamningi í hverju sá stuðningur er fólgin en taka skal afstöðu til eftirtalinnna atriða:

- Meðferðar fyrir barnið, svo sem viðtala við sálfræðing, geðlækni eða aðra, sérstaklega þegar um styrkt fóstur er að ræða.
- Frekari þjónustu við barnið, svo sem heilbrigðisþjónustu, lyfjameðferðar og þjálfun.
- Annarra stuðningsúrræða
- Handleiðslu fyrir fósturforeldra.
- Reglubundinna samráðsfunda þar sem taka þátt eftir atvikum barn, kynforeldrar, fósturforeldrar, fulltrúi barnaverndarnefndar, handleiðari, meðferðaraðili og/eða aðrir.
- Heimsókna fulltrúa barnaverndarnefndar á fósturheimili meðan fóstur varir.

Stuðningur við barnið

Á meðan barnið er í fóstur ber barnaverndarnefnd að fylgjast með aðbúnaði þess og líðan. Heimsækja á barnið að minnsta kosti einu sinni á ári og oftár ef þurfa þykir. Í fóstursamningi skal einnig taka fram í hverju stuðningurinn er fólgin. Einnig þarf að huga að samvinnu um stuðning við barnið. Barnaverndarnefnd sem ráðstafar barni í fóstur þarf að leggja mat á hvaða aðila þarf að vera í samvinnu við; t.a.m. skóla, leikskóla eða aðra aðila, sbr. 27. gr. reglugerðar um fóstur. Í heimsóknum á fósturheimilið þarf að ræða við barnið og afla annarra nauðsynlegra upplýsinga til að hægt sé að meta

líðan barnsins. Nauðsynlegt kann að vera að heimsækja fósturheimilið oft í upphafi fóstursins á meðan barnið er að kynna fósturforeldrunum og nýjum aðstæðum. Þegar rætt er við fósturbarn þarf ætíð að hafa markmið fóstursins í huga. Ef stefnt er að því að barnið fari aftur heim til kynforeldra þarf að ræða um hvað er að gerast heima hjá barninu á meðan það er í fóstri og hvaða hugmyndir barnið hefur um að snúa aftur heim. Ef um varanlegt fóstur er að ræða þarf að hjálpa barninu að festa rætur á fósturheimilinu en eiga jafnframt kynforeldra sína að og fortíð sína með þeim. Þarfir fósturbarna fyrir stuðning geta verið breytilegar eftir aldri og þroska auk þess sem þarfir þeirra geta breyst eftir því hversu lengi þau hafa dvalið í fóstri.

Stuðningur við kynforeldra

Ef markmið fóstursins er að barnið komi aftur heim er ein meginforsenda þess að vel til takist að foreldrarnir séu aðstoðaðir við að breyta þeim aðstæðum sem leiddu til þess að barnið fór að heiman eða að þeir fái aðstoð við að takast á við vandamál barnsins á annan hátt. Takist sú vinna ekki er hætt við að barnið komi aftur í óbreyttar aðstæður og að vandamálin haldi áfram, þrátt fyrir alla þá röskun sem orðið hefur á lífi þess við að fara í fóstur. Foreldrum þarf því að vera ljóst hvað þeir þurfa að takast á við og breyta á meðan barnið er í fóstri. Einnig er mikilvægt að þeir séu boðaðir á samráðsfundi (teymisfundi) með starfsmönnum og fósturforeldrum þar sem tilgangur og markmið fósturráðstöfunarinnar eru yfirfarin og metin.

Það að horfa á eftir barni sínu í fóstur er flestum afar erfitt, hvort heldur um er að ræða tímabundið eða varanlegt fóstur. Foreldrar líta auðveldlega á það sem merki um að þeim hafi mistekist, þau geta verið hrædd við fordæmingu umhverfisins og ekki síst sakna þau barnanna sinna og tekur sárt að geta ekki fylgst með þeim í sínu daglega lífi; hvernig þau stækka, þroskast og takast á við lífið. Ástæðan fyrir því að barn fer í fóstur er ekki sú að foreldrum þess þyki ekki vænt um það. Í þeim tilvikum sem um forsjársviptingu er að ræða finnst foreldrunum einnig oft þeir hafa verið beittir miklum órétti og reiðin getur beinst bæði að barnaverndarnefnd og fósturforeldrunum. Með hliðsjón af þessu er ljóst að það þarf að styðja foreldrana vel á þessu tímabili. Með því að tryggja að þeir fái reglulegan stuðning, hvort heldur sem það er hjá starfsmanni barnaverndarnefndar eða öðrum sérfræðingi, er hægt að hjálpa foreldrunum að takast á við allar þær tilfinningar sem vakna. Á þann hátt getur einnig skapast meiri sátt um fósturráðstöfunina og barnið getur þá notið umgenginnar betur.

Stuðningur við fósturforeldra

Barnaverndarnefnd ber samkvæmt 72. gr. barnaverndarlaga að undirbúa fósturforeldra fyrir hlutverk sitt áður en barni er ráðstafað til þeirra í fóstur. Í því felst m.a. að veita upplýsingar um barnið, sögu þess og stöðu, viðtöl og annað sem að gagni kann að koma. Fósturráðstöfun er teymisvinna starfsmanns barnaverndarnefndar og fósturforeldra og eftir atvikum annarra aðila sem koma að umönnun eða stuðningi við barnið. Í tímabundnu fóstri er mikilvægt að kynforeldrar séu hluti af teyminu því markmiðið er að barnið fari heim aftur. Góður stuðningur við fósturforeldra þegar barn er komið á heimilið er gífurlega mikilvægur og hefur mikil áhrif á það hvort markmið fóstursins náist. Fósturforeldrar þurfa stuðning og handleiðslu við hlutverk sitt.

20.7 SAMSTARF VIÐ AÐRA AÐILA

Þegar verið er að undirbúa fósturráðstöfun þarf að meta við hverja þarf að hafa samstarf, sbr. 27. gr. reglugerðar um fóstur. Hér getur verið um að ræða skóla, leikskóla eða félagsþjónustu vegna stuðnings á grundvelli laga um málefni fatlaðs fólks. Nánari upplýsingar um skólamál fósturbarna er að finna í reglugerð um skólagöngu fósturbarna í grunnskólum, nr. 547/2012.

Mikilvægt er að vel sé gengið frá skólamálum barnsins. Hafa þarf samband við skólayfirvöld með góðum fyrirvara þannig að skólinn fái tækifæri til að gera þær ráðstafanir sem nauðsynlegar eru til að barnið fái þá kennslu sem það hefur þörf fyrir. Sjá einnig *Viðmiðunarreglur vegna grunnskólanáms utan lögheimilissveitarfélags ásamt gjaldskrá* sem finna má á vef Sambands íslenskra sveitarfélaga.

20.8 ENDURSKOÐUN FÓSTURSAMNINGIS

Ef aðstæður fósturforeldra breytast, svo sem vegna alvarlegra veikinda, skilnaðar, andláts eða búferlaflutnings, ber þeim að tilkynna það barnaverndarnefnd sem þarf í framhaldi af því að endurskoða fóstursamninginn ef ástæða er til, sbr. 77. gr. barnaverndarlaga. Fjallað er um lok fósturs í V. kafla reglugerðar um fóstur. Ef ekki næst samkomulag við fósturforeldra um breytingu á fóstursamningi getur barnaverndarnefnd með rökstuddum úrskurði breytt fóstursamningi eða felld hann úr gildi. Slíkur úrskurður er kærnanlegur til úrskurðarnefndar um velferðarmál.

20.9 AÐ SEGJA UPP EÐA RIFTA FÓSTURSAMNINGI

Fóstursamning skal ætíð gera með þeim fyrirvara að hann falli úr gildi ef krafa kynforeldris um endurskoðun á ráðstöfun barnaverndarnefndar nær fram að ganga. Sjá nánari umfjöllun um slit fóstursamnings í 32. gr. reglugerðar um fóstur.

Ef fóstursamningur fellur úr gildi fyrr en áætlað var af einhverjum ástæðum, er mjög mikilvægt að barnaverndarnefnd sendi Barnaverndarstofu tilkynningu um það ásamt greinargerð um ástæður samningsslita. Þetta getur haft áhrif á mat Barnaverndarstofu á hæfi fósturforeldra ef þau sækja um að taka barn í fóstur að nýju.

20.10 EFTIRLIT MEÐ BARNI Í FÓSTRÍ

Barnaverndarnefnd sem ráðstafað hefur barni í fóstur fer með mál þess á meðan fóstursamningur er í gildi. Hvað framangreint varðar hefur það ekki áhrif að kynforeldrar flytji í annað sveitarfélag. Barnaverndarnefnd ber að fylgjast með aðbúnaði og líðan barns á meðan það er í fóstur. Tilkynningar er varða aðstæður barns hjá fósturforeldri, svo og upplýsingar um að fósturforeldri vanræki hlutverk sitt, skulu berast til barnaverndarnefndar sem ráðstafaði barni í fóstur. Er nefndinni skylt að kanna málið tafarlaust og grípa til viðeigandi ráðstafana, sbr. 2. mgr. 77. gr. barnaverndarlaga.

Mikilvægt er að gæta að því að ræða ávallt við barnið sjálft þegar farið er í heimsókn á fósturheimilið og gefa barninu tækifæri að ræða einslega við starfsmann nefndarinnar.

20.11 RÉTTUR FORELDRA OG BARNIS TIL AÐ TAKA MÁL UPP AÐ NÝJU

Ef foreldri eða barn sem náð hefur 15 ára aldri telur fósturráðstöfun ekki lengur þjóna hagsmunum barns verður að skoða annars vegar hvort viðkomandi aðili samþykkti fósturráðstöfun og hins vegar hvort ráðstöfun var tímabundin eða varanleg.

- Tímabundið fóstur – samþykki

Foreldri getur hvenær sem er afturkallað samþykki sitt fyrir tímabundnu fósturi. Ef barnaverndarnefnd telur að barnið skuli engu að síður vera áfram í fósturinu verður nefndin að grípa til ráðstafana samkvæmt 26., 27., 28. eða 29. gr. barnaverndarlaga ef skilyrðum þeirra er talið fullnægt og eftir atvikum 31. gr. um neyðarráðstafanir. Hið sama gildir um barn í fósturi þegar það hefur náð 15 ára aldri og er það óháð því hvort barnið var yngra en 15 ára þegar það fór í fóstur.

- Tímabundið fóstur – úrskurður barnaverndarnefndar eða dómsúrskurður

Ef kveðinn hefur verið upp úrskurður um fóstur í allt að 12 mánuði og málskotsfrestur er liðinn þá hafa foreldrar og barn ekki aðra kosti en að koma á framfæri ábendingum til barnaverndarnefndar.

- Varanlegt fóstur – samþykki eða dómur um forsjárviptingu

Þegar um varanlega ráðstöfun er að ræða skiptir ekki máli hvort foreldri og/eða barn samþykkti fóstur eða hvort kveðinn var upp dómur um sviptingu forsjár. Í þessum tilvikum er eðlilegt að foreldri, og/eða barn sem náð hefur 15 aldri, snúi sér fyrst til barnaverndarnefndar með ósk um endurskoðun fósturráðstöfunar. Ef nefndin telur ekki ástæðu til að endurskoða ráðstöfun getur foreldri, og/eða barn sem náð hefur 15 ára aldri, höfðað mál fyrir dómi og gert kröfu um að fóstursamningi verði hnekkð eða dómi um sviptingu breytt og að foreldri verði falin forsjá eða umsjá barns að nýju. Krafan verður því aðeins tekin til greina að breyting þyki réttmæt vegna breyttra aðstæðna, raski ekki stöðugleika í uppeldi barns og taki mið af hag og þörfum þess.

Í þeim tilvikum þegar foreldri hefur verið svipt forsjá getur það einungis gert kröfu ef liðnir eru tólf mánuðir hið minnsta frá því að dómstóll leysti síðast úr máli með endanlegum dómi, sjá nánar 34. gr. barnaverndarlaga.

20.12 LOK FÓSTURSAMNINGS

Varanlegu fósturi lýkur almennt við 18 ára aldur barnsins. Heimilt er að framlengja fóstursamning til 20 ára aldurs óski barnið eftir því. Þrátt fyrir að fósturi sé lokið er markmið með varanlegu fósturi að barnið dvelji hjá fósturforeldrum þar til það sjálft getur staðið á eigin fótum og byggt upp sjálfstætt líf. Í tímabundnu fósturi er markmiðið að barnið fari heim aftur eftir ákveðinn tíma. Mikilvægt er að heimkoma barnsins aftur til kynforeldra sé vandlega undirbúin og skal gera nýja skriflega áætlun í máli barns ekki síðar en mánuði áður en fósturi lýkur, sbr. 30. gr. reglugerðar um fóstur.

Barnaverndarnefnd ber að tilkynna Barnaverndarstofu um lok fósturs.

21. HEIMILI OG ÖNNUR ÚRRÆÐI Á ÁBYRGÐ SVEITARFÉLAGA

24. gr. og XIV. kafli barnaverndarlaga nr. 80/2002

Reglugerð nr. 652/2004 og 366/2005

Í reglugerð nr. 652/2004, um úrræði á ábyrgð sveitarfélaga er fjallað um ýmis úrræði á ábyrgð sveitarfélaga samkvæmt ákvæðum barnaverndarlaga. Í kaflanum um stuðningsúrræði er nánar fjallað um úrræðin sjálf en hér verður aðeins fjallað um leyfisveitingarnar.

21.1 SUMARDVÖL Á VEGUM ANNARRA EN BARNAVERNDARNEFNDA

1. mgr. 91. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002

Reglugerð nr. 366/2005

21.1.1 SUMARDVÖL Á EINKAHEIMILI

Þeir sem óska eftir að taka barn til sumardvalar á einkaheimili gegn gjaldi í allt að þrjú mánuði yfir sumartímann, þurfa til þess leyfi barnaverndarnefndar þar sem þeir búa.

Umsókn með upplýsingum um nöfn, heimilisföng o.fl., auk umsagna og vottorða, þarf að koma til barnaverndarnefndar með góðum fyrirvara og áður en börnin koma á heimilið. Nánari upplýsingar um þau atriði sem fram þurfa að koma í umsókninni er að finna í 14. og 15. gr. reglugerðarinnar. Umsækjandi skal ekki vera yngri en 23 ára og þarf að sækja viðurkennt námskeið í skyndihjálpi fyrir börn. Að jafnaði skal ekki veita leyfi til að taka fleiri en fjögur börn í einu til dvalar og aldrei fleiri en sex, þar með talin önnur börn sem dvelja á heimilinu. Þegar barnaverndarnefnd hefur borist umsókn skal fulltrúi hennar fara a.m.k. einu sinni á heimilið og skrifa greinargerð um málið að lokinni gagnaöflun. Við gerð úttektar skal taka mið af sömu atriðum og þegar um er að ræða sumardvalir barna á vegum barnaverndarnefnda og fram koma í kafla 21.2 hér að neðan. Umsækjanda skal gefinn kostur á að kynna sér greinargerðina og að koma með athugasemdir við hana. Nefndin afgreiðir síðan umsóknina með bókun.

Við fyrstu umsókn skal aldrei veita leyfi til lengri tíma en eins árs. Ef um er að ræða endurnýjun leyfis er unnt að veita leyfi til þriggja ára og í þeim tilvikum metur barnaverndarnefnd hvaða gögn eru nauðsynleg til að unnt sé að afgreiða umsóknina. Þó skulu upplýsingar úr sakaskrá frá þeim tíma sem liðinn er frá því sakavottorðs var síðast aflað liggja fyrir.

Barnaverndarnefnd skal tilkynna Barnaverndarstofu um öll heimili sem fá leyfi til að taka börn í sumardvöl.

Barnaverndarnefnd ber að fylgjast með því að leyfishafi uppfylli hverju sinni almenn skilyrði leyfisveitingar. Þá ber nefndinni að fylgjast með högum og aðbúnaði barna sem dvelja í sumardvöl á einkaheimilum og heimsækja þau eins oft og þurfa þykir. Ef umönnun barns er óhæfileg, rekstri heimilis ábótavant eða um annars konar brot á ákvæðum reglugerðarinnar er að ræða, getur barnaverndarnefnd svipt rekstraraðila starfsleyfinu.

Þá skal barnaverndarnefnd einnig gæta þess að öll einkaheimili sem taka börn í sumardvöl í umdæminu hafi til þess tilskilið leyfi.

86. gr. barnaverndarlaga 80/2002

IV. kafli reglugerðar nr. 652/2004

Eitt af þeim úrræðum sem barnaverndarnefndum er ætlað að hafa eru sumardvalir sbr. c.-lið 24. gr. og 86. gr. barnaverndarlaga. Hér er átt við dvöl á einkaheimili í allt að þrjá mánuði yfir sumartímann. Sumardvöl er þó almennt ekki ætluð börnum yngri en 6 ára. Þeir sem óska eftir að taka börn í sumardvöl þurfa að sækja um leyfi til barnaverndarnefndar þar sem þeir búa.

Skilyrði og afgreiðsla leyfis er að finna í IV. kafla reglugerðar nr. 652/2004. Umsóknum þurfa að fylgja ýmis vottorð, svo sem samþykki allra heimilismanna eldri en 15 ára fyrir því að barnaverndarnefnd afli upplýsinga úr sakaskrá. Þegar nefndin hefur fengið öll nauðsynleg gögn skal fulltrúi hennar heimsækja umsækjanda og gera úttekt á aðstæðum hans. Skrifu að því loknu greinargerð, sem umsækjanda gefst kostur á að gera athugasemdir við, og afgreiða svo umsóknina með bókun.

Hafa ber í huga að leyfi sem umsækjandi kann að hafa frá barnaverndarnefnd og/eða Barnaverndarstofu til annarra starfa, svo sem að vera persónulegur ráðgjafi, stuðningsforeldri eða fósturforeldri, veitir ekki sjálfkrafa leyfi til að taka börn í sumardvöl heldur þarf að fjalla um þá umsókn sérstaklega. Almennt er gert ráð fyrir að aðili taki börn í sumardvöl annað hvort frá barnaverndarnefndum eða frá öðrum. Við mat á því hvort rétt sé að sami staðurinn sinni mörgum verkefnum fyrir barnaverndarnefnd þarf að meta hvaða áhrif ný starfsemi hefur á börnin sem njóta þjónustunnar sem fyrir er (koma t.d. reglulega í stuðningsdvöl). Hafi nefndin í höndum upplýsingar um umsækjanda vegna annarra starfa má nýta þær við afgreiðslu umsóknar um að taka börn í sumardvöl. Umsækjandi og leyfishafi geta skotið ákvörðunum barnaverndarnefndar um leyfisveitingu eða leyfissviptingu til úrskurðarnefndar velferðarmála, sjá nánar á vefsíðu félagsmálaráðuneytis.

21.2.1. ÚTTEKT VEGNA UMSÓKNAR UM AÐ TAKA BÖRN Í SUMARDVÖL

Þau atriði sem skoða þarf sérstaklega þegar úttekt er gerð vegna umsóknar um að taka börn í sumardvöl eru:

1. Inngangur

- Nafn umsækjanda og heimilisfang.
- Hvernig var upplýsinga aflað.
- Hvenær var heimilið heimsótt.
- Við hverja var rætt og hvenær.
- Fjöldi barna sem óskað er leyfi fyrir.
- Aldur barnanna.
- Hvenær fjallaði barnaverndarnefnd um umsögnina.

2. Lýsing á aðstæðum og viðtöl

a) Heimilið og umsækjandi

- Nafn og kennitala allra heimilismanna.
- Atvinna umsækjanda.
- Menntun og starfsreynsla umsækjanda.
- Stutt lýsing á bakgrunni umsækjanda og félagslegri stöðu.
- Reynsla umsækjanda af vinnu með börnum.
- Reynsla og þekking umsækjanda á börnum með sérþarfir.
- Hver eru helstu áhugamál umsækjanda og tómstundaiðkun?
- Hvert er viðhorf umsækjanda til umönnunar og uppeldis barna?
- Neytir umsækjandi áfengis, tóbaks eða annarra vímuefna og hver er afstaða hans til þessara efna?
- Hvers vegna óskar viðkomandi eftir að taka börn til sumardvalar?
- Hvernig telur umsækjandi að sumardvölin geta nýst börnunum?
- Hverjar eru helstu áherslur umsækjanda í starfinu með börnunum?
- Hvernig telur umsækjandi sig geta náð markmiðum sínum?

b) Húsnæði

- Lýsing á húsnæði.
- Hvernig hentar húsnæðið markmiðum staðarins og fjölda barna?
- Aðstæður í svefnherbergjum og öðrum vistarverum.
- Hvernig er öryggismálum háttað, s.s. brunavörnum?
- Eru hættur innandyra?

c) Umhverfi

- Lýsing á umhverfi.
- Hvernig hentar umhverfið börnunum og markmiðum starfsins?
- Eru einhverjar hættur utandyra?

d) Annað

- Verða aðrir en þeir sem nefndir hafa verið í umsókninni með aðsetur á heimilinu?
- Er önnur starfsemi en sú sem sótt er um leyfi fyrir á heimilinu, t.d. ferðaþjónusta?
- Annað sem máli kann að skipta.

3. Sérstök atriði sem þarf að meta ef sótt er um að taka börn í sumardvöl á vegum barnaverndarnefnda

- Hefur umsækjandi áður unnið fyrir barnaverndarnefnd og ef svo er hvernig var sú reynsla?
- Hvert er viðhorf umsækjanda til barna og fjölskyldna í vanda?
- Hefur umsækjandi sérstaka þekkingu eða reynslu af að vinna með börnum í vanda?
- Er umsækjandi tilbúinn í samstarf við barnaverndarnefnd?

4. Mat og niðurstöður

- Hvert er mat barnaverndarnefndar á ofangreindum upplýsingum?
- Hver er niðurstaða barnaverndarnefndar?
- Bókun barnaverndarnefndar.

Hluti þeirra atriða sem nefnd eru hér að ofan er að finna í umsókninni sjálfri og er því eðlilegt að vísa til þeirra við gerð umsagnar.

21.2.2 ENDURNÝJUN Á LEYFI

Við endurnýjun á leyfi þarf fyrst og fremst að fjalla um þau atriði sem hafa breyst frá þeim tíma sem umsögn var síðast veitt. Þá skal ætíð fylgja sakavottorð umsækjanda og fara skal í heimsókn á heimilið.

Þegar leyfi hefur verið afgreitt skal barnaverndarnefnd tilkynna það Barnaverndarstofu. Jafnframt skulu nefndir sem ráðstafa börnum í sumardvöl ganga úr skugga um að heimilið hafi leyfi. Þá hefur nefndin þar sem leyfishafi býr skyldu til að fylgjast með að öll þau heimili sem taka börn í sumardvöl hafi leyfi, á meðan nefnd sem ráðstafar barni í sumardvöl ber að fylgjast með líðan þess og aðbúnaði. Telji nefndin umönnun barna óviðunandi eða rekstri ábótavant getur hún svipt heimili leyfi til að taka við börnum.

Umsækjandi og leyfishafi geta skotið ákvörðunum barnaverndarnefndar um leyfisveitingu eða leyfissviptingu til úrskurðarnefndar velferðarmála.

21.3 TILSJÓNARMAÐUR OG PERSÓNULEGUR RÁÐGJAFI

24. gr. barnaverndarlaga 80/2002

V. kafli reglugerðar nr. 652/2004

Tilsjónarmaður er fenginn á vegum barnaverndarnefndar og er fyrst og fremst ætlað að aðstoða foreldra við að sinna forsjár- og upveldisskyldum sínum þannig að sem best henti hag og þörfum barns.

Persónulegur ráðgjafi er fenginn á vegum barnaverndarnefndar og er fyrst og fremst ætlað að veita barni ráðgjöf og leiðbeiningar í þeim tilgangi að styrkja það félagslega og tilfinningalega svo sem í sambandi við tólmstundir, menntun og vinnu.

Þeir sem óska eftir að taka að sér verkefni tilsjónarmanns eða persónulegs ráðgjafa þurfa að sækja um það til þeirrar barnaverndarnefndar sem þeir vilja vinna fyrir. Sumar barnaverndarnefndir ráða einstaklinga í ákveðið fast starfshlutfall til að sinna þessum hlutverkum gagnvart börnum og fjölskyldum

eftir þörfum. Í öðrum tilvikum er ráðinn sérstakur einstaklingur eingöngu fyrir tiltekið barn eða fjölskyldu, t.d. vegna tengsla sem eru fyrir hendi eða sérþarfa barnsins.

Umsókn um að gerast tilsjónarmaður eða persónulegur ráðgjafi þurfa að fylgja eftirfarandi gögn:

- Heilbrigðisvottorð.
- Samþykki fyrir því að barnaverndarnefnd afli upplýsinga úr sakaskrá.
- Yfirlit yfir starfsferil, menntun og reynslu af starfi með börnum.

Þegar búið er að ráða umsækjanda og hann fær ákveðið verkefni þarf að gera samning, sbr. 5. gr. reglugerðar nr. 652/2004, þar sem m.a. kemur fram hvert verkefnið er, hversu lengi því er ætlað að vara og hvenær eigi að meta verkefnið. Auk þess þarf að koma fram að viðkomandi er bundinn þagnarskyldu um hvernig hann skilar frá sér upplýsingum og skýrslu og um greiðslur.

Tilsjónarmaður og persónulegur ráðgjafi starfa undir stjórn barnaverndarnefndar og eiga rétt á handleiðslu.

21.4 STUÐNINGSFJÖLSKYLDUR

24. gr. barnaverndarlaga 80/2002

VI. kafli reglugerðar nr. 652/2004

Stuðningsfjölskylda er fengin á vegum barnaverndarnefndar og er fyrst og fremst ætlað að taka á móti barni, eða í sumum tilvikum barni og foreldrum, á einkaheimili. Markmiðið er meðal annars að tryggja öryggi barnsins, léttu álagi af barninu og fjölskyldu þess og leiðbeina og styðja foreldra í uppeldishlutverkinu.

Vista má barn hjá stuðningsfjölskyldu í allt að sjö daga samfelld. Ef vistun er ætlað að vara í lengri tíma þarf að fara eftir ákvæðum 84. gr. barnaverndarlaga eða ákvæðum um fóstur eftir því sem við á.

Þeir sem óska eftir að verða stuðningsforeldrar þurfa að sækja um það hjá barnaverndarnefnd í sínu heimilisumdæmi. Umsókninni þurfa að fylgja eftirfarandi gögn:

- Heilbrigðisvottorð.
- Samþykki allra heimilismanna eldri en 15 ára fyrir því að barnaverndarnefnd afli upplýsinga úr sakaskrá.
- Yfirlit yfir starfsferil, menntun og reynslu af starfi með börnum.
- Upplýsingar um önnur leyfi eða verkefni fyrir barnaverndarnefndir.

Umsækjandi skal ekki vera yngri en 23 ára og ef um hjón eða sambýlisfólk er að ræða þurfa þau að sækja um saman.

Barnaverndarnefnd er heimilt að leita eftir upplýsingum um umsækjanda hjá öðrum. Áður en umsókn er afgreidd skal fulltrúi nefndarinnar fara a.m.k. einu sinni á heimili umsækjanda og skrifa greinargerð að lokinni gagnaöflun sem kynnt er umsækjanda. Nefndin afgreiðir síðan umsóknina með bókun.

Leyfi til að taka að sér hlutverk stuðningsfjölskyldu skal veitt til eins árs í senn. Ef óskað er endurnýjunar umsóknar metur nefndin hvaða gögn þurfa að fylgja umsókninni. Þó skulu ætíð liggja fyrir upplýsingar

úr sakaskrá og atriði sem kunna að hafa breyst ef liðin eru meira en þrjú ár frá því upplýsingar voru veittar.

Barnaverndarnefnd í því sveitarfélagi þar sem stuðningsfjölskylda býr ber að fylgjast með því að leyfishafi uppfylli almenn skilyrði fyrir leyfisveitingu.

Ákvörðun barnaverndarnefndar um leyfisveitingu eða leyfissviptingu er unnt að skjóta til úrskurðarnefndar velferðarmála, sjá nánar á vefsíðu félagsmálaráðuneytis.

21.5 LEYFISVEITINGAR BARNAVERNDARSTOFU

84. gr. barnaverndarlaga 80/2004

VII. kafli reglugerðar nr. 652/2004

21.5.1 HEIMILI OG ÖNNUR ÚRRÆÐI SEM BARNAVERNDARNEFNDIR SKULU HAFI TILTÆK

Í 84. gr. barnaverndarlaga eru ákvæði um úrræði sem barnaverndarnefndum ber að hafa tiltæk. Um er að ræða bæði heimili og stofnanir; svo sem vistheimili og sambýli svo og vistforeldra sem veita barni móttöku á einkaheimili.

Umsókn um leyfi á grundvelli 84. gr. er afgreidd hjá Barnaverndarstofu. Á heimasíðu stofunnar er að finna umsóknareyðublöð, bæði fyrir *heimili/stofnanir* og fyrir *önnur úrræði* (t.d. vistun hjá ættingja eða á einkaheimili). Umsókninni þurfa að fylgja umboð frá öllum heimilismönnum eldri en 15 ára um heimild Barnaverndarstofu til að afla sakavottorða. Ef vistforeldrar búa í umdæmi annarrar barnaverndarnefndar þarf að ganga úr skugga um að sú nefnd sjái því ekkert til fyrirstöðu að barn verði vistað á heimilinu. Hér er ekki átt við að gera þurfi sérstaka úttekt á heimilinu, heldur að gengið sé úr skugga um að ekki séu nein afskipti barnaverndarnefndar af viðkomandi heimili. Barnaverndarstofa leitast við að afgreiða þessar umsóknir eins fljótt og unnt er. Á heimasíðu Barnaverndarstofu er að finna verklag um afgreiðslu umsókna um leyfi, samkvæmt 84. gr. barnaverndarlaga.

21.5.2 SUMARBÚÐIR O.FL.

Í 2. mgr. 91. gr. barnaverndarlaganna kemur fram að þeir sem óska eftir að setja á stofn og reka heimili til að taka á móti börnum til umönnunar, stuðnings, afþreyingar eða hollra tómstunda, þurfa til þess leyfi Barnaverndarstofu. Hér er t.d. átt við sumarþúðir og reiðskóla þar sem börn dvelja allan sólahringinn.

Í reglugerð nr. 366/2005 um vistun barna á vegum annarra en barnaverndarnefnda er fjallað nánar um skilyrði þessara leyfisveitinga. Almenn atriði er að finna í I. kafla og síðan sértækari atriði í III. kafla. Í 24. gr. kemur fram að barnaverndarnefnd á því svæði sem heimilið/stofnunin er starfandi, skuli veita umsögn um staðinn áður en leyfi er gefið út.

▪ **Umsagnir vegna umsókna um rekstur sumarþúða**

Við gerð umsagnar þarf að taka mið af þeim atriðum sem fram koma í fyrrnefndri reglugerð og eru skilyrði fyrir því að leyfi fáiast. Þættir sem barnaverndarnefnd þarf að skoða sérstaklega og fram þurfa að koma í umsögninni eru:

Inngangur

- Nafn heimilis og staðsetning.
- Nafn forstöðumanns og ábyrgðaraðila.
- Hvernig var upplýsinga aflað?
- Hvenær var heimilið heimsótt?
- Við hverja var rætt og hvenær?
- Hvenær fjallaði barnaverndarnefnd um umsögnina?

Lýsing á aðstæðum og viðtöl

Heimilið

- Hvert er markmið heimilisins.
- Hvernig verður markmiðinu náð?
- Fjöldi barna sem óskað er leyfi fyrir.
- Áherslur í starfi með börnum.
- Aldur barnanna.

Forstöðumaður

- Nafn og kennitala forstöðumanns.
- Menntun og starfsreynsla forstöðumanns.

Starfsfólk

- Fjöldi starfsmanna.
- Aldur starfsmanna.
- Menntun og reynsla starfsmanna.
- Verkaskipting starfsmanna.

Húsnæði

- Lýsing á húsnæði.
- Hvernig hentar húsnæðið markmiðum staðarins og fjölda barna?
- Aðstæður í svefnherbergjum, borðsal og öðrum vistarverum.
- Hvernig er öryggismálum háttað, s.s. brunavörnum?
- Eru hættur innandyra?

Umhverfi

- Lýsing á umhverfi.
- Hvernig hentar umhverfið börnunum og markmiðum starfsins?
- Eru einhverjar hættur utandyra?

Annað

- Verða aðrir en börnin og starfsmenn með aðsetur á heimilinu?
- Er önnur starfsemi en sú sem sótt er um leyfi fyrir á heimilinu?
- Annað sem máli kann að skipta.

Mat og niðurstöður

- Hvert er mat barnaverndarnefndar á ofangreindum upplýsingum?
- Hver er niðurstaða barnaverndarnefndar?
- Bókun barnaverndarnefndar.

Hluti þeirra atriða sem nefnd eru hér að ofan er að finna í umsókninni sjálfri og eðlilegt að vísa til þeirra við gerð umsagnar.

▪ Endurnýjun á leyfi

Við fyrstu umsókn er ekki veitt leyfi nema til eins árs. Ef óskað er endurnýjunar á leyfi er metið hvaða gögn þurfa að fylgja umsókn. Í umsögn nefndar vegna endurnýjunar á leyfi þarf fyrst og fremst að fjalla um þau atriði sem hafa breyst frá þeim tíma sem umsögn var síðast veitt. Ætíð skal skoða sérstaklega aldur starfsmanna en starfsmenn geta þeir einir talist sem orðnir eru 18 ára.

▪ Leyfisveiting og eftirlit

Þegar Barnaverndarstofa hefur veitt leyfi til reksturs heimilis skal hún tilkynna það barnaverndarnefnd í því umdæmi sem heimilið er rekið.

Barnaverndarnefnd skal fylgjast með að leyfishafi uppfylli almenn skilyrði fyrir leyfisveitingu og heimsækja heimilið eigi sjaldnar en tvisvar á ári. Barnaverndarstofa getur svipt heimili rekstrarleyfi eftir ábendingar frá barnaverndarnefnd eða að eigin frumkvæði sé umönnun barna talin óviðunandi eða rekstri heimilisins ábótavant.

22. HLOTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT BARNALÖGUM

Barnalög nr. 76/2003

Barnalögin fjalla m.a. um forsjá barna og umgengni þeirra við það foreldri sem barnið býr ekki hjá. Einnig um það hvernig skuli fara með ágreiningsmál sem upp kunna að koma í tengslum við forsjá og umgengni. Mikilvægt er að barnaverndarnefndir gæti að valdsviði sínu hvað þessi mál varðar, þ.e.a.s. að slíkar deilur ber að leysa hjá embætti sýslumanns og því ekki á valdi barnaverndarnefnda að taka ákvarðanir varðandi ágreining um forsjá eða umgengni. Í lögunum er að finna nokkur ákvæði þar sem kveðið er á um heimild til að leita til barnaverndarnefndar eða að hægt sé að leita liðsinnis hennar.

Í 30. gr. barnalaga kemur fram að verði barn forsjárlaust vegna andláts forsjáforeldra hverfi forsjá þess til barnaverndarnefndar.

Í 45. gr. barnalaga er fjallað um framkvæmd forsjárákvæðana. Ef sá sem barn dvelst hjá neitar að afhenda það réttum forsjáraðila þá er mögulegt að koma forsjánni á með þvingun eða svokallaðri aðfarargerð. Sams konar þvingun kemur einnig til greina til að koma á umgengni. Ef til aðfarar kemur þá skal sýslumaður boða fulltrúa barnaverndarnefndar til að vera viðstaddan aðgerðir til að styðja barnið og gæta hagmuna þess. Sýslumanni ber að haga framkvæmd þannig að sem minnst álag verði fyrir barn og hann getur stöðvað aðför ef hann telur sérstaka hættu á að barn hljóti skaða af framhaldi gerðar, t.d. að fengnu áliti fulltrúa barnaverndarnefndar.

Í 52. gr. barnalaga kemur fram að það foreldri sem ekki hefur forsjá barns á rétt á að fá aðgang að skriflegum gögnum um barnið frá skólum og leikskólum. Það foreldri á einnig rétt á að fá munnlegar upplýsingar um barnið frá öðrum aðilum sem fara með mál þess, svo sem sjúkrahúsum, heilsugæslu- og félagsmálastofnunum, félagsmálanefndum, barnaverndarnefndum og lögreglu. Réttur samkvæmt þessari málsgrein felur ekki í sér heimild til að fá upplýsingar um hagi forsjáforeldris.

23. HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT ÆTTLEIÐINGARLÖGUM

Lög um ættleiðingar nr. 130/1999

reglugerð nr. 238/2005

Sýslumaðurinn í Reykjavík veitir leyfi til ættleiðingar í samræmi við þau skilyrði sem sett eru í lögum um ættleiðingar nr. 130/1999 og reglugerð um ættleiðingar nr. 238/2005. Sótt er um leyfi til ættleiðingar hjá sýslumanni.

Um hlutverk barnaverndarnefnda í ættleiðingarmálum er fjallað í 16. gr. ættleiðingarlaga. Þar kemur fram að leita skuli umsagnar barnaverndarnefndar þegar umsókn berst um leyfi til ættleiðingar, nema augljóst sé að skilyrði fyrir útgáfu ættleiðingarleyfis séu ekki uppfyllt. Reglugerð um ættleiðingar fjallar svo um hvað skuli skoða sérstaklega við gerð umsagnar, sbr. IV. og V. kafla reglugerðarinnar.

Þegar rituð hefur verið greinargerð skal kynna hana fyrir umsækjendum og gefa þeim tækifæri til að koma með athugasemdir áður en barnaverndarnefnd afgreiðir umsögn sína og sendir sýslumanni.

24. HLUTVERK BARNAVERNDARNEFNDA SAMKVÆMT LÖGUM UM TÆKNIFRJÓVGUN

Lög um tæknifrjóvgun og notkun kynfrumna og fósturvísa manna til stofnfrumurannsókna nr. 55/1996

reglugerð nr. 144/2009

Í 3. gr. laganna kemur fram að fjallað skuli í reglugerð um heimild eða skyldu til að leita umsagna félagsráðgjafa eða annarra fagaðila og eftir atvikum barnaverndarnefnda um félagslegar aðstæður viðkomandi pars eða konu.

Í 4. gr. reglugerðarinnar er svo fjallað um skilyrði. Þá er í 5. gr. reglugerðarinnar fjallað um að unnt sé að leita umsagnar barnaverndarnefndar í þeim tilvikum er vafi leikur á um félagslegar aðstæður umsækjenda.

Við gerð umsagnarinnar er rétt að skoða hvort barnaverndarnefnd hafi í fórum sínum einhverjar upplýsingar um umsækjanda/endum sem haft geti áhrif á hæfni og getu viðkomandi til að annast barn og sé svo, hvers eðlis þær eru. Þá þarf einnig að skoða hvort einhver barnaverndarafskipti hafi verið af börnum umsækjanda/enda og ef svo er hver ástæða þeirra afskipta hafi verið. Í umsögninni þarf ekki að gera grein fyrir félags sögu og öðrum þeim þáttum sem fram eiga að koma í umsögnum vegna ættleiðinga, þar sem þessar upplýsingar eiga að liggja fyrir áður en óskað er eftir þessari umsögn. Áður en umsögnin er afgreidd er rétt að gefa umsóknaraðila möguleika á að kynna sér og gera athugasemdir við greinargerðina.